TĖVYNĖS SARGAS

VLIKas gimė kovojančios tautos sprendimu būti vyriausia jos vadovybe

Arkiv. Jurgis Matulaitis priklauso prie lietuvių krikščioniškosios demokratijos tėvų, statytojų ir kūrėjų eilės

VLIKo ir PLB prigimtis reikalauja jų abiejų darnios sąveikos

Socialinis bei politinis gyvenimas eina demokratijos pažangos keliu

Lietuvybės išlaikymas yra pagrindinis LB uždavinys ir didžioji jos atsakomybė

1978 Nr. 2 (40)

TĖVYNĖS SARGAS — GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896

Redaguoja — Editor: Petras Maldeikis

Redakcijos adresas — Address of Editor: 117 Sunset Drive, Hot Springs, Arkansas 71901 Tel. (501) 624-6659.

Administracija: Antanas Balčytis, 6819 S. Washtenaw Ave., Chicago, Ill., 60629

Leidžia Popiežiaus Leono XIII Literatūrinis Fondas.

Vladas Šoliūnas, 8335 Fieldcrest, Willow Springs, IL. 60480. Tel. (312) 839-5874.

Adomas Viliušis, 4050 S. Campbell, Chicago, IL. 60632. Tel. (312) LA 3-8330.

Published by Pope Leo XIII Literary Fund.

Viršelį piešė Paulius Jurkus.

Spaudžia PRANCIŠKONŲ spaustuvė, 341 Highland Blvd., Brooklyn, N.Y. 11207

TĖVYNĖS SARGO BENDRADARBIAI:

P. Alšėnas, K. Ališauskas, dr. S. A. Bačkis, P. Bagdanavičius, kun. V. Bagdanavičius, M.I.C., vysk. V. Brizgys, dr. A. M. Budreckis, St. Dzikas, prof. dr. J. Eretas, M. Galdikienė, P. Gaučys, dr. D. Jasaitis, A. J. Kasulaitis, dr. A. Kučas, J. Kuprionis, dr. O. Labanauskaitė, M. Liulevičienė, St. Lušys, M. Mickevičius, dr. P. Mačiulis, P. Maldeikis, Č. Masaitis, J. Matulionis, prof. dr. J. Meškauskas, S. Rauckinas, A. Rinkūnas, S. Sužiedėlis, dr. V. Sruogienė, dr. K. Šidlauskas, dr. A. Škėrys, plk. K. Škirpa, P. Spetyla, dr. D. Tamulionytė, prel. L. Tulaba, dr. J. Vaišnora, MIC, dr. J. K. Valiūnas, A. Venskus, kan. V. Zakarauskas, dr. T. Žiūraitis, O.P., B. Žukauskas ir kt.

TĖVYNĖS SARGAS

POLITIKOS IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

1978 ĮSTEIGTAS 1896 Nr. 2 (40)

LIETUVOS LAISVĖS KOVA IR VYRIAUSIOJI VADOVYBĖ

STASYS LUŠYS
Boston, Mass

Lietuvių tauta yra kovos padėtyje su okupantu. Ji tos kovos nenorėjo, jos neiššaukė; tą kovą primetė jai komunistinė rusiškoji Sovietų Sąjunga, užpuldama, okupuodama ir aneksuodama Lietuvą. Kiekviena kova, o ypač tautos laisvės ir valstybės nepriklausomybės kova, yra labai kieta, neatlaidi, žūtbūtinė. Ji nebesveria kovojančių šalių fizinės jėgos, nors ta jėga nėra be reikšmės; bet ji nėra ir visagalė, ji yra kintanti, išsisemianti, sunykstanti. Yra daug stipresnių jėgų tautų gyvenime: laisvės troškimas, tiesos meilė, teisingumas, ryžtas, aukos dvasia. Tos jėgos yra pastovios, nesvyruojančios, visiems laikams išliekančios. Lietuvių tauta remiasi, pirmiausia, tomis moralinėmis jėgomis, teise ir sąžinės tyrumu. Tos jėgos yra pavergtos Lietuvos stiprybė ir viltis. Jos padeda mums prakalbėti į pasaulio sąžinę, atidaro duris į tarptautinių pokalbių sales, į pasaulinės spaudos puslapius, o taip pat ir į laisvųjų pasaulio valstybių valdžių institucijas. Atrodo kartais, kad ne ta moralinė, bet ana fizinė jėga yra paveikesnė, daugiau laiminti; tačiau taip tik atrodo. Istorijos faktai ir mūsų dabarties kovų raida rodo visai ką kita. Fizinės jėgos galiūnai greitai iškyla, daug skriaudų pridaro, o po to, savo laimėjimuose apsvaigę, dažniausiai tragiškai sugriūva. Kur šiandieną fašizmas, kur nacionalsocializmas? O jie drebino kadaise visą Europos žemyną.

Užsiliko dar didelę dalį Europos pavergusi Sovietų Sąjunga. Tačiau ir jos pamatai pradeda aižyti. Atsirado ir plečiasi disidentinis sąjūdis, jo įtaka į mases didėja, fizinės kan-

Stasio Lušio paskaita, skaityta Chicagoj, 1978 m. kovo 18 Jaunimo Centre.

Lietuvos Nacionalinė M. Mažvydo Biblioteka

čios jų nebebaugina, mirties grėsme jie nebesustabdomi. Daug kas mano, kad tai imperialistinės Sovietų Sąjungos galo pradžia, kad tai lūžis pražūtin tos brutalios jėgos, kuri apgaule iš pasalų Lietuvą užpuolė, okupavo ir, šlykščiausiu melu bei prievarta remdamosi, aneksavo. Mums reikia žinoti, kad tas jos galas, nors ir neišvengiamas, gali ateiti greičiau ir ne taip greitai. Vieni jo tikisi ilgai netrukus, o kiti skaitosi su lėtesniu sovietinio rėžimo griuvimo vyksmu. Optimistiškesni yra disidentai, lėtesniu griuvimu remiasi laisvojo pasaulio sovietijos problemų žinovai ir jų analizuotojai. Tačiau nei vieni, nei kiti neabejoja, kad tas rėžimas yra savo griuvimo stadiją pasiekęs ir sugrius. Mes, lietuviai, turime būti atsargūs, nesiremti prielaidomis bei spėliojimais, nors jie atrodytų ir pagrįsti. Būdami realūs, turime suprasti, kad tas sovietinės santvarkos griuvimas neįvyks dar šiandien, nei rytoj. Lietuvių tauta liks dar pavergta, ir nežinia kurį laiką bus spaudžiama, persekiojama, išnaudojama.

Jos kančios bus tos pačios, kokias kenčia dabar, o gal ir padidės. Todėl kova dėl tautos išlikimo ir jos kančių sumažinimo, dėl laisvės ir nepriklausomos valstybės atstatymo turi stiprėti, intensyvėti ir paveikesne pasidaryti.

Tam reikia visų mūsų jėgų sutelkimo kieton vienumon, kurios lojaliai palinktų vyriausiai Lietuvos tautos kovų vadovybei. Kovų gi eiga negali vadovautis tik nujautimu, pripuolamais sprendimais, o to labiau rutina. Ji turi būti plataus ir gilaus žvilgio, reali, išradinga ir visada šviežia. Strategija, taktika, metodai ir priemonės turi būti išmąstyti, išanalizuoti, ir tinkamu laiku tinkamoje vietoje panaudoti mūsų turimų geriausių ir kompetetingiausių galvų, besiremiančių politine išmintimi ir daug lemiančia patirtimi. Todėl pereitųjų metų VLIKo seimas, įvykęs St. Petersburge, Floridoje, rekomendavo VLIKo tarybai ir valdybai sudaryti iš kvalifikuotų asmenų specialią komisiją išsamesnei programai paruošti, įtraukiant į šį darbą jaunesniąją kartą. Tai nėra visai nauja mintis. Visada buvo tamprus ryšys su tam tikra dalimi lietuvių intelektualų, ir jų talkos gauta nemažai; bet, turint galvoje stipriai besikeičiančias aplinkybes ir mums palankesnę tarptautinę padėtį, yra gyvo reikalo mūsų pastangas ta kryptimi padidinti, daugiau mūsų intelektualų Lietuvos laisvinimo darban įtraukti ir jį sustiprinti.

Sėkmingai kovai vesti neužtenka visų turimų jėgų sutelkimo ir gerai pravestos mobilizacijos; yra dar būtina vy-

riausioji vadovybė. Vadovybė tokia, kuri kiltų iš tautos, turėtų jos pasitikėjimą, įgaliojimus ir pavedimus. Tik tokia vadovybė bus teisėta, stipri ir gera. Jos jėgos šaltinis srovens iš tautos gelmių. Ar lietuvių tauta turėjo kada tokią vadovybę? Be abejo, turėjo, nors didžiųjų nelaimių ir okupacijų keitimosi laikotarpyje patyrė nemažų nusivylimų. Kai 1940 metais birželio 15 dieną sovietų karinės jėgos okupavo Lietuvą, buvo perkūno trenksmas iš giedro dangaus. Tauta nujautė ateinančią audrą, bet neįsivaizdavo laisvės bei nepriklausomybės netekimo. Tuometinė vyriausybė nebuvo tautai atvira, ateinančios audros dydžio nesakė, ramino, prašė būti santūriems, dirbti savo darbą ir pasitikėti valstybės vadais. Kai ta netikėta nelaimė įvyko, tauta, kaip užgautas skruzdėlynas, sujudėjo ir pradėjo ieškoti išsigelbėjimo bei apsigynimo. Tada atsirado Aktyvistų Frontas. Jis greitai tapo tautos patikėtiniu, vienintėlis ją informavo apie esamą padėtį, davė nurodymų kaip elgtis ir jai vadovavo. Tai buvo autoritetingas sąjūdis, pačios tautos pagimdytas ir tik jai tarnaujantis. Jis skatino nesileisti išnaudojamiems, priešintis okupanto plėšikavimams ir ginti savo žmones nuo išvežimo į tolimus Rusijos plotus. Užmezgė ryšius su Vakarais, žinojo kilsiant vokiečių - sovietų karui ir puoselėjo viltis atgauti Lietuvai laisvę. Organizavo pogrindyje žmonių jėgas, telkė ginklus, ruošėsi sukilimui laikui atėjus. Karui kilus, Aktyvistų Frontas pajudėjo, besitraukianti sovietų kariuomenė tai pajuto, pakeitė savo pasitraukimo planus, pradėjo aplenkti didesniuosius miestus ir trauktis miškais bei mažesniais keliais. Kauno gatvėmis dar tebevaikščiojant besitraukiančios armijos dalinių kariams, Aktyvistų Fronto ginkluotų vyrų grupė įsiveržė į radiofono stotį, nušalino sovietų sargybą ir perėmė radiofono naudojimą. Paskelbė Lietuvos nepriklausomybės atstatymą ir laikinąją Lietuvos vyriausybę. Niekados Lietuvių tauta tiek džiaugsmo nėra parodžiusi, kaip tuo metu, kai po laikinosios vyriausybės paskelbimo išgirdo Lietuvos himno garsus per radiją. Tai buvo visuotinis džiaugsmas visos tautos, paprastų darbininkų, ūkininkų ir šviesuomenės.

Tas džiaugsmas nebuvo ilgas. Vokiečių kariams nuslinkus toliau į Rytus, atvyko Lietuvon vokiečių civilinė valdžia, taip vadinamas Ziwilverwaltung. Ji tuoj pradėjo kištis į Lietuvos vidaus reikalus ir jokių kalbų nenorėjo klausytis apie Lietuvos nepriklausomybę, kai laikinosios vyriausybės atstovai bandė apie tai kalbėti. Iškart pasidarė aišku, kad iš vienos okupacijos patekome į kitą. Po šešių savaičių neatlaidaus durų

varstymo ir pastangų išgauti laikinosios vyriausybės pripažinimą ir tuo pačiu pripažinimą Lietuvos nepriklausomybės atstatymo gautas iš vokiečių raštas, kad laikinoji vyriausybė baigtų savo darbą, o vokiečių civilinė valdžia perima Lietuvos teritorijos valdymą į savo rankas. Laikinoji vyriausybė tada pasiuntė Lietuvos generaliniam komisarui raštą, kad ji, laikinoji Lietuvos vyriausybė, sustabdo savo veikimą prieš savo norą. Jokio protesto dėl naujos okupacijos nepareikšta, nepriminta Lietuvių tautos teisė ir jos valia būti laisvai ir nepriklausomai, o tyliai išsiskirstyta. Pasielgta labai panašiai, kaip pasielgė paskutinioji nepriklausomos Lietuvos vyriausybė, sovietų karinėms pajėgoms okupuojant Lietuvą. Nei protesto dėl okupacijos, nei pastangų gintis. Išsiskirstyta, išbėgiota, o tauta palikta be jokios vadovybės savo pačios likimui, skriaudoms ir kančioms.

Laimei ne visi išsiskirstė, ne visi išbėgiojo. Liko, kurie ryžosi pogrindyje organizuotis ir laikytis, kad naujas naciškasis okupantas nenaikintų tautos. Politinės organizacijos organizavo politinius pasipriešinimo centrus, o buvusieji nepriklausomos Lietuvos kariai — karinius. Taip atsirado Vyriausias Lietuvių Komitetas ir Lietuvių Taryba, o ginkluotų pajėgų lauke susidarė dvi formacijos, skirtingų aukšto rango karių vadovaujamos. Vyriausias Lietuvių Komitetas ir Lietuvos Taryba veikė gana plačiu mąstu Lietuvoje ir užsienyje, bet neturėjo jokio rimto ryšio tarp savęs. Menkas tebuvo ryšys ir tų dviejų formacijų. Greitai prasidėjo trintis, ir atsirado to dvylipumo nuostoliai. Jei vidaus trintis nebuvo taip žalinga, tai užsienyje tuoj pastebėta skirtingos informacijos tuo pačiu reikalu, kas vedė prie nepasitikėjimo visomis žiniomis, ateinančiomis iš Lietuvos. Reikėjo daugiau pastangų apsijungimui pasiekti. Tiesa, jų buvo, ir susitikimų vienos ir kitos pusės žmonių netrūko, bet rezultatų teigiamų nepasiekta, užsispyrusiai tik savo pažiūros tesilaikyta, jokių kompromisų nedaryta. Pradėjo kritiškai reikštis kai kurie asmenys Lietuvių Taryboje. Jie vadovaujančio vaidmens ten nevaidino, bet stiprų žodį turėjo. Jie kietai kėlė apsijungimo klausimą ir reikalavo baigti nesusipratimus. Viename gerokai įtemtame Lietuvių Tarybos posėdyje apsijungimo klausimas buvo iškeltas gana griežtoje formoje. Reikalauta nedelsiant pradėti pasiterimus su Vyriausiu Lietuvių Komitetu. Pasikeitimas nuomonėmis buvo kietokas, bet, nežiūrint to, Lietuvių Taryba nutarė dar kartą bandyti tartis apsijungimo reikalu. Tam uždaviniui atlikti išrinko du asmenis, kurių

vienas buvo tas asmuo, kiečiausiai reikalavęs apsijungimo su Vyriausiu Lietuvių Komitetu. Jiems buvo pavesta sueiti į sąlytį su Vyriausio Lietuvių Komiteto atsakingais žmonėmis ir pradėti pokalbius apsijungimo ir bendros rezistencinės veiklos klausimais. Vyriausias Lietuvių Komitetas tiems pasitarimams išskyrė taip pat du asmenis. Pasitarimai prasidėjo netrukus.

Aplinkybės tokiam uždaviniui buvo sunkios. Nacių geštapas sekė visus žymesnius žmones, reikėjo didelio atsargumo. Pirmą kartą tie keturi asmenys susirinko Kaune, privačiame bute, 1943 metais birželio 29 dieną. Peržvelgėme mums pavesto uždavinio plotį, susitarimo svarbą ir galimus sunkumus. Po to rinkomės kiekvieną kartą vis kitoje vietoje ir kitu laiku, kol geštapo sekimas sustiprėjo dar labiau. Tada du iš keturių į pasitarimus nebesilankė, liko tik du, po vieną iš kiekvienos pusės. Pasitarimai ėjo toliau, bet kliūčių susitarti netrūko. Pradžioje bazuotasi proporciniu atstovavimu naujame apsijungusiame vyriausiame centre. Norėta įrodyti savo šalininkų didesnį pajėgumą ir didesnį pasitikėjimą tautoje. Katalikų grupėms siūloma buvo trečdalis įtakos, o kitoms grupėms du trečdaliai. Tas betgi nebuvo priimtina, nes paremta grynai partine aritmetika, įtakos sumetimais, kas rezistenciniam darbui buvo neparanku. Įtakos dydį galėtų nustatyti objektyviai tik laisvi rinkimai, kas okupacijos sąlygose buvo neįmanoma. Tada iškilo visai nauja mintis, kad jėgų svorio ir grupių dydžio klausimą reikia visai išjungti, o rūpintis, kad naujai sutartas organas apjungtų visas politines grupes ir visus rezistencinius sąjūdžius, nesigilinant, kuri srovė tame naujame organe turės daugiau, o kuri mažiau savo šalininkų.

Tą naują mintį teko ilgiau gvildenti, nesutinkančius įtikinėti, kad tos ar kitos srovės persvara rezistencijos darbe nėra svarbi, nes tas naujas vyriausias organas nevaldys Lietuvos, o tik jos išlaisvinimu rūpinsis. Svarbu yra tai, kad tas vyriausias organas apjungtų visas gyvąsias jėgas ir būtų be opozicijos, kad pasipriešinimo ir Lietuvai laisvės siekimo pastangos būtų vieningos, glaudžiai sutelktos ir visos tautos remiamos. Tai besvarstant iškilo naujas klausimas. Jei visas grupes apjungti, tai kiek kuriai grupei atstovų duoti, nes jos nėra lygios, vienos didelės ir įtakingos, o kitos visai mažytės, be jokios praeities, tik dabar atsiradusios. Tas klausimas turėjo pagrindo laisvame tautos gyvenime, kai laisvi rinkimai buvo galimi, bet kaip objektyviai nustatyti grupių svorį, okupacinėse sąlygose, kai tokie rinkimai negalimi? Reikėjo žengti dar

vieną žingsnį toliau ir pasiūlyti visoms grupėms pripažinti lygų balsą, nežiūrint, kuri jų yra didesnė ir kuri mažesnė Nereikia stebėtis, kad buvo tam priešingų nuomonių: tokia išeitis esanti neteisinga, skriaudžianti didžiąsias, prieš tautą labiausiai atsakingas grupes. Tai, be abejo, tiesa, bet, nesant kitos išeities, pagaliau sutarėme, kad į tą naują vyriausią organą įeina visos politinės grupės, turėjusios atstovų neprikla usomos Lietuvos seimuose, ir visi rezistenciniai sąjūdžiai, pasireiškę konkrečiais darbais prieš okupantus. Tuo pagrindu skaičiuodami, radome septynias politines organizacijas iš seniau — Lietuvių Krikščionių Demokratų partiją, Lietuvos Darbo Federaciją, Lietuvių Socialdemokratų partiją, Tautininkų Sąjungą, Ūkininkų Sąjungą, Ūkininkų partiją ir Valstiečių Liaudininkų partiją ir keturius rezistencinius sąjūdžius — Laisvės Kovotojų Sąjungą, Lietuvių Frontą, Nacionalistų partiją ir Vienybės Sąjūdį. Iš viso buvo 11 vienetų. Mums atrodė, kad skaičius perdidelis, pogrindžio rezistenciniam darbui nelankstus, o okupanto sekliams labiau pastebimas. Siūlėme ideologiniai bei politiniai artimesnėms grupėms blokuotis ir į vyriausią organą atsiųsti vieną bendrą atstovą. Siūlymas nepraėjo, jis užkliuvo Vyriausiame Lietuvių Komitete. Jų motyvas buvo, kad ten esančios grupės principiniuose dalykuose esančios skirtingos ir todėl negalinčios taip glaudžiai blokuotis, kad vienas atstovas galėtų atstovauti dvi grupes. Taip bandymas atstovų skaičių sumažinti nepasisekė. Kai kurios senosios politinės organizacijos, o taip pat ir naujieji rezistenciniai sąjūdžiai, laikė save ideologiniai ir programiniai skirtingais vienetais ir todėl nematė galimumo blokuotis iki tokio laipsnio, kad vienas atstovas galėtų savo ir dar kitą grupę atstovauti. Liko tada tik viena galimybė — visų galimybė. Visos senosios politinės organizacijos, turėjusios atstovų demokratinės Lietuvos seimuose, ir visi naujai iškilę rezistenciniai sąjūdžiai, išryškėję kovoje prieš okupantus, įeina į bendrą vyriausią rezistencijos centrą lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis. Jokia politinė grupė ir joks pasireiškęs rezistencinis sąjūdis nelieka už vyriausio organo ribų. Opozicijai rezistencijos darbe galimybių nesudaroma. Visos jėgos apjungiamos, planingai veiklai panaudojamos.

Bendrasis vyriausias rezistencijos centras bus vienintelė vyriausia institucija tautos teisėms ginti, tautos vardu kalbėti ir nepriklausomos Lietuvos atstatymu rūpintis. Niekas teisėtai neturės pagrindo abejoti dėl jo kompetencijos, nes visa politiniai

organizuota lietuvių tauta bus jame. Tokia vyriausioji vadovybė, visos tautos remiama, galės sėkmingai dirbti ir kovoti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymui. Taip buvo prieita prie Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto prigimties ir sąrangos formulavimo.

Tuoj po to, 1943 metais lapkričio 25 dieną, organizacijų paskirti nuolatiniai atstovai susirinko pirmo posėdžio. Ta diena ir yra Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto gimimo diena. Jis gimė kovojančios tautos valios sprendimu būti vyriausia vadovybe visoms kovoms už Lietuvos laisvę viduje ir užsienyje. Jokių kompetencijos apribojimų nedaryta ir jokių aukščiausios vadovybės prerogatyvų niekam kitam nerezervuota. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas gimė vieninteliu Lietuvos tautos valios reiškėju, tikra teisėta Lietuvos atstovybe. Jo gimimo faktas giliu pasitenkinimu nubangavo per visą kraštą ir sustiprino viltis išsilaisvinti ir savo nepriklausomą valstybę atstatyti. Tauta įgijo stiprią, vieningą, visas gyvąsias jėgas apjungusią ir pilnai jos valią atitinkančią vadovybę, pasiryžusią niekad nekapituliuoti, sunkenybėms užėjus neišsiskirstyti, neišbėgioti, bet visas jėgas sukaupus, tautos interesus atstovauti, dirbti ir kovoti viešai ar slaptai.

Šiemet Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui ir jo veiklai sueina 35 metai. Per tą netrumpą laiką jis pergyveno ir juoda ir balta. Turėjo ir dabar tebeturi visos lietuvių tautos pasitikėjimą pavergtoje Lietuvoje ir išeivijoje, o taip pat gausią moralinę ir materialinę paramą. Tas betgi nereiškia, kad nebūtų buvę norinčių VLIKą reformuoti, kita organizacija jį pakeisti, suišeivinti, tęstinumo iš Lietuvos nepaisyti. Ta negausi grupė buvo pradėjusi reikštis dar Vokietijos stovyklose gyvenant, vietoje VLIKo piršo kažin kokį neaiškios kilmės VLAKą, sukėlė nemaža erzelio, kol atvykęs iš Lietuvos partizanų vadas Daumantas - Lukša išsklaidė neaiškumus ir išaiškino siūlyto VLAKo kilmę. Buvo atsiradusi trintis ir su Diplomatijos šefu, ji buvo labai žalinga Lietuvos reikalui, bet paremta nesusipratimu, kurio būta abejose pusėse. Čia, Jungtinėse Amerikos Valstybėse, naujai atvykusių išeivių gretose, atsirado užmojis VLIKą suišeivinti, paversti jį išeivių organizacija, įjungiant į jį Lietuvių Bendruomenę su 50% balsų, paliekant VLIKą sudarančioms grupėms tik simbolinę reikšmę. Vėliau tas nuošimtis buvo sumažintas pusiau, siūlyta priimti Lietuvių Bendruomenę į VLIKą su 25% balsų. Susimąstyta, kad toks didelis nuošimtis neiššauktų VLIKo okupacijos

priekaištų. Reikia pripažinti ir pagerbti tuometinę LB vadovybę, kuri suprato tų gundymų pavojingumą ir viešai pareiškė neketinanti į VLIKą įeiti nariu, bet numatanti su juo bendradarbiauti per paskirtus ryšininkus. Taip ši LB įjungimo akcija užgeso pačios LB pasisakymu neigiamai. Po to didesnių pasikesinimų VLIKo prigimtį bei jo sąrangą keisti nebeatsirado, bet visai neišnyko. Yra dar jų ir dabar, nedaug, didelė mažuma, kurie įvairiomis progomis bando ieškoti taip vadinamos "praplėtos" galimybių, įvedant į VLIKą kultūrinių organizacijų, išeivių sukurtų visai kitiems tikslams, negu VLIKas ar jį sudarančios grupės. Jei tie siūlymai įjungti į VLIKą kultūrines organizacija, su didesne ar mažesne balsų persvara įvyktų, tai tada ir pats VLIKas suišeivėtų, pasidarytų dar viena išeivių organizacija ir nutrūktų teisinis ryšys su pavergta Lietuva, kuri jį pagimdė, savo teisėta atstovybe padarė, kuriai pavedė kalbėti ir veikti visos tautos vardu, kai ji pati, okupanto prispausta, negali, kuriai formulavo veikimo lauką ir nustatė uždavinius. VLIKas nebebūtų lietuvių tautos valstybingumo apraiška, kaip dabar yra, nes jam yra pavesta kovoti už nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą. Tas pavedimas duotas pačios tautos Lietuvos žemėje, savame krašte, ne išeivių kraštuose. Toks VLIKo suišeivinimas — nusikaltimas didžiam principui, Lietuvos valstybingumui, kurio įžymias sukaktis šiais metais minime — 725 metai nuo Mindaugo karūnavimo ir 60 metų nuo valstybės atstatymo ir moderniosios Lietuvos Respublikos įkūrimo 1918 metais.

Per tuos VLIKo gyvavimo ir darbo 35 metus daug kas pasikeitė; keitėsi Lietuvos okupantai, keitėsi Lietuvos okupacijos žiaurumo įtampa, bet pati okupacija vis dar tęsiasi, pavergtą kraštą išnaudoja, persekioja ir spaudžia kaip girnų akmuo. Lietuvos tautos teisė pačiai spręsti savo likimą ir savanoriškai tvarkytis tebėra brutaliausiu būdu mindžiojama. Buvo ilgainiui pasikeitimų ir pačiame VLIKe. Atėjo į jį naujų sąjūdžių ir naujų žmonių, bet pats VLIKas, kaip vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo organas, autentiškas lietuvių tautos valios reiškėjas ir vienintelė teisėta Lietuvos tautos atstovybė, liko ir tebėra tas pats. Būta nesusipratimų tarpusavyje, kai kada stipresnių, bet kur jų nėra. Dar Vokietijoje gyvenant, taip buvo įsiaitrinta, jog kai kurios grupės pasitraukė iš bendro darbo ir gana ilgai VLIKe nebedalyvavo. Dabarties akimis žiūrint, pasikarščiuota buvo tų, kurie iš VLIKo buvo pasitraukę, bet neparodyta pakankamai apdairumo bei išsiaiškinimo pastangų ir

tų, kurie VLIKe pasiliko ir vieni patys nešė Lietuvos laisvinimo naštą daugiau kaip dešimtį metų. Niekam nebuvo prie širdies tas išsiskyrimas, visi jautė jo žalą, bet sueiti atgal į bendrą darbą neparodė didesnių pastangų. Reikėjo ilgesnio laiko, kol pakaltinimai vienų kitiems nebebus taip aitrūs ir jaudinantys. Pagaliau 1963 metais birželio 22 dieną įvyko reikšmingas pasitarimas New Yorke. Jame dalyvavo VLIKą sudarančių grupių, Nepriklausomybės Talkos organizacijų ir Lietuvių Fronto Bičiulių atstovai. Dalyvavo taip pat ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės du atstovai, atvykę iš Kanados. Pasitarimo tikslas — ieškoti galimybių Lietuvos laisvės kovos vieningai vyriausiai vadovybei atstatyti. Išdiskutavus tą klausimą, išrinkta šešių asmenų komisija iš Juozo Audėno, Martyno Brako, Stasio Lušio, Broniaus Nemicko, Jono Puzino ir Vytauto Vaitiekūno. Komisija dirbo iki 1964 metų gegužės 22 dienos, tai yra ištisus 11 mėnesių. Jai teko ne tik išėjusias grupes iš VLIKo į bendrą darbą įjungti, bet ir VLIKo teisinius nuostatus peržiūrėti, kai ką naujai formuluoti, pritaikant naujoms aplinkybėms, persikėlus VLIKui iš Vokietijos į Jungtines Amerikos Valstybes. Pirmiausia pašalintos kliūtys, kurios laikytos kliuviniais bendram darbui dirbti. Tos kliūtys savo prigimtimi nebuvo esminės. Jos buvo atsiradusios ne dėl laisvinimo darbo krypties, ne dėl jo silpnumo, bet daugiausia dėl asmeninių priežasčių. Be to, pasitraukusios iš VLIKo grupės nebenorėjo grįžti į tą patį VLIKą. Galimas daiktas, kad joms būtų buvę patogiau sueiti į bendrą darbą kokioje nors kitoje organizacijoje, bet ne tame pačiame VLIKe, iš kurio jos buvo pasitraukusios. Gal dėl to ir jų siūlymai pasitarimuose ėjo ta kryptimi, kad, juos priėmus, VLIKas pasidarytų nebe tas. Vienas nepriimtiniausių siūlymų buvo įjungti į VLIKą Lietuvos Laisvės Komitetą, padarant jį nuolatiniu VLIKo vykdomuoju organu, t.y. tuo, kuo dabar yra VLIKo valdyba. VLIKo valdyba yra VLIKo tarybos renkama, o L. L. Komitetas, jei taptų VLIKo vykdomuoju organu, nebūtų renkamas. Jis nepriklausytų tada nei nuo VLIKo tarybos, nei nuo VLIKą sudarančių grupių, bet veiktų VLIKo vardu pagal savo vieno išmanymą. Tas, žinoma, negalėjo būti priimtina, nes neišvengiamai pereitų į amerikiečių rankas, nustotų būti savarankiškas, nes amerikiečiai savo tuometinės politikos sumetimais suorganizavo tuos Laisvės Komitetus įvairioms tautybėms, juos prižiūrėjo ir nurodymų davė.

Po ilgiau užtrukusių pokalbių, motyvais pasikeitimo ir

išvadų ta šešių komisija priėjo bendro sutarimo: "Lietuvos laisvės kovos vieninga vadovybė pasaulyje yra apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas — VLIKas". Jį sudaro 15 politinių grupių. Jis veikia kaip seimas, kaip taryba ir kaip valdyba. Visoms toms trims valdymosi institucijoms nustatyta sąranga, veikimo laukas, savitarpinė priklausomybė ir kiekvienos jų teisės bei pareigos. Naujai apsijungęs Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, 1964 metais savo atsišaukime į pasaulio lietuvius tvirtai pareiškė: "Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, paskelbęs 1944 metais vasario 16-tos deklaraciją, yra lietuvių tautos laisvas ir autentiškas balsas bei jos valios reiškėjas. Jis telkia visas Lietuvai nepriklausomybės siekiančias lietuvių gyvąsias jėgas". Tuo buvo atliktas paskutinis VLIKo jėgų sutelkimas, teisinių nuostatų perredagavimas ir jo prigimties bei sąrangos dar kartą iš naujo patvirtinimas. Sąranga liko visiškai ta pati, kuri buvo VLIKui kuriantis nustatyta ir lietuvių tautos savo žemėje, Lietuvoje, patvirtinta.

Iš to dar kartą matome, kaip VLIKas buvo įkurtas, koks tautos elementas jį sudarė, kokia jo prigimtis, kokia sąranga ir kokie jo tikslai. Vienintelė jo paskirtis — pavergtos Lietuvos gelbėjimas, jos laisvinimo darbas pilniausia ir plačiausia to žodžio prasme pasauliniu mastu. Nėra jam ribų horizontaline kryptimi. Visi pasaulio kontinentai, jei tik prieinami, yra jo veiklos ribose. Jis visur turi būti, visur veikti, visur Lietuvos laisvės bylą ginti.

VKIKas nėra skirtas išeivijai nei jos problemoms. Jis nėra ir jos valiai pavestas. Jokiame VLIKo dokumente per 35 metus, net ir tuose, kad ir ne esminiuose pasikeitimuose nė vienu žodžiu neužsiminta apie kokias nors išeivijos teises į VLIKą. Tai labai apdairiai padaryta, kad apsaugojus vyriausią Lietuvos laisvinimo veiksnį nuo galimo, atsitiktinio, tautos dalies įsigalėjimo tam tikroms sąlygoms susidarius. Išeivija todėl neturi teisės į VLIKo kokį nors pertvarkymą, jo prigimties bei sąrangos keitimą. Taip pat neturi ji teisės apkrauti VLIKo išeivijos problemomis. Savo problemas išeivija pati turi spręsti. VLIKas yra visos tautos organas ir tik jai visai gali tarnauti teisėtai.

Kad tai būtų galima sėkmingai atlikti, reikia jam mūsų visų paramos — moralinės, intelektualinės ir materialinės. Neteisinga būtų sakyti, kad tos paramos trūksta, kad ji yra permaža, bet taip pat neteisinga būtų tvirtinti, kad jos padi-

dinti nereikia. Veikiant gyvenamo krašto ribose, reikia nemažų sumų, o ką bekalbėti apie tokią veiklą pasauliniu mąstu. Iš pavergtos Lietuvos gauname didžiulę moralinę paramą, sugestijų ir paskatinimų; tai labai svarbu ir labai reikalinga. Materialinės paramos iš ten negali ateiti, nes pavergta Lietuva pati paramos yra reikalinga. Todėl tą VLIKui būtiną paramą sukaupti gali tik išeivija. Tai mūsų neatšaukiama pareiga dabarčiai ir atsakomybė prieš istoriją ateičiai.

Tą pareigą tenka priminti visiems lietuviams visuose kraštuose, senimui ir jaunimui. Visi turime savų privalomų pareigų lietuvių tautai. Senimo ir viduriniosios kartos pareiga — dabartinė Lietuvos laisvinimo našta, o jaunimo, kiek jėgos ir galimybės leidžia, prisidėjimas prie dabarties darbų, o svarbiausia ruošimasis ateities darbams, veiklai ir vadovavimui laikui atėjus, ne mėgėjiškai, bet pagal pasaulio kultūrinį lygį, profesionališkai. Ginant Lietuvos laisvės bylą, susitinkama su aukštų kvalifikacijų aukštais pareigūnais. Kalbantis su jais mūsų atstovai turi būti ne mažesnių kvalifikacijų žmonės. Mėgėjiškas pasirodymas daro blogą įspūdį ir neretai mūsų problemą padaro mažai suprantamą. Jaunimui, taigi, nereikėtų angažuotis peranksti politinei veiklai plačiau. Nesileisti į perankstyvas kritikas dabar dirbančių žmonių ar jų vadovaujamų organizacijų, dalykų giliau nepažinus, bet visa savo jaunystės galia siekti esamų problemų pilnutinio pažinimo, jų pilno žinojimo. Teisingai ir pilnai reikia suprasti laisvės būtinumą visiems, o taip pat pavergtų tautų problemas ir jų kančias. Susidomėti keliais ir priemonėmis,kaip ir kokiais būdais to gėrio siekti ir kaip prabilti į laisvojo pasaulio sąžinę, į pavergtuosius, o taip pat į pavergėjus. Tik taip pasiruošęs jaunimas, atėjęs į Lietuvos laisvinimo darbą, bus paveiki jėga tinkamai politinei veiklai. Saugotis reikėtų nepagrįstų pretenzijų į perankstyvą visko žinojimą, į perdidelę drąsą kietai kritikuoti ir rezoliucijomis smerkti dirbančiuosius. Tai būtų nepozityvu, bet neigiama, nes tuo keliu nieko nepagerinama, bet griaunama tai, kas gal ir nėra tobula, bet pakankamai gera ir vienintelei galima turimomis sąlygomis. Išmintinga būtų negriauti, kas per daugelį metų sukurta bei pastatyta, bet, atėjus su geru pasiruošimu, pagerinti, kas gerintina, sustiprinti, kas stiprintina. Visos dabar dirbančiųjų viltys yra į jaunimą dedamos, kuris ateis, gerai pasiruošęs ir nuoširdžiai apsisprendęs kilnios aukos darbui — dirbti Lietuvos išlaisvinimui ir nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės atstatymui.

ARKIV. JURGIS MATULAITIS SOCIOLOGAS

KUN. DR. J. VAIŠNORA, MIC

(Tąsa iš I-mo (39) numerio)

Socialiniai kursai Kaune

Pirmoje savo paskaitąje *"Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo"* labai plačiai išdėstė, kas yra socialinis klausimas, iš kur jis kilo, kitaip tariant, kas iššaukė tą socialinį klausimą ir pagaliau kas turi prisidėti prie jo sprendimo.

Paskaitos pradžioje paaiškino socialinio klausimo apimtį. Tai nėra vien atskiros žmonių grupės reikalavimas savo teisių. Jis apima visą visuomenę, siekdamas pakeisti visuomenės santvarką, sukurti naują gyvenimą. Todėl socialinis klausimas darosi labai svarbus. Reikia jį pažinti, suprasti ir pagal savo išgales prisidėti prie jo sprendimo.

Socialinis klausimas apima mokslo, gyvenimo, teorijos ir praktikos sritis. Jis yra ne pavienių asmenų, bet ištisos visuomenės klausimas, dėl to ir vadinasi socialinis. Jis neapima visų gyvenimo reiškinių, o tik tuos, kur pasireiškia liga, netvarka.

Socialinis klausimas nėra kova su socializmu, nes socializmas yra tik pakraipa, savotiškai suprantanti socialinį klausimą ir savotiškai norinti jį spręsti. Ne dėl socializmo kurstymų ar agitacijos atsirado negalavimai visuomenės kūne, tad ir vien tik kova su socializmu patsai socialinis klausimas yra neišsprendžiamas.

Socialinis klausimas nėra vien tik darbininkų klausimas, apimantis vien tik jų teisingo atlyginimo reikalą. Tiesa, darbininkų klausimas yra labai opus, susidaręs dėl kapitalistų ir darbininkų nenormalių santykių, iš kovos ir ginčų tarp darbdavių ir darbininkų. Darbininkų klausime ryškiausiai matyti liga, graužianti visuomenės kūną. Visuomenės gerovei neužtenka vien tik daug turtų ir gėrybių prigaminti. Reikia, kad tie turtai būtų lygiai padalinti. Ne ta valstybė yra turtinga, kur yra daug kapitalistų, bet ta, kur liaudis, kur plačios darbininkų minios padoriai gyvena. Augantis proletarų skaičius rodo, kad visuomenės santvarkoje yra kažkas netvarkoje.

Be darbininkų, socialinis klausimas apima amatininkų ir smulkių pirklių klausimą, nes stambioji pramonė juos nustelbė, įstūmė į vargšų eiles. Toliau yra moterų klausimas, nes kapitalizmas jas įtraukė į savo reples, suardydamas šeimas, išnaudodamas jų darbą, išskirdamas jas iš viešojo gyvenimo. Yra ir ūkininkų klausimas, nes vieni jų turi permažai žemės išsimaitinti, kiti apkrauti dideliais mokesčiais, dar kiti, neišlaikydami konkurencijos su kitų kraštų žemės ūkio gaminiais, turi ieškoti kito uždarbio. Kur mokslas lengviau pasiekiamas, ten yra ir inteligentų proletarų klausimas, nes, baigę mokslus, neturi kur dėtis, įsigytas mokslas nėra kur pritaikyti. Iš to kyla nepasitenkinimas ir esamos santvarkos nepakentimas. Yra ir smulkesnių problemų: vargšų, netekusių sveikatos, senelių aprūpinimas, girtuokliavimo ir palaidumo pašalinimas, miestuose butų klausimas, emigracijos tvarkymas, jų globa ir kit. Visi tie klausimai rišasi tarp savęs ir sudaro bendrą socialinį klausimą.

Antroje paskaitos dalyje prof. J. Matulaitis aiškino priežastis, sukėlusias ydas ir ligas visuomenės gyvenime. Jos atsirado dėl pakitusio ūkininkavimo būdo, dėl miestų augimo, pramonės ir prekybos išplitimo, darbo sąlygų pasikeitimo, kapitalo augimo, mašinų išradimo, kurios išstūmė darbo žmones. Taigi pakitusios darbo sąlygos ir sukėlė nepasitenkinimą nuskriaustųjų, iš gyvenimo išstumtųjų, iš ko kilo taip skaudus darbininkų klausimas. Nors pakitusios gyvenimo sąlygos yra vadinamos pažanga, tačiau toji pažanga nėra visų gyventojų sluogsnių naudai.

Svarstant socialinio klausimo atsiradimą, reikia paliesti ir politikos bei socialinio gyvenimo sritis. XVIII amžiaus filosofija turėjo didelę įtaką į žmogaus supratimą. Esą žmogus iš prigimties yra doras. Jį sugadina valstybė savo įstatymais. Reikia tad jų nusikratyti, ir žmogus bus ne tik laisvas, bet ir laimingas. Taip iškilo individualizmo ir liberalizmo srovės. Jų klaida yra ta, kad žmoguje nepripažįstami jo blogieji palinkimai. Pati laisvė, kuri dažnai yra blogai naudojama, neatneša laimės. Egoizmas panaikina broliškumą ir veda į neapykantą ir kovas. Tiesa, laikui bėgant, buvo panaikinta baudžiava, vergija, luomų privilegijos, miestų autonomijos, amatininkų cechai, kaimų ir miestų bendros nuosavybės, bet pasiliko visagalė valstybės valdžia, kurios vergijon pateko pavieniai asmenys, ir taip išaugo viską gniaužanti centralizacija.

Neribota laisvė ir konkurencija visuomenę padalino į kapitalo koncentraciją ir jį gaminančių proletacarizaciją. Pinigas tapo visko valdovu. Taip išaugo kapitalizmas. Laisvės ir lygybės šūkiai liko tik tuščiais, apgaulingais žodžiais. Be to, neatsižvelgta į pavienių žmonių dorinimą, o to vien įstatymais nepasieksi. Liberalizmas atmetė krikščioniškąją pasaulėžvalgą ir jos vietoj pastatė nacionalistiškai - materialistinę ideologiją. Taip padaryta baisi skriauda visai žmonijai. Kai kas tad socialinį klausimą ir riša su tikėjimo klausimu. Kad tikėjimas ir dora turi didelę įtaką žmogaus gyvenimui, yra tiesa. Sociologas Le Play sako, kad socialinis klausimas išnyktų, jei visuomenė tvarkytųsi pagal 10 Dievo įsakymų. Bet tai dar ne viskas. Reikia, kad pati visuomenė, jos institucijos laikytųsi tiesos ir teisingumo dėsnių. Tikėjimo tiesas reikia pritaikyti konkrečiam gyvenimui. Bet praktikoje įvyksta kaip tik priešingai. Negalima nepripažinti fakto, kad žmogaus nusigrįžimas nuo Kristaus mokslo kaip tik sukūrė materializmo srovę.

Krikščionybė, remdamasi teisybės ir meilės dėsniais, gali prisidėti prie kontrastų ir kovų švelninimo bei pašalinimo. Tačiau, kol visuomenės gyvenimas nesirems teisybės ir meilės normom, nebus išspręsti ir socialinio klausimo aštrumai.

Įvairios gyvenimo sritys — ekonominė, politinė, socialinė, religinė ir moralinė ir įvairiausi šių sričių veiksniai — sukėlė visuomenės kūne ligas, priešingumus tarp žmonių ir visuomenės sluogsnių, ir taip kilo socialinis klausimas. Bet artimiausia ir formalinė socialinio klausimo priežastis yra kultūros srityje, arba kylančiame žmogaus susipratime. Gali kas nors būti tikrai bloga, bet žmogus gali to nejausti ir nežinoti. Tada nebus jokio socialinio klausimo. Socialinis klausimas kyla tada, kai žmogus pajunta savo padėti, savo skriaudas, yra nepatenkintas ir įsitikina, kad tas skriaudas galima pašalinti. Tačiau reikalavimai, kurie yra statomi, turi būti teisingi. Kitaip jie visuomenės bus atmesti, ir liks socialinio klausimo sprendimas vien tik policijos rankose, o valstybių santykiuose vien tik karas. Nors santykiai tarp žmonių, lyginant su senove, padarė didelę pažangą, tačiau senovėje socialinio klausimo nebuvo, nes žmonės tada nejautė savo skriaudos ir ano meto santvarką laikė būtina, nekeičiama.

Socialinis klausimas žmonijos istorijoje iškilo, kai, Kristaus mokslo įtakoje, žmonės suvokė, kas jie yra. Kristaus moksle pasireiškė nauja socialinė galybė, kuri griovė senąją tvar-

ką, paremtą vergija, skelbė visų žmonių lygybę ir brolybę. Tiesa, Kristus nestojo kovon su viešpataujančiom institucijom, jų negriovė, nepaliko atbaigto visuomenės santykių plano, tačiau jis padarė daugiau — siekė iki žmogaus sielos gelmių, iki jo širdies ir sąžinės. Nuo čia jis pradėjo pasaulio pakeitimą. Taip žmoguje sužadino kilnesnius jausmus, geriausias ir galingiausias dvasios jėgas ir taip pakeistam žmogui parodė idealą — vykdyti Dievo karalystę, tiesos, meilės ir brolybės viešpatavimą.

Viduriniais amžiais socialinį klausimą žadino kovos tarp miestų ir ponų feodalų. Miestai, pajutę savo galybę, reikalavo sau lygių teisių ir jas laimėjo.

Prancūzų revoliucija paskelbė kovą visokioms privilegijoms. Ji pareikalavo ir valstybės įstatymų, kurie būtų skirti visiems žmonėms be jokio skirtumo.

Iš to kas pasakyta galima matyti, kad socialinis klausimas susiranda ir tada, kai, kylant kultūrai ir žmonių gyvenime pažangai, žmogus pastebi, kad jis negali naudotis tais kultūros laimėjimais. Jis ima reikalauti to, ko kultūra jam neduoda. Tada jis jaučiasi skriaudžiamas, ima kovoti už savo teises ir taip sukelia socialinį klausimą. Juk ar ne keista, kad socialinio klausimo aštrumai iškilo ne tuose kraštuose, kur yra didžiausias žmonių prispaudimas, o tik aukštos kultūros šalyse: Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, kur apšviestesnieji darbininkai greičiau suvokė savo padėtį, jiems daromas skriaudas ir ėmė reikalauti teisybės. Taip socialinį klausimą galima pavadinti kultūros išdava. Kiekvienas žmogus nori pakilti į aukštesnį kultūros laipsnį ir, jausdamas savo skriaudas, stengiasi jomis nusikratyti. Tai geistinas ir natūralus reiškinys, kol jis eina ramiu, nuosaikiu evoliucijos keliu. Bet, iškrypęs į perdidelį ir staigų savo reikalavimų statymą, susidūręs su priešinga santvarka, nenorinčia tų reikalavimų patenkinti, iššaukia socialines kovas ir pasuka į revoliucijos kelią.

Bendrai, suėmus tai kas čia pasakyta, matyti, kad socialinis klausimas yra ne vien duonos, bet ir doros bei tikėjimo klausimas; ne tik naujos visuomenės santvarkos, bet ir kultūros klausimas. Kas tokį painų klausimą gali išspręsti?

Pirmiausia, pati visuomenė. Ji turi save gelbėti, įsigyti daugiau pasitikėjimo savo jėgomis, o ne laukti, kad valstybė viską išspręstų. Todėl visuomenė turi šviestis, burtis į visokias

draugijas, kad bendromis jėgomis būtų galima spręsti socialinius klausimus.

Toliau, patys žmonės, dalyvaudami įvairiose savivaldybių įstaigose, palenkdami jas socialinių klausimų sprendimui palankia prasme. Turimas savivaldybes reikia išnaudoti kaip tik socialinio klausimo sprendimui ar jo švelninimui.

Taip pat ir valstybė, kuri turi tarnauti visų piliečių gerovei, duodama žmonėms laisvės, patogesnes gyvenimo sąlygas, protingais įstatymais tvarkydama žmonių savitarpio santykius, kreipdama visuomenės gyvenimą pažangos keliu, padėdama ypač tiems, kurie yra pagalbos reikalingi.

Pagaliau ir Bažnyčia, kur jos darbas yra netrukdomas, gali prisidėti prie socialinio klausimo sprendimo. Ji, mokydama žmones tikėjimo ir doros tiesų, auklėdama ir lavindama žmogaus būdą, žadindama jo kilnius jausmus, teisybės, meilės, broliškumo, ištvermės ir pakantos dorybes, uždegdama žmogų pasišvęsti visuomenės labui, yra galinga socialinė jėga. Bažnyčia nesišalina ir nuo praktiško darbo visuomenės naudai. Ji tarnauja žmonijai ir žemiškojo gyvenimo srityje, steigdama mokslo, kultūros ir labdaros įstaigas, kurdama naudingas žmonėms, ypač darbininkams, organizacijas.

Savo ilgą ir išsamią paskaitą apie socialinį klausimą baigė, paragindamas klausytojus pažinti ir suprasti *Lietuvos* socialinį gyvenimą, jos reikalus, vargus ir bėdas — visą jos padėtį, žadinti ir ugdyti savęs išsižadėjimo ir pasiaukojimo visuomenės labui jausmus, skelbti visur teisybės ir meilės dėsnius, įtraukti į bendrą darbą ir kitus. "Taip besidarbuodami, pirmiausia kiekvienas savo širdyje, paskui savo nameliuose, savo sodžiuje, o visi išvien savo tėvynėje, šiek tiek įgyvendinsime, įdirbsime jos dirbą ir pirmyn pastūmėsime joje socialinio klausimo išsprendimą; o taip tėvynei betarnaudami, prisidėsime ir prie visos žmonijos labo" — tokiu paraginimu prof. J. Matulaitis baigė savo paskaitą.

"*Miestų ir apskritai pramonės darbininkų klausimas*" — buvo antroji prof. J. Matulaičio paskaita. Darbininkų klausimas, prof. J. Matulaičio supratimu, yra vienas svarbiausių visame socialinio klausimo komplekse. Darbininkų padėtį jis pažino ne vien iš knygų, bet ir praktiškai organizuodamas darbininkus Lenkijoje. Todėl galėjo kalbėti kaip šio klausimo gilus žinovas.

Paskaitos pradžioje jis paaiškino, ką supranta darbininko vardu: tai ne kiekvienas, kuris visuomenėje atlieka šiokį

ar tokį naudingą darbą. Tikrasis darbininkas yra tas, kuris dirba pas svetimus, kuris minta iš savo rankų uždarbio. Jis neturi nei savo darbo įrankių, nei savo turto, ir todėl parsisamdo kitiems ir gyvena iš gaunamo už darbą atlyginimo. Tokių beturčių — proletarų jau yra vis augančios minios. Jų yra šių dienų visuomenėje tarp 42 ir 85 procentų.

Toliau paaiškina, kodėl ir lietuviams šis klausimas turi rūpėti. "Juk ir mūsų broliai ir seserys šimtais ir tūkstančiais keliauja į Ameriką, Prūsus, Rusiją ir ten patenka į darbininkų beturčių eiles. Be to, evoliucijos srovė ir mūsų šalį kaskart labiau įtraukia į kapitalizmo sūkurį. O patirtis rodo, kad tautos ir šalys, žemiau kultūroje stovinčios, eina tais pačiais takais, kuriais bekildamos ėjo tautos, toliau pažengusios kultūroje. Taigi reikia tikėtis, jog ateis laikas, kada mums teks stoti stačiai akis į akį prieš darbininkų klausimą".

Toliau paskaitininkas aiškino, iš kur atsirado tos darbininkų beturčių minios. Ūkininkų luomas daugiausia davė darbininkų fabrikams ir dirbtuvėms. Pasibaigus baudžiavai, sodžių gyventojai galėjo laisvai kilnotis iš vietos į vietą. Vienus patys ponai pavarė nuo žemės, kiti, netekę žemės ar mažai jos turėdami, kėlėsi į miestus, kur juos masino miestų gerovė ir didesni uždarbiai. Tokie būriais patraukė į miestus, jie ir papildo darbininkų beturčių skaičių.

Ir amatininkų luomas davė daug darbininkų fabrikams. Nauji išradimai, mašinos paveržė iš jų darbą ir uždarbį. Sunyko amatai, ir amatininkai, netekę darbo ir duonos, yra priversti parsisamdyti fabrikams paprastais darbininkais.

Fabrikuose santykiai tarp darbdavio ir darbininko yra vien tik darbo sutartis. Darbininkas dažnai nepažįsta ir nežino fabriko savininko, nes fabrikai dažnai yra bevardžių akcininkų rankose. Akcijos eina iš rankų į rankas, guli sudėtos bankuose, o darbininkai to nejaučia, ir jų padėtis nepagerėja.

Fabriko darbininkas negali tikėtis, kad jis kada nors liks nepriklausomas nuo fabriko, susikurs savo įmonę, pakils į aukštesnį visuomenės laipsną. Jis turi likti tiktai amžinu proletaru, beturčiu, amžinai priklausomu nuo kitų. Būriai darbininkų, sutraukti į fabrikus, bendrai dirbdami, greičiau susigyvena, greičiau atjaučia savo padėtį kapitalistinėje visuomenėje, pasijunta atskiru luomu, auga solidarumo jausmas ir klasinis susipratimas.

Bet ne darbininkų skaičius sudaro darbininkų klausimą. Kapitalistinėje santvarkoje glūdi priešingumas, kuriam beaugant,

Lietuvos Nacionalinė
M. Mažvydo biblioteka

ta tvarka turi sugriūti. O tas priešingumas atsirado dėl to, kad kapitalizmas žmogų laiko tik įrankiu turtams krauti, o iš antros pusės skleidžia mintį, kad žmogaus asmuo yra pats sau tikslas. Taip žmogus čia pažeminamas iki gyvulio, pajungto mašinoje, čia jis aukštinamas kaip protinga, laisva būtybė, kuriai turi lygiai priklausyti kultūros vaisiai. Tad priešingume tarp ekonominio principo ir etikos dėsnių glūdi šių dienų darbininkų klausimo esmė. Darbininkų klausimo sprendimas yra: kaip suderinti santykius tarp darbo ir kapitalo, kad jie atitiktų teisingumo reikalavimus.

Norint suprasti darbininkų klausimą, reikia pažvelgti į darbininkų būklę šių dienų visuomenės gyvenime. Medžiaginiu požiūriu darbininkas yra proletaras beturtis ta prasme, kad jis, ir nebadaudamas, gal net pinigo turėdamas, neturi nuosavų darbo įrankių. Jis turi tik raumenų jėgą, kurią pasiūlo lyg prekę pardavimui. Reikia rasti darbdavį, kuris tą prekę pirktų, nes kitaip darbininkas neturi iš ko gyventi. Vyksta pasiūlos - pareikalavimo dėsnis. Kontraktas su darbdaviu priklauso nuo darbo jėgos pasiūlos - pareikalavimo ir aplinkybių, kuriose vyksta derybos.

Valstybės įstatymai darbo sutartyje abiem pusėm pripažįsta lygybę. Bet ta lygybė yra tik popieriuje, o praktikoje jos nėra ir negali būti. Lygybė būtų tada, kai abi pusės lygiai galėtų atmesti statomas sąlygas. Bet taip nėra. Fabrikantas, turėdamas kapitalą, yra geresnėje padėtyje. Net ir fabrikui sustojus, fabrikantas gali gyventi iš savo kapitalo. O dabrininkas turi tik savo jėgas ir gyvena tik iš darbo. Kol turi darbo — viskas tvarkoje. Bet, netekęs darbo, neturi uždarbio ir maisto. Badas ir vargas priverčia jį sutikti su tuo, ką siūlo fabrikantas.

Kadangi valstybė netvarko santykių tarp darbo ir kapitalo, lieka vien konkurencija. Kur yra mažiau rankų darbo, ten darbas yra brangesnis, kur daugiau darbininkų — ten darbo kaina krinta.

Dar yra ir kita nelygybės priežastis. Darbininkas, parsamdydamas savo jėgas, parsamdo ir save patį. Fabrikantas nustato jam algą, skiria butą, duoda taisykles, kurių reikia laikytis fabrike. Taip darbininkas lieka surištas net ir savo asmeniniame, šeimos, net ir politikos gyvenime.

Darbininko padėtis darosi ypač sunki, kada jis, nenorėdamas mirti badu, turi parduoti savo darbą už pasiūlytą kainą. Dar blogiau, kai fabrikai sustoja, nauji išradimai išmeta darbi-

ninkus iš darbo. Susidarius gaminių pertekliui, žmonėms nepajėgiant jų sunaudoti, atsiranda ekonominė krizė ir visuotinis nedarbas; išauga bedarbių skaičius. O kur dar darbininko ligos, nelaimingi atsitikimai, sužalojimai, senatvė ir kita. Visa tai rodo, kad šių dienų darbininkų būklė nėra apsaugota, ji lieka netikra.

Tiesa, pastaraisiais laikais medžiaginis darbininkų būvis šiek tiek pagerėjo; valstybės išleido įstatymus, ginančius darbininkus nuo išnaudojimo; patys darbininkai daugiau susiprato, susiorganizavo, atlyginimai už darbą pakilo, bet vis dar daug trūksta, kad darbininkas galėtų gyventi pagal kultūros reikalavimus.

Čia paskaitininkas plačiai apžvelgė darbininkų gyvenimo ir darbo sąlygas, kurios naikina jo sveikatą. Fabriko oras užterštas, darbininkams tenka kvėpuoti nuodais. Nuovargis sudaro pavojų patekti į mašinos krumplius. Iš to darbininkų chroninės ligos, sužalojimai. Kai gamyba sekasi, fabrikai veikia dieną ir naktį, net ir šventomis dienomis. Yra fabrikų, kurių mašinų negalima sustabdyti be nuostolių. Taigi ir darbininkas turi derintis prie mašinos ir dirbti dienomis, naktimis, šventadieniais.

Fabrikai įtraukė į darbą moteris ir vaikus, kurių atlyginimas mažesnis, nors darbas dažnai toks kaip vyrų. Vargas ir skurdas verčia moteris ir vaikus ieškoti darbo; o juo daugiau tokių darbininkų, tuo labiau krinta vyrų atlyginimas. Fabrikuose susikimšę vyrai ir moterys, jaunuoliai ir vaikai praranda gėdos ir padorumo jausmą, girdi nešvankias kalbas. Taip mažėja dora, plinta paleistuvavimas ir ištvirkimas.

Fabriko darbas neigiamai atsiliepia ir į visą žmogų: jo protą, valią, jausmus. Darbas neteikia jokio džiaugsmo, jis virsta prakeikimu, nuoboda; fabrike nieko neišmokstama, kai tenka gaminti vien tik kokią gaminio dalelę. Todėl darbininkas, išėjęs iš fabriko, jaučiasi lyg iš pragaro ištrūkęs. Norėdamas pajusti, kad jis dar gyvena, ieško stiprių įspūdžių alkoholyje, kortose, ištvirkavime.

Fabrikas ardo ir šeimos gyvenimą. Darbininkas namuose yra tik svečias. Anksti išeidamas į darbą, vaikus palieka dar miegančius, o vėlai grįžęs — randa jau sumigusius. Nėra laiko su vaikais pabūti, jais pasidžiaugti, juos pamokyti. Panašiai yra, kai motina eina dirbti, o savo vaikus paveda svetimam asmeniui pasaugoti. Dirbant nėra laiko namie valgio pasigaminti, maitinamasi šaltu valgiu, kuris suardo sveikatą. Ne-

švarus ir apleistas butas yra nemalonus, o tas stumia darbininkus lankyti smukles.

Opus yra darbininkų butų klausimas. Darbininkai suplaukė į pramonės miestus, kur sunku gauti butą, ir jie yra brangūs. Kartais už kambarį reikia sumokėti trečdalis uždarbio. Tad tenka darbininkams gyventi pastogėse, pogrindžiuose. Kartais šeimos neturi nė atskiro kambario, o gyvena "kampais" — nusisamdo tik kampą kambaryje. Yra tokių, kurie nė kampo neturi ir nusisamdo tik lovą ir moka už ją pvz. Petrapilyje — 1 - 5 rub. į mėnesį. Darbininkų butų problemą paskaitininkas pavaizdavo 1908 m., kolerai siaučiant, sanitarinės komisijos Petrapilyje surinktais duomenimis: požemiuose rasta 7.379 butai su 12.217 kambarių, kur gyveno 49.569 asmenys; pastogėse rasta 5.843 kambariai ir juose 21.804 asmenys. Tokiuose butuose siaučia ligos, ypač džiova.

Gyvenant taip susikimšus, lyg silkės bačkoje, dingsta gėdos jausmas, nyksta sveikata, mažta tikėjimas ir dora.

Visa tai į draugę suėmus, aišku, kodėl darbininkai žiūri į šių laikų visuomenę kaip į pamotę. Atplėšti nuo žemės, neturi ko pamilti. Jie jaučiasi be tikros tėvynės.

Kaip turėtų darbininkai įsijungti į visuomenės gyvenimą? Visuomenė turėtų priimti juos kaip lygius piliečius greta kitų visuomenės luomų, patenkinti jų teisingus troškimus.

Šių laikų darbininkai, daugiau prakutę, supranta savo padėtį. Ateis laikas, kada ir Lietuvoje darbininkai, daugiau susipratę, pareikalaus savo teisių kaip ir kitose šalyse.

Ko darbininkai nori? Pirmiausiai lygybės ne tik teorijoje, bet ir konkrečiame gyvenime; jie nori lygiai su kitais naudotis kultūros vaisiais. Čia nepadės nė labdara, nes darbininkai reikalauja ne išmaldų, bet to, kas jiems teisėtai priklauso. Jie nori ir savarankiškumo. Net ir ten, kur valstybės globa išleidžia naudingų įstatymų, sutrumpina darbo valandas, uždraudžia vaikų ir moterų darbo išnaudojimą, darbininkai žiūri į tai, kaip į nuolaidas, kad jomis numalšintų įniršusius darbininkus. Jie nenurims, kol negaus pilnų ir lygių teisių su kitais.

Kaip matome, darbininkų klausimas yra ekonominis — pagerinimas materialinės būklės, maisto, uždarbio; juridinis — reikalas teisingų, darbininkus ginančių, įstatymų; politinis — pripažinimas pilno piliečio teisių, ypač būti renkamais į visas valstybės institucijas; tikėjimo ir doros — apsaugojimas darbininkų nuo moralinio skurdo.

Kas gali prisidėti prie darbininkų klausimo sprendimo? Pirmoje vietoje valstybė, globodama darbininkus, gindama juos nuo išnaudojimo, apdrausdama nuo nelaimingų atsitikimų, garantuodama ramią senatvę. Toliau vietos savivaldybės, kur jos turi savarankiškumo. Patys darbininkai, apsišviesdami, pažindami savo padėtį, jungdamiesi į profesines sąjungas, steigdami naudingas įstaigas: kooperatyvus, savišalpos kasas, draugijas. O ir patys darbdaviai, teisingai atlygindami už darbą, elgdamiesi su darbininkais, kaip su žmonėmis, įsileisdami darbininkus į fabrikų valdymą ir pajamų skirstymą. Pagaliau Bažnyčia, skelbdama Kristaus mokslą, žadindama teisybės ir meilės jausmus, nurodydama darbininkų ir darbdavių pareigas, praktiškai įsijungdama į darbininkų organizacijas ir įstaigas. "Mūsų kunigija, pastebėjo prof. J. Matulaitis, sekdama kitų šalių pavyzdžiu, kai tik atėjo laisvės metai, ir radosi šiokia tokia proga, uoliai ėmėsi ir imasi socialinio darbo, ir, reikia tikėtis, prisidės ir prie darbininkų būvio pagerinimo".

Baigdamas paskaitininkas padarė švelnų priekaištą tiems, kurie pasiekė mokslo ir neprisideda prie darbininkų klausimo sprendimo. Bet tam reikia darbininkus pažinti: jo vargus, reikalus, gyvenimo sąlygas, kaip jis minta, kur gyvena, kas jam rūpi, kokie jo norai, koks jo tikėjimas, dora, kodėl darbininkai bėga iš tėvynės į užsienius, žodžiu, reikia pažinti darbininkų vietą ir padėtį šių dienų visuomenėje.

"Bet dažnai atsitinka, kad mes šiuo atžvilgiu esame kalti: gal geriau žinome, kas dedasi tolimoje Kinijoje, negu mūsų artimuose fabrikuose ir dirbtuvėse. Besimokant gal teko ne vieną gražią parodą aplankyti, ne vieną senovės muziejų apžiūrėti, bet gal niekas nenuvedė mus į fabrikus pažiūrėti, kaip ir kokiose sąlygose dirba šimtai ir tūkstančiai mūsų brolių, gal niekad nesame aplankę tų pastogių ir požemių, kur jie gyvena ir vargsta. Gal esame su visomis smulkmenomis susipažinę su senovės nusidavimais, bet gal niekad nesame skaitę, kaip gyvena tos plačios minios darbininkų, kurie savo darbu padeda mums kultūringai ir ištaigingai gyventi!"

Jei darbininkai bus laikomi lygiais žmonėmis, piliečiais visose gyvenimo srityse, jei jie nebus globojami lyg kūdikiai, šelpiami lyg elgetos, o bus traukiami į visuomenės darbą kaip lygūs su kitais, tada ir darbininkai pasijus visuomenės nariais ir stos į bendrą darbą visų gerovei.

Taip smulkiai ir išsamiai išdėstęs darbininkų klausimą,

prof. J. Matulaitis nusaigstė gaires būsimiems socialinio, ypač darbininkų, klausimo sprendėjams ateityje.

Trečioji prof. J. Matulaičio paskaita Kauno kursuose buvo pavadinta *Bažnyčia ir nuosavybė*. Ji buvo sutrumpintas Varšuvoje skaitytos paskaitos atpasakojimas, taikant ją daugiau Lietuvos gyvenimo sąlygoms, pabrėžiant Bažnyčios mokslą apie privatinę nuosavybę ir, reikalui esant, tos nuosavybės pertvarkymą, kitokį paskirstymą piliečių gerovei.

Ši tema, atrodo, prof. J. Matulaičiui buvo labai svarbi, žinant, kokia buvo tada padėtis Lenkijoje ir Lietuvoje, kada dideli žemės plotai buvo nedaugelio rankose, o daugybė bežemių dirbo dvarininkų ponų naudai, jų pelno krovimui. Nuosavybės teisę Bažnyčios požiūriu prof. J. Matulaitis pasirinko ir savo įžanginei paskaitai, pradėdamas Petrapilio Dvasinėje Akademijoje skaityti sociologijos kursą.

Kauno socialiniai kursai, juose skaitytos paskaitos paskatino ne vieną dvasiškių domėtis socialiniais klausimais, veikti socialinėje srityje krikščioniškojo mokslo ribose. Darbščiausias šioje srityje rašytojas buvo kun. Simanas Šultė (1876-1921), Liuveno ir Romos universitetų daktaras, uolus žemės reformos gynėjas. Jis parašė ir išleido knygeles: "Savasties klausimas" (1919), "Gamta ir žmogus" (1919), "Evoliucijos keliai ir revoliucijos dėsniai" (1919), "Savasties principas ir evoliucija" (1920), "Žmogaus ir piliečio teisių pareiškimas" (1921). Kun. Kazimieras Paltarokas (1875-1958) parašė stambų veikalą "Socialinis klausimas" (1914, 1921[2]) ir išvertė į lietuvių kalbą "Ar socializmas įvykdomas?" (1921). Prel. Kazimieras Šaulys (1872-1964) 1920 m. išleido jo Žemaičių kunigų seminarijoje skaitytą sociologijos kursą. Lietuvos bažnytinės provincijos nauji vyskupai: Staugaitis, Paltarokas, Reinys buvo sociologai ir krikščionių demokratų partijos šulai. Jie pasekė Vilniaus vyskupu J. Matulaičiu sociologu.

IV
SOCIOLOGIJOS PROFESORIUS PETRAPILYJE

Kilus 1905 m. revoliucijai Rusijoje, drauge iškilo ir socialinio klausimo aštrumai, kuriuos įvairios socialistų ir revoliucionierių grupės skleidė miniose, ragindamos ginkluotu būdu išspręsti socialinį klausimą, nuverčiant esamą rėžimą. Reikėjo tad ir dvasiškijai su šiuo klausimu plačiau susipažinti, neišeinant iš Bažnyčios mokslo ribų. Todėl Petrapilio Dvasinės Akademijos studentai lietuviai, kun. J. Vailokaičio vadovau-

jami, 1906 m. sausio mėn. padavė Akademijos vadovybei prašymą įsteigti Akademijoje sociologijos katedrą. Vadovybė tam pritarė, buvo gautas ir caro valdžios leidimas, beliko tik surasti tinkamą profesorių. O tai buvo nelengvas uždavinys. Dr. J. Januškevičius Petrapilio vokiečių laikraštyje "St. Petersburger Zeitung", 1906.IV.15, nr. 102 rašė:

"Katalikų kunigai buvo ypatingoje vidaus reikalų ministerijos žinioje. Kiekvienas kunigas, pas kurį rasdavo politinio ar sociologinio pobūdžio užsieninį spausdinį, būdavo suimtas ir, prieš jo norus, siunčiamas į vienuolyną. Tuo būdu jaunieji dvasininkai buvo priversti sociologijos studijų išsižadėti. Be abejo, Rusijoje sunku bus rasti katalikų kunigą, kuriam įkurtoji katedra būtų galima pavesti, ir rektoriui teks kreiptis pas mokytus Vokietijos ar Austrijos kunigus" (Arkiv. Jurgis Matulevičius, 115 p.).

Sociologijos profesoriaus klausimu susirūpino ir lietuviai kunigai. Akademijos inspektorius prof. J. Maciulevičius-Maironis ir kun. A. Dambrauskas-Jakštas darė žygių tai vietai įpiršti Amerikoje jau pasižymėjusį sociologą kun. Antaną Kaupą (1970-1913). Jis buvo paprašytas atsiųsti savo autobiografiją ir atspausdintus darbus iš sociologijos srities. Kun. A. Kaupas tai padarė, pastebėdamas, kad socialinio klausimo specialiai yra nestudijavęs, o yra tik mėgėjas, šio klausimo populiarizatorius.

Kun. A. Kaupo kandidatūra nepraėjo: jis neturėjo akademinio laipsnio, o, be to, jo praeitis rusų (o ir dvasinės) valdžios akyse nebuvo "švari". Jis buvo išvarytas iš Šiaulių gimnazijos už draudžiamų raštų skaitymą; 1888 m. įstojo į Žemaičių kunigų seminariją, bet ir iš ten buvo pašalintas už kratos metu rastą klierikams skaityti draudžiamą literatūrą. Gyvenant jam Kaune, 1892 m. pas jį kratos metu rasta "Varpo" ir kitų leidinių. Vengdamas bausmės ir kalėjimo, išvyko į Ameriką ir ten tapo kunigu. Kun. A. Kaupui 1913.X.27 Čikagoje mirus, "Draugijos" redaktorius kun. A. Dambrauskas-Jakštas, prisiminęs nepavykusias pastangas pravesti kun. A. Kaupą į Akademijos sociologijos profesorius, rašė:

"Sociologijos katedra teko kun. Matulevičiui, žmogui labai gabiam, bet praktišką gyvenimą maža tepažįstančiam ir įpratusiam į jį daugiau žiūrėti *sub specie aeternitatis* ir todėl po kelių metų nuo sociologijos perėjusiam prie teologijos, o nuo šios pastarosios prie asketikos" (Draugija, XXI, 309 p.).

Kun. A. Dambrausko-Jakšto sprendimas apie kun. J. Ma-

tulaičio praktiškojo gyvenimo nepažinimą nėra teisingas. Kada po Varšuvos sociologijos kursuose kun. J. Matulaičio skaitytos paskaitos visų akys nukrypo į jį, kaip į tinkamiausią sociologijos profesorių, ir kai prof. Pr. Būčiui buvo pavesta susižinoti su Matulaičiu, jis atsakydamas kukliai pastebėjo, ar pataikysiąs būti geru profesorium, nes esąs daugiau praktiškos srities žinovas, o teoretiškai tuo tarpu nedaug esąs pasirengęs.

Davęs savo sutikimą, kun. J. Matulaitis nuo 1907.IX.1 buvo paskirtas sociologijos profesorium ir mokslo metų pradžioje Akademijoje skaitė savo įžanginę paskaitą gražia lotynų kalba "Quid Ecclesia de iure proprietatis statuit?" (Ką Bažnyčia sako apie nuosavybės teisę).

Kaip plačiai prof. J. Matulaitis suprato ir dėstė sociologijos mokslą, matyti iš jo raštuose likusios dviejų mokslo metų (1907-8, 1908-1909) programos. Verta čia ją paduoti.

1. Kunigo visuomeninio - socialinio darbo būtinumas.
2. Penkios dalys, sudarančios teoretinę sociologiją:
   a) natūralūs ryšiai tarp šeimos ir visuomenės;
   b) Natūralinės visuomenės esmė (individai, šeima, klasė, visuomenė, žmonija);
   c) Politika: administracinė valstybės santvarka;
   d) Religija: Bažnyčia ir jos religinės institucijos;
   e) Ekonomija (teorija, surišta su praktika): siekimas pakelti bendrąją visuomenės gerovę.
3. Žmogaus santykis su išorinėmis gėrybėmis.
4. Žmogaus darbas bendrai:
   a) Darbo rūšys;
   b) Gamta;
   c) Darbo tikslas;
   d) Darbas kaip gamybos veiksnys;
   e) Darbo produktingumas ir paskatos gamyboje;
   f) Darbas įmonėse, technikoje;
   g) Darbo sutartys.
5. Vertės teorija.
6. Žmogus kaip visuomeninė asmenybė:
   a) Kokie impulsai sukuria žmonių visuomenę;
   b) Solidarumas, solidarizmas.
7. Gėrybių kaita ir vertybių teorijos.
8. Kuo ūkis skiriasi nuo kitų šakų ir kaip yra kitų įtaigojamas.
9. Visuomenė (aptartis, visuomenės klasės, individai visuomenėje).

10. Visuomenės sudedamosios dalys.
11. Visuomenės padala.
12. Kas yra bendrasis gėris?
13. Visuomenės pagrindai: šeima (jos kilmė ir prigimtis, ji visuomenės ląstelė, vartotoja ir gamintoja).
14. Valstybės teorija:
    a) Valstybės tikslas;
    b) Valstybės klimė;
    c) Valstybių formos;
    d) Ar kruvina revoliucija pateisinama?;
    e) Visuotinis balsavimas;
    f) Vargšų globa;
    g) Kokios yra klasių susidarymo priežastys?;
    h) Rusų valstybė;
    i) Darbininkų įstatymai.
15. Santykiai tarp valstybės ir Bažnyčios: netolerancijos reiškiniai.
16. Mokyklų klausimas.
17. Spaudos laisvė.
18. Mirtie bausmė.
19. Tarptautinė teisė.
20. Karas - taika: šių laikų teorija apie karą.
21. Tautybė ir patriotizmas.
22. Nuosavybės teisė:
    a) Nuosavybės teisės teorijos;
    b) Santykis tarp privatinės nuosavybės ir bendrosios gerovės.
22. Darbininkų sąjungos (tipai, religinis darbas jose, santvarka, darbininkų draugijų palaikymas ir propagavimas).
23. Profesinės sąjungos.
24. Streikas kaip apsigynimas ekonominėje kovoje.
25. Kooperatyvai.
26. Darbininkų klausimo išsprendimas.
27. 1886 m. teisė.
28. Tarptautiniai darbo įstatymai.
29. Santykiai darbininko su fabrikantu.
30. Darbininkų atlyginimas.
31. Atlyginimo teorija.

Kaip matėme, prof. J. Matulaičio sociologijos kursas plačiai apėmė ne tik teorinius, bet ir praktiškuosius socialinius klausimus. Atvykdamas į Petrapilį, kun. J. Matulaitis atsivežė gausią, dar nuo studijų laikų surinktą biblioteką socialiniais

klausimais, kurią profesoriaudamas vis papildė naujais užsienyje išleistais veikalais, prof. Pr. Būčio liudijimu, tam išleisdamas veik visą gaunamą algą. Knygas mielai duodavo ar pasiūlydavo studentams pasiskaityti, papildyti jo dėstomus dalykus.

Naujas objektas — sociologija — domino Akademijos studentus. Sociologija buvo dėstoma visuose keturiuose kursuose, bet į jo paskaitas grūdosi ir laisvi kitų kursų studentai, net ir profesoriai ateidavo pasiklausyti sociologijos profesoriaus paskaitų. Auditorija netalpino besigrūdančių į paskaitas. Geriausiai profesorių ir jo dėstomąjį dalyką įvertina patys studentai. Štai keletas atsiliepimų apie prof. J. Matulaičio paskaitas.

"Naujasis profesorius išsyk visus sužavėjo. Žavintis buvo jo iškalbumas: kalbėjo poliruota varšuviečių kalba, gražiau už daugelį tikrųjų lenkų. Visus žavėjo jo žinių gausumas ir dėstymo metodingumas. O užvis stebino ypatingas proto aiškumas. Ir pirma ir paskui teko man klausyti daug šaunių profesorių, bet tokio minties aiškumo, koks spindėjo prof. J. Matulevičiaus kalbose, kitur, rodos, neteko rasti. Prie to viso pridėk dar be galo malonų būdą ir gražią malonią išvaizdą tada dar apyjaunio vyro, ir visai bus suprantama, kodėl visa Akademija buvo gatava jį ant rankų nešioti" (Prof. B. Česnys, knygoje "Arkivyskupas Jurgis Matulevičius" 108 p.).

"Retai esti, kad gilus mokslas būtų taip gražiai sujungtas su iškalba. Giliausias mokslo mintis ir painiausias problemas jis mokėjo dėstyti paprasčiausiu būdu, nevyniodamas jų į painias formules, tik skleiste atskleisdamas klausytojams. Tai yra Dievo dovana ir drauge reiškia, kad dėstytojas profesorius yra aiškiai supratęs dėstomąjį dalyką . . . Sociologijos lekcijos studentams buvo stačiai pramoga. Pasiremdamas Leono XIII sociologinėmis enciklikomis, jis gebėjo taip giliai įžvelgti į visokius socialinius klausimus, kaip anas didysis katalikų Bažnyčios Tėvas ir Mokytojas. Enciklikos jam buvo ne sausos formulės ir varžą rėmai, o tik katalikiškojo socialinio mokslo pradai, kuriuos savo giliu protu jis ugdė toliau" (T. Noreika, "Lietuvyje" 1927 m., 20 nr.).

"Jo paskaitos ne vien maistas protui, bet ir širdžiai: ne vien išdirbdavo pažiūras, bet ir nusistatymą, nusiteikimą, pasiryžimą gyventi, jausti taip, kaip pažiūros reikalauja. Ir jeigu aš, asmeniškai, suprantu gyvą reikalą visuomeniškai veikti, visuomeninį reikalą branginu, jį mėgstu, tai yra daugiausia prof. Matulevičiaus sociologijos paskaitų vaisius" (Vysk.

M. Reinys, knygoje "Arkiv. J. Matulevičius", 97 p.).

Ryškiai pasakoja savo įspūdžius, sociologijos paskaitų klausytojas M. Wišniewskis (vėliau marijonas). Jis sako:

"Sociologijoj net ir specialistas gali nutolti nuo katalikiškųjų principų. Kun. Matulevičius buvo tiek laimingas, kad, imdamasis socialinių problemų, prieš tai buvo puikiai išsimokslinęs dogmatikoje ir todėl pažiūros į socialinius klausimus buvo suderintos su katalikų Bažnyčios mokslu ... Čia ir glūdėjo ta patraukianti ir įtikinanti jo dėstomųjų dalykų jėga. Davė mums gyvenimišką sintezę, kurioje "divina humanis iunguntur" (dieviški dalykai jungiami su žemiškaisiais), ir iš tos dieviškai-žmogiškos sintezės darė išvadas, kurios atvėrė mūsų akims begalinės veiklos galimybių horizontus.

Mūsų sociologas nesitenkino vien tik filosofiniais - teologiniais išvedžiojimais, bet dažnai perkeldavo mūsų mintis ir vaizduotę į dvokiančius požemius, kuriuose buvo susisukęs lizdą neužtarnautas žmonių skurdas. Vaikščiojome dvasioje po Anglijos anglių kasyklas, kuriose visai savaitei buvo uždaryti dvylikamečiai vaikai, be saulės, tyro oro, priversti dirbti virš savo jėgų ... Dėl ko? Todėl, kad vaikų darbas pigesnis net už moterų, o pelnas iš jų darbo lygus. Traukė ar stūmė jie vaikiškomis jėgomis anglių prikrautus vagonus, o kai "šifta" baigėsi, guldavo į dar šiltas lovas savo draugų, kurie skubėdavo į naują darbo pamainą. Dairėmės po fabrikus, kur žmonės, paversti į mašinas arba panaudojami kaip šepečiai ar skudurai mašinoms valyti, pvz. darbininkas storais drabužiais nuleidžiamas virve, kad savo nugara ir šonais išvalytų nešvarius katilus. Aplankėme dvasioje darbininkų barakus, kur purve ir smarvėje gyvena ištisos šeimos, kur iš viršaus bėga lietaus vanduo, o apačioje teka be kanalizacijos visokie nešvarumai ... Kai studentai, prisiklausė tokių neįsivaizduojamų dalykų, paremtų statistikomis ir specialių sanitarinių komisijų daviniais, tai išeidavo iš paskaitų salės ne tik pasipiktinę, bet ir įširdę ant "prakeikto aukso bado", kuris turtuolius peni, o beturčius stumia į vargą ir badą.

Gynimas nuskriaustųjų buvo pagrindinis mūsų profesoriaus rūpestis. Jis įrodinėjo, kokios neigiamos įtakos daro darbininkams tokia padėtis. Remdamasis Leonu XIII, kurio enciklikas dažnai cituodavo, įrodinėjo,, kad tokiose sąlygose yra neįmanomas moralinis žmonių gyvenimas, jei jie neturi reikiamų materialinių gėrybių. Neįmanomos yra šeimos dorybės, kada vargšai neturi net savo buto, o nuomoja tik kampą kamba-

ryje ... Taip prof. J. Matulaitis auklėjo mus visuomenininkais ir kovotojais už tiesą ir laisvę.

Nebuvo jam svetimas žemės valdymo ir moterų lygybės klausimas. Moters jis nelaikė menkesne, žemesne už vyrą, tik pabrėždavo skirtingus jų uždavinius. Ir moteriai priklauso lygios žmogaus teisės, tačiau jos turi būti auklėjamos pagal jų prigimtį ir pašaukimą, skyrium nuo vyrų. Jis atmetė koedukaciją, kuri mergaites padaro "suvyrėjusiomis", o berniukus "sumoterėjusiais". Dažnai grįždavo prie taip vad. moterų emancipacijos klausimo. Smerkė siekimą pilnai ir visame susilyginti su vyrais, tačiau gynė jų žmogiškąjį kilnumą, teisę pačioms spręsti savo likimą, teisę balsuoti ir būti renkamoms į įvairias valdžios įstaigas, proporcingai atsakyti už visos tautos gerovę. Žodžiu, tarsi būtume tada girdėję popiežių Pijaus XI ir XII balsą. Šiandien šie klausimai yra aiškūs, bet prieš 50 metų jie nekartą mums jauniems studentams kėlė nusistebėjimą, o "seniams" žadino aštrų pasipriešinimą. Tas paskatino kai kuriuos tiek Lenkijoje, tiek vėliau Šveicarijoje skųsti mūsų profesorių modernizmu" (Ks. Marian Wiżniewski, Sluga Boży Arcybiskup Jerzy Matulewicz (rankraštis) 92-97 p.).

Akademijos studentai, sužavėti prof. J. Matulaičio paskaitomis, bandė mesti anksčiau pasirinktąją disertaciją ir virsti sociologais. Tačiau protingas profesorius nemanė vilioti. Su tokiu planu atėjusį studentą Blažiejų Čėsnį sudraudė sakydamas: "Tamstai jau pervėlu, ir ne vien sociologija yra mums reikalinga, dar reikalingesnė yra teologija. Sociologija tegul specializuojasi jaunesnis jūsų draugas Jurgutis". — Paklausiau ir nesigailiu paklausęs, baigia savo pastabą prof. Bl. Čėsnys.

Po poros metų prof. J. Matulaitis užleido sociologijos katedrą, užsienyje baigusiam sociologijos mokslus dr. Aleksandrui Woycickiui ir perėmė dogmatikos katedrą iš kun. Jono Ciepliako, kuris buvo įšventintas vyskupu ir paskirtas Mohiliavo sufraganu. Studentai tuoj pastebėjo, kad Woycickio dėstyme nebuvo to gilumo, kokiu pasižymėjo prof. J. Matulaičio paskaitos. Jis nepatenkino studentų tiesos siekio.

Prof. J. Matulaitis 1911 m. atsisakė profesoriaus vietos Akademijoje ir su atnaujintos Marijonų vienuolijos noviciatu išvyko į Šveicarijos Friburgą. Tačiau socialinis klausimas krikščioniškosios demokratijos rėmuose visuomet jam buvo arti širdies. Tiek atnaujindamas Marijonų vienuoliją, tiek įsteigdamas dvi naujas moterų vienuolijas, jom nubrėžė plačius socialinio darbo plotus. 1914-1918 Varšuvoje pats vedė vaikų

našlaičių prieglaudas; būdamas Vilniaus vyskupu, kai 1919 m. bolševikai okupavo jo vyskupiją, ganytojišku laišku ragino liaudį ginti savo teises, kurias pažeidė komunistų daroma netvarka. Jis ragino liaudį kovoti už žodžio, spaudos, draugijų, susirinkimų, sąžinės ir religijos laisvę, kovoti už tokį visuomeninį gyvenimą, kad būtų galima gyventi tinkamą žmogui ir krikščioniui gyvenimą, auklėti savo vaikus pagal katalikų Bažnyčios mokslą, ginti mokyklų laisvę ir pačią Bažnyčią. Tai buvo drąsus žmogaus pagrindinių teisių gynimas.

Bendrai Jurgis Matulaitis savo socialinį mokslą ir darbą grindė žmogaus asmens vertybe ir dėl to skelbė ir reikalavo žmogui šių teisių: a) gyventi pagal žmogaus vertas gyvenimo sąlygas; b) dalyvauti viešajame gyvenime; c) naudotis kultūrinėmis vertybėmis; č) gyventi pagal savo sąžinę, išpažinti savo religiją, auklėti savo vaikus pagal tėvų norą; e) išlaikyti savo tautybę ir kalbą, priešintis bet kokiam nutautinimui; f) galimybė ginti savo teises. Tai buvo giliai suprastos krikščioniškosios demokratijos postuliatai.

V.
ARKIV. JURGIS MATULAITIS IR LIETUVOS KRIKŠČIONYS DEMOKRATAI

Po Leono XIII socialinių enciklikų ir Lietuvoje susidomėta krikščioniškosios demokratijos idėjomis ir jų taikymu ano meto Lietuvos gyvenimo sąlygoms. Nekalbant jau apie vysk. M. Valančiaus veiklą, kuri buvo pagrįsta krikščioniškai demokratiškais dėsniais, tautinei sąmonei pakilus, 1890 m. pradėjus leisti "Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą", šis laikraštis buvo pirmasis krikščioniškosios demokratijos organas, kurio siekimas buvo "vienyti tikėjimo dalykus su tautiniais . . . šviesti tautiečius krikščioniškoje, tikrai katalikiškoje dvasioje". Tad "Apžvalgos" pagrindai buvo: krikščionybė, tautybė ir demokratybė.

Panašiai ir "Apžvalgos" įpėdinis "Tėvynės Sargas" siekė tų pačių tikslų — tautos laisvės ir lietuvių gerovės. Šių laikraščių idėjos plito tautoje. Reikėjo tik konkrečios krikščioniškosios demokratijos programos. Ją parašė trys Petrapilio Dvasinės Akademijos profesoriai: Pr. Būčys, J. Maciulevičius-Maironis ir A. Dambrauskas-Jakštas 1904 m., pavadindami ją "Lietuvių Krikščionių Demokratų Susivienyjimo programa" (Žiūr. "Druagija" 1907 m. 1 nr. 68-80 p.). Joje, remiantis pop. Leono XIII enciklikomis, ypač "Rerum novarum" ir

"Graves de communi", buvo nutiesti krikščioniškosios demokratijos principai ir nurodyta praktiškas jų vykdymas, pritaikytas laiko ir vietos sąlygoms.

Su šia programa krikščionys demokratai dalyvavo 1905 m. Vilniaus seime ir sidarė atskirą frakciją. Po 1905 m. revoliucijos, pradėta platesnio masto organizacinis darbas, tačiau tik iš apačios, uolesnių narių iniciatyva, nes centrinės vadovybės dar nebuvo. Pvz. Suvalkijoje kun. J. Vyšniauskas sukėlė ir vadovavo Gelgaudiškio Komaro kumečių streikui. Kun. J. Tumas-Vaižgantas suorganizavo Vadaktų krikščionių demokratų kuopą ir išreikalavo iš apylinkės dvarininkų kumečiams geresnių darbo ir atlyginimo sąlygų. Visa tai dvarininkams ir senesnės kartos kunigams atrodė revoliucija, vykdoma praktikoje, daug kam atrodė perdaug radikali. Todėl suprantama, kodėl Žemaičių vysk. L. Paliulionis nepritarė krikščionių demokratų sąjūdžiui, o Vilniaus vysk. E. Roppas, suorganizavęs lenkų katalikų demokratinę partiją, norėjo, kad ir lietuviai krikščionys demokratai prie jos prisijungtų. Taip krikščionys demokratai savo centro vadovybės nerinko, o liko vien tik "dvasios sąjunga" (J. Tumas).

Tačiau po 1905 m. revoliucijos krikščionių demokratų veikla labai pagyvėjo. Katalikiškoje spaudoje vis daugiau buvo rašoma apie krikščioniškąją demokratiją ir jos siekimus. Ypač šiame darbe pasižymėjo kunigai, baigę aukštuosius mokslus užsienyje ir ten susipažinę su krikščionių demokratų organziacija ir veikla. Seinų "Šaltinis" nuo 1907 m. pasivadino "Iliustruotu Krikščionių Demokratų savaitraščiu".

Visam šiam krikščioniškosios demokratijos sąjūdžiui naujo impulso davė 1909 m. pradžioje Kaune suruošti socialiniai kursai, kuriuose buvo tiesiami krikščioniškosios demokratijos ideologiniai pagrindai. Prof. J. Matulaičio paskaitos, išleistos atskiromis knygelėmis, plačiai pasklido Lietuvoje katalikų inteligentų tarpe ir buvo paskata dar uoliau imtis visuomeninio darbo krikščionių demokratų idealų šviesoje.

Krikščionys demokratai susicementavo ir virto politine partija I pasaulinio karo pradžioje. Likusieji Lietuvoje krikščionys demokratai 1917 m. Vilniaus konferencijoje šalia socialdemokratų buvo didžiausia frakcija. 1917.IX.23 buvo sušaukta krikščionių demokratų konferencija, kurioje buvo priimta partijos programa ir išrinktas centro komitetas su pirmininku A. Stulginskiu.

Pasitraukusieji į Rusiją krikščionys demokratai, po 1917 m.

kovo mėn. revoliucijos, kūrė savo skyrius, kur tik buvo daugiau susispietusių lietuvių pabėgėlių, rašė veiklos programas. Ir ten buvo reikalingas centro komitetas, apjungiąs visus skyrius ir paruošiąs visiems bendrą privalomą programą. Tai buvo padaryta, ir krikščionių demokratų partijos priekyje atsistojo kun. M. Krupavičius. Petrapilio seime krikščionys demokratai turėjo 39 atstovus.

Sugrįžę po karo iš Rusijos, krikščionys demokratai paskelbė, kad Rusijoje suorganizuota krikščionių demokratų partija likviduota ir jos nariai įsilieja į Lietuvos krikščionių demokratų partiją. Grįžę iš Rusijos, krikščionys demokratai parsivežė savo programą, bet Lietuvoje buvo kita kiek skirtinga programa. Tarp abiejų programų buvo ryškių taktinių (ne esminių) skirtumų. Reikėjo naujos, visus vienyjančios programos. Kai 1918. XI.20 Vilniuje buvo sušaukta partijos konferencija, joje iškilo aktualus žemės reformos klausimas. Vieni, ypač grįžusieji iš Rusijos, pasisakė už radikalią žemės reformą. Nuosaikesnieji su Al. Stulginskiu nesutiko su tokiu programos radikalumu, ir Stulginskis pareiškė atssisakąs iš centro komiteto. Grėsė skilimas, bet jo buvo išvengta sutarus, kad partija yra viena, bet su dviem programom: dešiniojo ir kairiojo sparno, vėliau pavadinta didžioji ir mažoji partijos programa.

Buvo aišku, kad toks sprendimas partijai nėra naudingas. Tad krikščionių demokratų pirmininkas kun. M. Krupavičius, kuris anksčiau buvo pažinęs kun. J. Matulaitį kaip rimtą visuomenės klausimų žinovą, nutarė kreiptis į jį, dabar Vilniaus vyskupą, krikščionių demokratų partijos programos reikalu. Vysk. J. Matulaičiui buvo žinomi 1918 m. krikščionių demokratų partijos konferencijos darbai. Tad jam apie tai daug aiškinti nereikėjo. Kai vysk. J. Matulaitis susipažino su abiem partijos programom, stojo kairiojo sparno partijos programos pusėn. Reikėjo tad šios krypties programą iš pagrindų persvarstyti.

"Svarstymai, sako kun. J. Krupavičius, truko ilgai. Kelias savaites dirbome atsidėję po kelias valandas per dieną. Arkiv. Jurgis nepasitenkino bendromis pastabomis. Jis kiekvieną programos punktą ėmė pagridinai; prie kiekvieno naujo klausimo skaitė ištisas paskaitas. Viską sprendė iš principų, taikė prie mūsų gyvenimo sąlygų, lygino su kitomis valstybėmis. Gilus teorijos žinojimas, realumas, pažangumas, savo krašto meilė ir jo pažinimas, atsidėjimas, dėstymo būdas, nuoširdus reikalu susirūpinimas — mane visą pagavo. Jaučiamas buvo profeso-

rius — teoretikas ir praktikas ... Ilgas su juo konferavimas, jo dėstomos idėjos galutinai nustatė mano politines pažiūras; jo rekomenduotoji literatūra dar ligi šiol yra artimiausias mano patarėjas tuos ar kitus klausimus sprendžiant. Savaime aišku, kad visi arkiv. Jurgio dėl programos pastebėjimai ir visos pasiūlytos pataisos buvo Centro Komiteto priimtos. Visai teisingai tad arkivysk. Jurgį Matulevičių galima priskaityti prie L. Krikščionių Demokratų partijos tėvų, jos statytojų ir kūrėjų eilės". (Arkivyskupas Jurgis Matulevičius — 157-159 p.).

Bet ne vien tik krikščionims demokratams J. Matulaitis yra pasitarnavęs. Kai Antanas Staugaitis (1876-1954) 1909 m. Marijampolėje steigė Krikščionių Darbininkų Draugiją, kuri turėjo rūpintis darbininkų socialiniais ir kultūriniais reikalais, ir parašė jos įstatus, autorius tuos įstatus nusiuntė į Petrapilį prof. J. Matulaičiui peržiūrėti ir pataisyti. Prof. J. Matulevičius įstatus iš pagrindų pertaisė, papildė. Taip ir šios darbininkų draugijos netiesioginiu steigėju buvo J. Matulaitis.

Kiek J. Matulaičiui arti širdies buvo darbininkų reikalai, matyti iš to, kad jis, profesoriaudamas Petrapilyje ir matydamas katalikų darbininkų dvasinį ir medžiaginį skurdą, 1909 m. įsteigė Romos katalikų Draugiją "Apšvieta" (Oswiata), kuri turėjo rūpintis darbininkų moraliniu, intelektualiniu ir medžiaginiu gyvenimu, jo gerinimu. Šios bendros visų tautybių draugijos steigime ir jos įstatų paruošime žymiai talkino prof. J. Matulaitis, kuris buvo išrinktas draugijos pirmininku ir jai vadovavo iki 1911 m. Tarp kita, draugija ruošė darbininkams šviesti paskaitas. Be paties pirmininko, paskaitininkais buvo kviečiami Akademijos profesoriai lietuviai: Būčys, Grigaitis, lenkai Trzeciak, Wojcickis, ir žymesni rusų mokslininkai. "Apšvieta" 1915 m. turėjo vien Petrapilyje ir jo priemiesčiuose 5 sekcijas, gausias darbininkų narių skaičiumi.

Žemės reformos problema

Atkuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę, žemės reformos klausimas buvo labai aktualus. Jį buvo įrašusios į savo programas visos politinės partijos. Šis klausimas buvo daugeliui naujas, nesuprantamas. Jis sukėlė daug abejojimų, ginčų, net įtarimų. Liberalų pažiūra į nuosavybės teisę buvo giliai įleidusi šaknis visuomenėje. Kas laikėsi katalikų Bažnyčios tradicinės pažiūros, tiems atrodė, kad žemės reformos klausimas yra katalikų moralės laužymas, kone bolševizmas. Krikščionys demokratai savo pažiūrų teisingumą, suderinimą su Bažnyčios

mokslu ir katalikiška morale gynė, propagavo, aiškino. Pasirodė visa eilė plačiai liaudyje paskleistų brošiūrų: kun. S. Šultės "Savasties klausimas" (1919), "Savasties principas ir evoliucija" (1920); kun. M. Krupavičiaus "Žemės klausimas Lietuvoje" (1919), "Kova už žemę ir laisvę" (1920), "Mūsų keliai" (1921) ir kit. Visuose tuose leidiniuose buvo remiamasi vysk. J. Matulaičio principais apie nuosavybę katalikų Bažnyčios mokslo šviesoje. Tuo klausimu vysk. J. Matulaitis buvo autoritetas, ramstis, kuriuo krikščionys demokratai atrėmė ir nutildė tuos, kurie kaltino krikščionis demokratus, pažeidžiančius katalikišką moralę.

Steigiamasis seimas, kuriame krikščionių demokratų partija turėjo daugumą atstovų, ėmėsi realizuoti savo programos punktus, leisti jais paremtus įstatymus. Krikščionių demokratų skelbtas žemės reformos klausimas buvo atbaigtas 1922.IV.3 Steigiamojo seimo priimtu žemės reformos įstatymu. Apsisaugoti nuo tolimesnių puolimų ir kaltinimų, dar įstatymo galutinai nepriėmus, kun. M. Krupavičius atsiklausė vysk. Pr. Karevičiaus nuomonės. Apie tai jis rašo:

"Kai teko žemės reformos įstatymą leisti St. Seime, priėmus jį dviem skaitymais, krikščionių demokratų bloko buvo pavesta paprašyti Kauno vyskupą Karevičių patikrinti, ar nėra jame kokių iškrypimų iš katalikų moralės. Gavome nuo tuometinio pavyskupio Skvirecko pranešimą, kad visas įstatymas yra suderintas su katalikiškuoju mokslu . . . Ir dėl to, nepaisant pakartotinių dvarininkų skundų Vatikanui, kad Lietuvoje kunigas vedąs plėšikišką, antimoralinę žemės reformą, Vatikanas nė vienu žodžiu manęs nebuvo tuo reikalu palietęs. Čia jau didelėj dalyj arkivyskupo Matulevičiaus nuopelnas" ("Apie socialinius reikalus", Draugas, 1955.X.8).

Nors dvarininkų skundai Vatikanui kun. M. Krupavičiaus "nepalietė", tačiau panašūs skundai buvo rimtai priimti Šv. Sosto atstovo Lietuvoje A. Zecchini (1864-1935). Jis 1922.V.8-9 sukvietė Lietuvos vyskupus: Karevičių, Karosą, Skvirecką ir Vilniaus vyskupijos valdytoją kun. J. Kuktą į konferenciją, kurios darbotvarkėje buvo ir dvarų nusavinimo klausimas. Buvo galima pramatyti, kad tas klausimas teks nagrinėti iš esmės, tad, vizitatoriui leidus, į posėdį, kuriame tas klausimas bus svarstomas, buvo pakviesti prel. Maironis, kan. K. Šaulys, kaip bažnytinių turtų valdymo tarybos nariai. Nuo Seinų vyskupijos posėdyje dalyvavo kun. J. Staugaitis ir kun. Pr. Būčys.

Vysk. Karevičius tą posėdį vaizdžiai aprašė savo atsimi-

nimuose. Antrąją konferencijos dieną, pradėjęs posėdį, vizitatorius Zecchini prabilo:

— Seimas, nusavindamas dvarus, nuskriaudė dvarininkus. S Seime dalyvavo ir kunigai. Tad ką veikė vyskupai, kad leido kunigams daryti tokią skriaudą?

Vysk. Karevičius atsakė:

— Seimo krikščionių demokratų lyderis kun. M. Krupavičius kreipėsi į mane raštu, kad aš pareikščiau, ar jo partijos projektas nusavinti dvarų žemes gali būti suderinamas su katalikų Bažnyčios dorovės mokslu. Tą klausimą aš pavedžiau išgvildenti vyskupijos bažnytinių turtų valdymo tarybai. Jos pirmininkas vysk. Skvireckas, su prel. Maciulevičium, buvusiu Petrapilyje moralinės teologijos profesorium, parašiusiu stambų veikalą "De iustitia et iure", drauge su kitais minimos tarybos nariais: prof. Paltaroku ir kanonų prof. Šauliu, remdamiesi patikimais autoriais, ypač iš jėzuitų ordeno, giliai išgvildenę tą klausimą, surašė sekantį atsakymą: "Lietuvos suvereninė vyriausybė, esant svarbiam reikalui, gali piliečių nuosavybę nusavinti, bet turi už ją savininkui atsilyginti. Lietuvos vyriausybė turi už nusavintąją žemę ir miškus atlyginti aukso valiuta". Tą sprendimą aš pasiunčiau krikšč. demokratų partijos lyderiui, o štai paliktas raštinėje nuorašas. Tik noriu priminti, kad didžiausias moralinės teologijos autorius jėzuitas Lehmkuhl daug griežčiau tuo klausimu pasisako, negu mūsų bažnytinių turtų valdymo taryba. Lehmkuhl rašo, kad vyriausybė už nusavintą žemę turi atsilyginti "kiek tai yra galima".

Zecchini, išgirdęs tokį atsakymą, tik tiek pasakė:

— Aha, tai vyskupai darė, ką galėjo. Bet kodėl Seime dalyvavusieji 9 kunigai vyskupų nutarimo nepaklausė, kodėl balsavo su kitais kitaip, negu vyskupų buvo nutarta?

Vietoj Seimo atstovų Staugaičio ir Šaulio, prabilo kun. Pr. Būčys sklandžia lotynų kalba. Jis nurodė, kad krikščionių demokratų partija, leisdama žemės reformos įstatymą, viršijo kitas partijas tik keturiais balsais. O jei būtų praėjęs kitų partijų žemės reformos įstatymas, tai jis būtų buvęs daug radikališkesnis. Į tai Zecchini tik tiek pastebėjo:

— Tokiose aplinkybėse, aišku, kunigai negalėjo kitaip pasielgti, negalėjo nebalsuoti su savo partija.

Tuo žemės reformos klausimas buvo baigtas. Bet prel. Maironis ėmė kelti kitus klausimus: ar bažnytinių turtų valdymo taryba turi teisę priimti įstatymo keliu skiriamas bažnyčioms žemes? Žmonės, gavę iš vyriausybės žemės, paimtos

iš dvarininkų, kreipiasi į kunigus klausdami, ar gali tokią žemę imti. Kunigai gi klausia bažn. turtų valdymo tarybą. Ką atsakyti? Vizitatorius atsakė, kad jis konkrečių faktų nesiimąs spręsti.

Vysk. Karevičius pastebi, kad vizitatorius Zecchini protingai pasielgė, neatsakydamas į prel. Maironio klausimus. Jeigu būtų atsakęs teigiamai, tai dvarininkai būtų jį įskundę Šv. Sostui, o jei neigiamai — tai Seimas ir vyriausybė būtų jį puolusi. Matyt, vizitatorius pranešė Apaštalų Sostui tai, kas dvarų nusavinimo klausimu buvo kalbėta vyskupų konferencijoje. Po kelių savaičių vysk. Pr. Karevičius gavo iš Vatikano Valstybės Sekretoriaus kard. Gaspari konfidencialų raštą, kuriame pasakyta:

"Šv. Sostui pranešta, kad Lietuvos valdžia yra išleidusi įstatymą žemės klausimu. Dėl to kyla kai kam sąžinės abejonių. Tokias abejones spręsti Šv. Sostas paveda Apaštališkajam Vizitatoriui Zecchini".

Kun. V. Jarulaitis (1859-1939), "Artojo" bendrovės pirmininkas, piktas ant Seimo, kad tas jo vadovaujamos bendrovės žemę (apie 2500 ha) ketina nusavinti (kas ir buvo padaryta), pasiskundė Vatikanui, bet iš ten gavo atsakymą, kad Apaštalų Sostas negali kištis į Lietuvos valstybės vidaus reikalus. Tą vėliau pasakojo patsai kun. V. Jarulaitis savo draugams kunigams.

Baigiant šį rašinį, dar keletas žodžių, kaip Lietuvos vyskupai vertino krikščionių demokratų vadą ir žemės reformos uolų vykdytoją kun. M. Krupavičių.

Kai jaunesnieji krikščionys demokratai su savo vadu kun. M. Krupavičium 1918-1919 m. grįžo iš Rusijos su savo radikaliomis idėjomis, kurios Lietuvoje pasilikusiai dvasiškijai atrodė perdaug radikalios, ypač žemės reformos klausimu, vysk. Karevičius iš pradžių labai nepasitikėdamas žiūrėjo į juos, o drauge ir į kun. M. Krupavičių.

1919 m. pradžioje buvo pirmoji Kauno kunigų konferencija. Joje vysk. Karevičius pareiškė abejojąs: leisti ar neleisti kun. Krupavičiui veikti jo pasirinkta kryptimi. Bet esą Vilniaus vysk. Matulevičius jį labai gerai atestavęs, o štai dabar ir vysk. Karosas parašė laišką, kuriame labai gerai atsiliepęs apie kun. Krupavičių. Tą laišką vysk. Karevičius kunigams perskaitė ir pareiškė padarysiąs atatinkamas išvadas. Nors vėliau vysk. Karevičius kartais ir darydavo priekaištų kun. Krupavičiui, bet jį gerbė, jo darbą vertino ir jį vadino "Dievo apvaizdos vyru".

Minėtą vysk. Karoso laišką Karevičiui čia paduodame ištisai.

"Excellentissime Domine, ačiū už laišką ir siuntinius. Gaila man, kad negalėjau dalyvauti vysk. Jurgio (Matulaičio) konsekracijoje. Jei jis būtų galėjęs bent kelioms dienoms atidėti savo konsekraciją, aš būčiau pasiskubinęs grįžti iš Lomžos (kur buvo vysk. Jalbrzykowskio konsekracijoje. J. V.) ir būčiau atvykęs Kaunan.

Kun. Krupavičiui sulig kan. 1386 yra duotas leidimas veikti kitoje vyskupijoje. Šalia to, jam įsakyta, kad sulig kan. 144 jis turi gauti taipgi leidimą valdytojo tos vyskupijos, kur jam išpuls darbuotis.

Kad nebūtų taip sunki komunikacija, aš galėčiau, išsišaukęs į Seimus, plačiau su juo pasikalbėti. Tuo tarpu nenorėčiau jo trukdyti, juo labiau, kad jis silpnos sviekatos. Kelionė gi dabar į Seimus labai varginga. Taigi, pasinaudodamas ta pačia proga, rašau trumpai, ką galėčiau jam žodžiais papasakoti.

Apie kun. Krupavičių galiu pasakyti, kad jis yra geras, uolus ir labai darbštus kunigas. Žinoma, kaip kiti, taip ir jis gali kartais pasikarščiuoti. Dabar tokie neramūs laikai. Visų nervai įtempti. Kasdien nauji klausimai, nauji reikalavimai. Kaip čia ir norėti, kad visa būtų tinkamai apsvarstyta, pramatyta ir t.t. Visgi man regis, gali jis naudingai darbuotis toje dirvoje, kurią sau pasirinko. Matyt, mėgsta jis socialinius klausimus. Taigi aš ir noriu atkreipti jo dėmesį į vieną ypač svarbų dalyką — teisybės principą. Kas užsiima socialiniais klausimais, būtinai turi atsižvelgti į teisybės principą. Visur ir visada teisybės principas skaitėsi visuomeninio gyvenimo pagrindu. Iustitia est fundamentus regnorum.

Dabar keletas žodžių apie bažnyčių žemes. Kaip iš istorijos žinoma, praeityje Ap. Sostas sutikdavo, kai svarbios priežastys to reikalaudavo, kad būtų nusavinamos bažnytinės žemės. Lietuvos bažnyčioms rusų valdžios nedaug žemės bepalikta. Praeityje tas žemes dvasiškijos išlaikymui tauta aukodavo ir, žinoma, toji tauta galėtų nuspręsti ir kitonišką dvasiškijos išlaikymo būdą. Kaip ir kada reiktų kreiptis į Ap. Sostą, tai jau kitas reikalas.

Bežemių ir mažažemių aprūpinimo reikalas. Kad aprūpinti reikia, tai, man regis, dabar visų partijų tokia nuomonė. Visai kitas ir nelengvas klausimas, kaip aprūpinti. Kai taip į tą klausimą pažiūrėsime, tai pamatysime, kad jis negali būti greitai išrištas. Kad kiek kitoniška būtų rusų biorokratų politika, tai šiandien, be abejo, turėtume nemaža žeme aprūpintų mūsų mažažemių. Juk visiems gerai žinoma, kokia buvo prieš

karą Valstiečių Banko politika. Argi maža dabar žemės visokių vertelgų rankose tiek Kauno ir Vilniaus gubernijose, tiek ir Suvalkijoj. Tuo tarpu toji žemė jau seniai būtų galėjusi patekti lietuviams mažažemiams ir bežemiams, jeigu nors per 10 metų Valstiečių Bankas būtų kitaip pasielgęs.

Norėčiau, kad mano mintis būtų gerai suprasta. Gal dabar ir greitesniu laiku valdžiai ir kai kurioms bendruomenėms pasiseks kai kur išdalinti šiek tiek žemės lietuviams bežemiams, aprūpins juos sėkla, gyvuliais, įrankiais ir t.t. Juo daugiau tokių bežemių būtų tinkamai žeme aprūpintų, juo būtų geriau. Visgi liks dar daug ir neaprūpintų. Taigi tų vargšų neaprūpintųjų ir bus padėjimas labai sunkus. Juk vokiečiai, išeidami iš majoratų ir kitų dvarų, visa išvežė ir paliko kumečius visai be maisto. Apie sėklą nėra nė ką kalbėti. Taigi kad, pavasariui atėjus, šitie dideli žemės plotai neliktų neapsėti, turėtų kooperatyvai, bendrovės, draugijos jau dabar pagalvoti ir gerai apsvarstyti, iš kur būtų galima gauti sėklos, gyvulių, įrankių ir t.t. Į darbus būtų galima įtraukti tuos pačius kumečius ir kitus darbininkus. Labai svarbu, kad laukai neliktų neapsėti, kad šalies produkcija nesumažėtų. Kai bus turtingesnė šalis, bus lengviau ir bežemiams. Žodžiu sakant, visa reiktų daryti, kad ypač darbininkai galėtų uždarbiauti. Toksai turėtų būti šio momento obalsis.

Gali būti, kad aš jau perdaug čia prirašiau. Norėjau trumpai išreikšti kelias mintis, kurias kun. Krupavičius galėtų išplėsti, rašydamas apie tokius dalykus.

Linkėdamas Jūsų Ekscelencijai visokių Dievo malonių, pasilieku su aukštų pagarba. Antanas Vyskupas.

Seinai, 1919.I.30

Moderniųjų demokratijų tragedija yra ta, kad jos dar nesugebėjo įgyvendinti demokratijos.

— Jacques Maritain

VLIKO — PLB SĄVEIKA

A.J.K.

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės santykių klausimas yra svarbus tiek teoretinėje, tiek praktinėje plotmėje. Abi institucijos yra gyvybiniai reikalingos ir laisvinimo kovai ir lietuvybės išlaikymui bei lietuviškosios kultūros puoselėjimui. Abi institucijos yra vadovaujančio — centrinio charakterio. Nenuostabu tad, kad praktinėje veikloje jos dažnai susiliečia. Iki šiol šį sąlytį ir iš jo kylančias problemas nebūtinai tvarkė iš esmės išsvarstytos ir priimtos normos. Tačiau sąveikos sunormavimas ir teisinis normos įforminimas yra būtinas, siekiant kuo tampresnio ir vaisingesnio jų bendradarbiavimo.

Praktiniai bendrumai

Praktiniame kasdienos veikime VLIKas ir PLB susiliečia dažnai ir įvairiose plotmėse. Tai natūralus faktas, nes abi institucijos yra kilę iš tos pačios prigimtinės lietuviškosios bendrijos (bendruomenės prigimtine, bet ne organizacine prasme). VLIKas, nors nebūdamas iš išeivijos, tiek kadrais, tiek finansais remiasi ir bendrija ir organizuota, plačiai išsišakojusia bendruomenės organizacija. PLB savo ruožtu įvairiose savo veiklos šakose neišvengiamai susiduria su tomis sritimis, kurios natūraliai yra VLIKo veiklos orbitoje. Kultūrinė reprezentacija, patriotinis auklėjimas, parama Tautos Fondui, politinio pobūdžio demonstracijos, quasi-politiniai kontaktai su gyvenamojo krašto politiniais sluogsniais ir t.t. PLB ir jos padalinių santykius stiprina, nors nebūtinai lengvina, nes nebūtinai ryškina. VLIKo-PLB sąveikos problemos didele dalim nėra prasimanytos ar dirbtinio charakterio, bet kaip tik dėl jų pasikartojimo ir natūralumo, jos turi būti sprendžiamos pagal iš anksto sutartas, iš abiejų institucijų esmės išplaukusias, *teisiškai įformintas normas.*

Prigimtiniai skirtumai

VLIKo - PLB sąveikos klausimą sprendžiant, raktinis faktas yra abiejų institucijų iš esmės *skirtinga prigimtis.* Ją teisingai suvokus, kitoj šviesoj atsistos ir visa VLIKo - PLB sąveikos problematika.

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas yra politinis

organas, sukurtas tautos politinę valią reiškiančių politinių partijų - grupių ir rezistencinių kovos organizacijų dar pavergtoje Lietuvoje. Politinės grupės ir okupacijos sąlygose atsiradę politinio pobūdžio kovos organizacijos laisvu ir bendru sutarimu *deponavo* VLIKe savo turimą galią atstovauti politinę valią. Todėl VLIKas yra *autentiškas* visos tautos *politinės valios reiškėjas*, jai pačiai to negalint — jos suvereniteto vykdymui esant laikinai sutrukdytam. Tokia savo prigimtimi VLIKas prisistatė tautai, ir tokį tauta jį priėmė. VLIKo mandatas buvo dargi pakartotinai atnaujintas, jam jau reziduojant už Lietuvos valstybės ribų.

Vlikas tad iš esmės yra grynai politinės prigimties institucija, turinti griežtai apribotą veiklos sritį ir neribotą mandatą ir galią *atstovauti* politines pavergtos tautos aspiracijas bei *vadovauti* laisvės kovai. VLIKas veikia lietuvių bendrijoje, bet jis *nėra* iš išeivijos ir nėra jos apspręstas. Jo šaknys yra politinėje lietuvių bendrijoje (politinėje tautoje, body politic, Volkstaat), ir jo atsakomybė yra tik tai bendrijai, kuri šaindien negali nei savo suvereniteto vykdyti, nei politinės valios pareikšti. Ši valios galia nėra vien VLIKo privilegija, bet dar svarbiau labai didelė *pareiga*. VLIKas negali jos atsisakyti, jei ir norėtų. Atsisakydamas ar vienaip bei kitaip modifikuodamas savo mandatą, VLIKas pažeistų savo prigimtį.

Šitokia jo prigimtis apsprendžia ir jo esminius santykius su įvairiomis lietuvių ir svetimtaučių institucijomis bei organizacijomis.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės organizacija yra visuomeninės - bendruomeninės prigimties, sukurta VLIKo, apjungti visus išeivijos lietuvius vienon organizuoton bendruomenėn. Ji "sukurta išeiviams lietuviams, išmėtytiems po platųjį pasaulį . . . Lietuva rūpintis jai tenka atsitiktinai . . . PLB turi du tikslus — pagrindinį ir atsitiktinį. Pagrindinis — išlaikyti lietuviuose lietuvybę. Atsitiktinis — atkovoti Lietuvai laisvę". (M. Krupavičius, cituota iš PLB Valdybos išleisto Jaunimo Metų — 1966 kalendoriaus).

PLB uždaviniai yra milžiniški, lygiai ir jos svarba didelė. Jos orbiton įeina švietimas, sritis, kuri paprastai vadinama kultūrine veikla, bei tos sritys ir poreiškiai, kurie turi reikalo su tautinės gyvybės išlaikymu, tautinės kultūros kėlimu ir pan. Trumpiau — PLB yra sukurta bendromis visų išeivijos lietuvių jėgomis dirbti švietimo ir kultūros darbui bei jam koordinuoti — vadovauti. Tokia jos prigimtis suteikia PLB didelę atsa-

komybę ir *išeivijos* visuomeninėje struktūroje pačią aukščiausią vietą. Šalia pagrindinių jos apraiškos žymių: visuotinumo, atvirumo, lietuviškumo ir demokratiškumo PLB yra apspręsta ir dviejų prigimtinių dėsnių — principų: *išeiviškumo ir kultūrinės srities.* PLB yra iš išeivijos ir išeivijai. Iš kitos pusės jos veiklos sritis yra kultūrinė, plačiai, bet ne visuotinai suprasta. (Plačiai suprasta kultūra apima ir politiką bei visokias apraiškas, kylančias iš žmogaus pastangų kūrybiškai kilti bet kurioje srityje). PLB taip buvo suprasta jos kūrėjų, taip interpretuojama daugelio žmonių šiandien.

Šie prigimtiniai bruožai jokiu būdu nemažina PLB reikšmės ir svarbos, tik logiškai įstato ją į valstybinės - tautinės - išeivinės visuomeninės - politinės struktūros deramą vietą. Kartu nusako PLB veiklos sritį pagal tos struktūralizacijos dėsnius.

VLIKo - PLB prigimtiniai - esminiai skirtumai išplaukia ne iš vienos ar kitos institucijos valios ar tautos bei išeivijos noro, bet iš tų struktūrinių gelmių, kurios šiuo metu apsprendžia politinio - visuomeninio gyvenimo normas, apsireiškiančias įvairiomis teisės ir tvarkos formomis. Šios normos nėra visuotinės nei laiko nei vietos atžvilgiu, tačiau nėra jos ir vien tik lietuvių kūrinys — jos būdingos tai žmonijos daliai, kuri daugiau ar mažiau išpažįsta vakarietiškosios demokratijos principus. Ir laiko atžvilgiu jos nėra visuotinės, nes tiek gausi yra praeitis kitokia struktūralizacija, kiek gausi yra ateitis savo kitokiomis galimybėmis. Tačiau tol, kol mūsų politinio - visuomeninio gyvenimo normos plaukia iš vakarietiškosios (krikščioniškosios) demokratijos struktūrinių gelmių, tol tos normos tegali apsireikšti tik tokiomis teisės ir tvarkos formomis, kokios atitinka tas normas. Bet kokios nuokrypos, nekeičiant esminių struktūrinių normų, volens nolens yra anomalijos, galinčios turėti tik kenksmingas pasėkas. Kitimai struktūrinėse gelmėse gali iššaukti jau visą skalę naujų niuansų ir pagimdyti naujų normų, kurios gali būti lygiai progresyvios, lygiai regresyvios. (Užgriovus filosofinius - sociologinius - struktūrinius šaltinius, kuriais maitinosi imperialistinė - caristinė Rusija, Sovietų Sąjunga sukūrė normas, išplaukiančias iš komunistinės filosofijos - sociologijos - strukturalizacijos šaltinių, tačiau ar tai reiškia Rusijos žmogui, tautai ir valstybei progresą, nesunku šiandien pasakyti. Nežiūrint aiškaus technologinio progreso, regresyvus struktūrinio pasikeitimo charakteris yra lygiai aiškus ir pasireiškiąs tokiomis formomis, kurios žmoni-

joje sukelia tik siaubą. Iš kitos pusės, nacionalsocializmui sugriuvus, Vokietijos atsigręžimas į demokratiją ir esminė kaita turi neabejotinai progresyvų pobūdį).

VLIKo - PLB tad prigimtis nėra amžinų ar nepakeičiamų dėsnių išdava. Tačiau tie filosofiniai - sociologiniai - struktūriniai šaltiniai, kuriais remiasi mūsų visuomeninis - politinis veikimas *šiandien ir čia*, pagimdė abi institucijas tokias, kokios jos yra, ir apsprendė normas, kuriomis jos vadovaujasi. Mums tik tenka, pasiremiant tomis normomis, surasti tokias formas, sukurti tokią teisę ir nustatyti tokią tvarką, kurios prasmingiausiai tarnautų abiejų institucijų darbui ir mūsų esmingųjų uždavinių siekimui.

Bendradarbiavimo būtinybė ir ribos

Būdamos centrinės institucijos, VLIKas ir PLB dažnai susiliečia išeivijos veikloje. Tai yra natūralu ir neišvengiama. Kad šis sąlytis būtų visuomet pozityvus, yra būtina, kad abi institucijos bendradarbiautų, bet ne varžytųsi tiek darbo sričių aprėpoje, tiek atskiruose uždaviniuose. Tamprus ryšys tad būtinas. Tačiau, kad šis ryšys būtų dar ir nuoširdus bei vaisingas, abiejų institucijų vadovybės turi suprasti tuos savo prigimtinius aspektus, apie kuriuos aukščiau kalbėjome. Kitaip VLIKo - PLB santykiai bus pagrįsti antraeiliais išskaičiavimais ir grės irimu, kuris natūraliai turės tendencijos kenkti bendram tiek laisvinimo, tiek kultūriniam darbui.

Prasmingo ir vaisingo bendradarbiavimo galimybių yra neišskaičiuojama eilė. Apie tai jau užsiminiau aukščiau. Daugelis uždavinių, kurių siekia tiek VLIKas, tiek PLB, savo atskirose veiklos srityse turi aspektų, kurie yra būdingi abejoms veiklos sritims. Vasario 16-sios bei kitų tautinių ir valstybinių švenčių minėjimai turi ir politinį ir kultūrinį aspektą. Masinės demonstracijos, kuriomis siekiamas tam tikras politinis tikslas, yra grynai politinės srities metodas, tačiau reikalaująs visų lietuvių dalyvavimo ir tuo pačiu bendradarbiavimo su visokiomis organizacijomis. Grynai kultūrinis įvykis, kaip dainų ar tautinių šokių šventė, esamose sąlygose turi ir politinį aspektą, nes rodo tiek pasauliui, tiek okupantui tautinį išeivijos gajumą ir jos kultūrinį augimą. Pristatytas užsieniui ir pavergtai tautai, toks bendrinio masto grynai kultūrinis įvykis tampa tam tikru politiniu ginklu laisvės kovoje. Švietimas, kuris yra tolokai nuo politinės srities, iš tikrųjų kai kuriuose aspektuose yra ir politinis rūpestis. Negalima juk

mums nerūpėti, kiek yra mūsų jaunimas mokomas politinės Lietuvos istorijos, kiek jis supažindinamas su visuomenės mokslu, kiek jis informuojamas apie laisvos Lietuvos valstybinį gyvenimą, pavergtos Lietuvos kančią ir laisvinimo kovos pastangas, kiek jame ugdoma sveika lietuviško valstybingumo sąmonė ir t.t. Ir kuris grynai politinis aktas, kaip memorandumas kurios valstybės vyriausybei, negali nerūpėti ir Bendruomenei, kuri gali per savo gausias apylinkes ir kitus vienetus prasmingai vienu ar kitu būdu tokį politinį aktą remti.

Šie keli pavyzdėliai teigia VLIKo - PLB bendradarbiavimo ne tik galimybes, bet ir būtinybę. Tačiau ši būtinybė nesuponuoja nei netvarkos, nei tikslų bei sričių sanplakos, nei prigimtinių normų kaitos. Bendradarbiavimas nereiškia ribų nebuvimo. Atvirkščiai — juo ribos aiškesnės, juo bendradarbiavimas lengvesnis.

Esminė VLIKo - PLB bendradarbiavimo riba yra abiejų institucijų prigimtiniai skirtumai. Kai tik šie naturalūs skirtumai bandomi peržengti dėl kokių nors pragmatinių priežasčių ar net paneigiant prigimtines normas, susidaro pavojus suardyti tvarką ir abiejų institucijų veiksmingumą. Pvz. neretai girdimas siūlymas padaryti VLIKą PLB politiniu komitetu yra kaip tik paneigiąs prigimtines abiejų institucijų normas. Iš vienos pusės VLIKas turėtų atsisakyti savo esminių bruožų, kurie jį daro tautos politinės valios reiškėju. PLB gi tuo tarpu taptų ir politiniu organu, bet jau *tik išeivijos*, kaip ir ji pati yra iš išeivijos. (Pagaliau, net ir pragmatiškai žiūrint, politinis momentas PLB organizacijoje būtų jai kenksmingas, nebent ji pasikeistų iš esmės. Pasikeitimas gi turėtų tendenciją ją siaurinti, o ne visuotinti).

Normos iškreipimas būtų įvesdinti į VLIKą pilnateisiais nariais ir tam tikrą skaičių PLB atstovų. Lygiai nenatūraliu faktu reikėtų laikyti VLIKo bandymą (tik pavyzdys) organizuoti mokyklas, dainų šventes ar operų spektaklius.

Mano giliu įsitikinimu, vienintelis VLIKo - PLB *teisingų* santykių kelias ir *kuo glaudžiausias bendradarbiavimas prigimtinių skirtumų ribose*. Tas suponuoja, pirma, aiškų prigimtinių normų supratimą ir jų priėmimą ir, antra, suradimą teisingų formų tokiam bendradarbiavimui reikštis. Tokie nusiteikimai stiprins mūsų visuomeninėje struktūroje teisės ir tvarkos principus, sudarys lengvesnes sąlygas tarnauti patiems geriausiems laisvės kovos ir lietuvybės išlaikymo interesams ir įgalins pasiekti pačių geriausių rezultatų.

DĖL DEMOKRATIJOS ESMĖS

J. VARNAS

Demokratybė yra žmonijos ilgų amžių laimėjimas. Tai yra lyg socialinės pažangos švyturys, į kurį žmonija politiškai orientuojasi. Ji yra įsigijusi tokį didelį prestižą, kad jau retai kas bedrįsta ją iš principo paneigti. Net ir iš esmės demokratijai priešingos politinės sistemos nesikrato jos vardo, juo dangstosi ir skelbiasi esančios demokratiškos. Ir komunistinės diktatūros pretenduoja būti vadinamos demokratinėmis, vaidina demokratinius rinkimus ir reklamuojasi savo demokratiškumu. Net ir tokia demokratizmui labai tolima ir žiauri komunsitinė diktatūra rytinėje Vokietijoje yra pasivadinusi "Demokratine Vokietijos respublika". Tik labai užkietėję totalistinės dešiniosios srovės yra tuo atžvilgiu atviresnės, nesidangstydamos demokratija, ir neretai patį demokratijos terminą vartoja kaip plūstažodį. Net ir mūsuose kai kas demokratinį nepriklausomos Lietuvos laikotarpį pašaipiai tebevadina "seimokratija". Bet, neskaitant tokių išimčių, "demokratijos" pavadinimu dangstosi daug įvairių krypčių nedemokratų, kad tuo būdu įsigytų daugiau pasitikėjimo žmonėse.

Taigi "demokratijos" pavadinimas nevisada reiškia tikrą demokratybę. Net ir pačioje senovės Graikijoje "demokratija", reiškusi "liaudies valdžią", gyvenimo praktikoje neatitiko savo tikrosios prasmės. Net ir Atėnuose nebuvo tikrosios demokratijos mūsų laikų supratimu, nes ten nevisiems buvo laisvė ir nebuvo lygybės: tik gyventojų dalis naudojosi civilinėmis teisėmis, o moterys ir vergai tų teisių neturėjo.

Apie demokratiją yra daug prirašyta ir prikalbėta. Tačiau praktiškai dar daug kur ji aiškinama pagal įvairių srovių interesus. Ir jos pavadinimas taip pat dažnai pritaikomas prie kieno nors interesų.

Nevisada demokratija vienodai suprantama ir mūsų išeivijoje. Vieniems kai kurie rinkimai, net ir vertimas balsuoti už vienintelį kandidatą, atrodo demokratiški; kiti gi tokiame balsavime mato rimtų demokratinių trūkumų. Vieniems atrodo, kad jau patys rinkimai yra pakankamas tos ar kitos organizacijos demokratiškumo įrodymas, kitiems gi vien tik rinkimų fakto nepakanka: jiems reikia dar ir demokratinės dvasios jos veikloje, gyvenime ir tuose pačiuose rinkimuose.

Istoriškai demokratija valstybiniame gyvenime naujaisiais amžiais išsivystė, žemesniems visuomenės sluoksniams išsilaisvinant iš neribotų monarchų, didikų bei aristokratijos valdžios ir išsikovojant teisę dalyvauti valdžioje. Taip demokratija buvo iškovota politinėse kovose ir yra virtusi pirmoje vietoje politine sistema. Tačiau šiais laikais demokratija jau nėra vien politinės srities sąvoka. Ji yra išsiskleidusi į visą gyvenimą. Greta politinės demokratijos, kalbama ir apie socialinę, kultūrinę ir kitokias demokratijas. Linkolnas demokratiją pavadino tokia politine tvarka, kur valdžia yra pačių žmonių rankose, jų pačių apsprendžiama ir skirta jiems tarnauti. Šių laikų kultūringame pasaulyje ji yra pripažinta geriausia valdymosi sistema.

Demokratija ir rinkimai

Demokratinė santvarka geriausiai įgyvendinama laisvais rinkimais. Paviršutiniškai žiūrėdami, daug kas ir pačią demokratiją suveda į visuotinius ir laisvus rinkimus. Tiesa, laisvi ir tiesioginiai rinkimai yra laikomi vienu pagrindinių politinės demokratijos elementų. Tačiau rinkimai dar nėra pati demokratija, o tik vienas jos įgyvendinimo metodų arba, teisingiau, vienas valdžios pasidalinimo būdų. Jie yra tik forma ir neišsemia visos demokratijos esmės. Jų efektingumas remiasi piliečių aiškiu ir motyvuotu nusistatymu dalyvauti politiniame gyvenime. Bet, kur balsuotojams trūksta motyvų dalyvauti politiniame gyvenime, kur balsuojant nėra pasirinkimo, kur rinkimuose tedalyvauja tik mažas balsuotojų nuošimtis arba kur žmonės balsuoja ne savo valia, ten ir rinkimų duomenys mažiau teturi reikšmės. Ten nėra ir rinkimais pagrįsto demokratinio apsisprendimo.

Dėl kalbamų rinkimų trūkumų jų demokratiniai pagrindai dažnai nėra tvirti. Tikrai demokratiški rinkimai yra galimi tik politiškai sąmoningoje ir politiškai veiklioje visuomenėje. O kur dalyvauja tik nedidelė jos dalis, ten jau negalima kalbėti apie visos visuomenės demokratinį atstovavimą.

Rinkimai yra kelias sudaryti demokratinei valdžiai bei demokratiniam atstovavimui; jais išrenkami asmenys įvairioms funkcijoms atlikti. Jei jie išrenkami daugumos renkančiųjų balsais, jie išreiškia daugumos valią, kuriai mažuma turi paklusti. Bet tą teisę morališkai dauguma įgyja tik tuo atveju, kai rinkimai vyksta be jokių priekaištų. Bet ir tuo atveju ta daugumos valia nėra absoliuti. Net ir labai sąžiningai pra-

vestais rinkimais išrinktos daugumos valia valdyti nėra absoliuti.

Taigi rinkimai ir daugumos išrinkimas dar neišsemia visos demokratijos esmės. Kaip jau matėme, jie yra tik vienas demokratijai įgyvendinti metodų, tačiau dar netobulas. Pats daugumos išrinkimas dar negarantuoja demokratijos. Demokratija yra kai kas daugiau, negu daugumos valdžia. Ir daugumą balsų gavusi valdžia dar gali būti nedemokratiška. Pagrįstai yra kartais sakoma, kad demokratija nėra daugumos diktatūra. Rinkimai neduoda jais išrinktai daugumai absoliutinės valdžios ir išskirtinių teisių tvarkytis kaip nori, neatsižvelgiant į mažumos teises. Rinkimai yra kelias, kuriuo laimėtojai įsipareigoja laikytis visuomeninės moralės ir garantuoti visiems lygias teises, lygią gerovę ir vienodą laisvę. Demokratija yra ne tik daugumai, bet ir mažumai. Demokratijos tikslas ne sukurti bei ginti daugumos privilegijas, bet apsaugoti ir mažumos teises. Nėra demokratijos ten, kur dauguma nerespektuoja mažumos teisių.

Rinkimai veda į demokratiją tik tada, kai jie yra ne tik savo metodais, bet ir savo esme demokratiški. Tam įgyvendinti reikia ne tik visuomenės politinio bei socialinio subrendimo, bet ir jos vadų atitinkamos moralės bei atsakingumo. Kur to pritrūksta, ten iš rinkimų gali būti tik jų parodija. Tas pat gali įvykti ir su tokių rinkimų keliu sukurta demokratija.

Šiais laikais ir labai nedemokratiškos grupės visame pasaulyje neretai rinkimais pridengia savo klastingus siekimus. Klasiškas tokios "demokratijos" yra pačių rinkimų esmės iškraipymas, kur pastatoma tik tiek kandidatų, kiek reikia išrinkti atstovų ar kitokių pareigūnų. Daug kur praktikuojami ir tokie "rinkimai", kur vienam asmeniui "išrinkti" yra tik vienas kandidatas. Neverta būtų tai nė prisiminti, jei tokie "rinkimai" nebūtų įsipilietinę ir mūsų tarpe ir jei mūsų tautinė savygarba nereikalautų baigti su tokiais "rinkimais". Tokie atvejai nėra jokie rinkimai, o tuo labiau nėra demokratiški rinkimai, o tik savo esmės jau netekęs kieno nors paskirto kuriai nors organizacijai pareigūno balsavimas be galimumo išrinkti. Tokie atviri rinkimų iškraipymai yra tik pasityčiojimas iš rinkėjų ir iš bandomos vaidinti demokratinės santvarkos, nekalbant apie tai, kad tai yra ir pačios organizacijos pažeminimas, jos faktinis įrikiavimas į nedemokratinių organizacijų tarpą.

Demokratiškumo netenka ir tokie rinkimai, kada vadovau-

jančioji bei valdančioji srovė juos organizuoja taip, kad tik ji viena tegalėtų laimėti, pvz. prieš pat rinkimus, rinkėjams nežinant, pakeičia rinkimų taisykles. Nedemokratinės valdžios bei srovės išranda įvairių būdų bei kelių balsavimams suorganizuoti, pakreipiant savo naudai visą balsavimo procesą ir vienaip ar kitaip — atvirai ar užmaskuotai — paveikti ar pakeisti balsavimo rezultatus, kad tuo būdu laimėtų rinkimus. O nesant laisvos spaudos, tokie atvejai nevisada būna plačiai visuomenei žinomi, ir taip apgaulė neatskiriama nuo demokratijos.

Taigi, jei rinkimai laikomi politinės demokratijos pagrindu, tai kartu reikia pabrėžti, kad tikrai demokratiški rinkimai yra tada, kada juose sudaromi visiems lygūs galimumai jiems pasiruošti, kai jie nėra valdančiųjų srovių jiems vieniems prieinamų priemonių pagalba paruošti arba paveikti kurios nors pusės naudai. Kur nėra balsavimuose, kaip ir visoje kitokioje veikloje, tikros lygybės dvasios, ten nėra nė tikros demokratijos, nors formaliai įvairūs nukrypimai būtų ir labai vykusiai nuslėpti.

Totalistinės tendencijos neretai sugeba ir demokratinį procesą palenkti nedemokratiniams tikslams. Todėl daugumos išrinkimas dar gali negarantuoti demokratijos, kada į rinkimus einama jau su nedemokratiniais tikslais. Nevisada dauguma reiškia demokratiškumą. Ji gali būti ir visiškai nedemokratiška. Sovietų Sąjungoje balsuoja didelė dauguma, bet visi žinome, kad ten nėra jokios demokratijos, nes ten balsuotojai neturi galimumų savo nuomonei pareikšti apie balsuojamuosius kandidatus ar juos pasirinkti pagal savo nusistatymą. Argentinoje Perono prezidentavimo laikais valdančioji partija balsavimuose surinkdavo daugumą balsų ir tokius balsavimo duomenis panaudodavo demokratijai krašte užgniaužti. Hitleriui užėmus Austriją, referendume didelė dauguma pasisakė už krašto prijungimą prie Vokietijos ir kartu už tironiškos diktatūros įgyvendinimą. Šie pavyzdžiai rodo, kad balsavimai gali būti pagrįsti nedemokratine dvasia ir jų duomenys gali nerodyti jokio demokratiškumo ir net padėti sunaikinti demokratiją.

Demokratijos esmė

Rinkimai yra plačiausiai priimtas kelias sukurti demokratinei sistemai, nes jų pagalba sudaroma daugumos principu pagrįsta valdžia. Tačiau, kaip matėme, jie nevisada atitinka

demokratijos esmę ir net nevisada patarnauja demokratijos tikslams ir gali būti net prieš ją panaudoti.

Demokratija nėra vien rinkimais ir daugumos principu sudaryta valdžia, o daug platesnė sąvoka. Plačiau suprasta demokratija prasiplečia į visą gyvenimą ir įgyja socialinį pobūdį. Plačiau suprasta demokratija yra gyvenimo būdas, pagrįstas socialiniu teisingumu, žmogiškosios vertybės kiekviename žmoguje atpažinimu, visų žmonių lygybe ir artimo meile. Kartu ji yra ir moralinė pareiga gerbti žmogų, gerbti jo asmenybę.

Demokratinė dvasia pirmiausia reiškiasi pagarba žmogui. Pagarba ne sentimentali, o reali, pasireiškianti lygiu ir krikščioniškų žmogaus traktavimu ir pagrįsta ne balsavimų duomenimis, o krikščioniškąja meile. Kur, pasinaudojant daugumos teise, nuskriaudžiamas mažumos žmogus, ten gali būti tik formali, bet ne tikroji demokratija. O kur, pasinaudojant daugumos teise, siekiama sunaikinti mažumą ar jai pakenkti, ten veikiama prieš demokratiją.

Tokios formalios, bet ne tikros demokratijos pavyzdžiu gali būti kitados Lietuvoje ilgai populiarintos kultūrinės autonomijos projektas. Tokiu projektu numatomas viso kultūrinio gyvenimo bei švietimo planas, pagal kurį visi respublikos gyventojai sugrupuojami pagal jų pasaulėžiūrą. Pagal kiekvienos grupės žmonių sumokėtus mokesčius proporcingai skiriama jų suma jų švietimo ir kultūros reikalams. Iš tų pinigų kiekviena pasaulėžiūrinė grupė organizuoja bei išlaiko savo švietimo ir kultūros institucijas, spaudą ir tenkina kitus kultūrinius reikalus, žiūrint, kiek kuri jų pajėgia. Bet čia ir prasideda nelygybė. Didelė ir turtingų žmonių grupė — dauguma — galėtų išlaikyti visų laipsnių mokyklas, teatrus, radijo ir televizijos stotis, gerą spaudą. Gi tos pačios visuomenės maža konfesinė bei pasaulėžiūrinė neturtinga grupė negalėtų išlaikyti nė mokyklų visame krašte gyvenantiems savo pasaulėžiūros vaikams. Tokios konfesijos ar pasaulėžiūros jaunimas neturėtų kur šviestis taip, kaip daugumos vaikai turi, arba turėtų glaustis prie daugumos ir būtų auklėjamas pagal kitokią pasaulėžiūrą.

Suvedant tokią padėtį į daugumos demokratiją, ar daug kas remia širdimi galėtų laikyti tokią padėtį demokratiška, kurioje būtų tokia didelė galimumų nelygybė ir mažumos diskriminacija?

Panašiai nelygi padėtis susidaro ir Lietuvių Bendruome-

nės centrinių organų rinkimuose. Į vieną sąrašą surašomi įvairių grupių bei srovių pasiūlyti kandidatai. Prasideda srovinė agitacija, kartu prasideda ir nelygybė. Vienai politinei grupei suėmus daugiausia skaitomą katalikišką spaudą į savo įtaką, įvairūs kandidatai į LB organus gauna nelygią spaudos paramą. Vieni jų būna spaudoje iš anksto išpopuliarinti, padaryti iškiliais žmonėmis, kiti gi tik prabėgomis prieš rinkimus paminėti ir, lyginant su pirmaisiais, tik subanalinti. Todėl čia jau negali būti kalbama apie demokratinę lygybę, kur vyrauja dirbtinai sudaryta galimybių nelygybė, kuri sprogdina ir griauna pačius tautinės bendruomenės pamatus.

Jungiant demokratijos politinį, visuomeninį ir etinį atžvilgius, ją reikia suprasti kaip pastangas vadovauti visuomenei etikos ir žmogiškosios asmenybės pagrindu. Demokratijos esmine žyme reikia laikyti pagarbą žmogui ir pripažinimą jam lygybės bei laisvės apsispręsti. Bet kur dirbtinai sudaroma nelygybė ir sumažinamas galimumas apsispręsti, ten jau nukenčia demokratinis principas.

Šių laikų demokratija eina dar toliau. Aktyvi ir dinamiška demokratija ne tik gina daugumos teisę vadovauti, bet ir įpareigoja ją su krikščioniškąja artimo meile rūpintis gyvenimo įvykių nepalankiai traktuojamais mažumai priklausančiais žmonėmis.

Kalbėdami apie pagarbą žmogui bei žmogiškajai asmenybei, suprantame ne tik kokias iškilias asmenybes ir vadinamus didelius žmones bei elitą, bet žmogų apskritai, neatsižvelgdami į jo turtą, socialinę padėtį ar išauklėjimą. Demokratija pripažįsta nelygstamą žmogaus vertybę ir ją gina. Kur daugiau vertinamas žmogaus turtas, jo socialinė padėtis ar jo išsilavinimas, o ne pats žmogus su jo žmogiškuoju pradu, ten demokratija dar nėra pasiekusi savo pilno išsivystymo.

Gindama žmonių lygybę, demokratija išjungia bet kokį absoliutizmą bei totalizmą. Jos ginama lygybė reiškia, kad žmonės negali būti traktuojami kaip nelygūs.

Toks demokratijos traktavimas nėra vien teorinė doktrina. Pažangiuose Vakarų kraštuose ji jau yra įgyvendinta. Kur pasirodo įvairūs nuo demokratijos nukrypimai, ir dairymasis į vienokį ar kitokį totalizmą, jie rodo dar nepakankamą socialinį pažangumą. Demokratijos pažanga reikalauja siekti jos vertybių ir ją įgyvendinti ne tik politinėje veikloje, bet ir visame žmogaus gyvenime bei žmonių santykiuose. To ypač siekia amerikiečių auklėjimas, laikydamas demokratiją pagrindine

ugdomąja vertybe. Kur praktiškai įsigalėjo demokratizmas su jo skelbiama pagarba žmogui socialiniame gyvenime, jis pagerino žemesniųjų sluoksnių padėtį ir išlaisvino juos iš nelygybės. Prel. M. Krupavičius demokratiją aptarė kaip teisingumą lygybėje, meilę brolybėje ir visų pagerbimą laisvėje. Tokia jos samprata jis grindė ir krikščioniškąją demokratiją.

Nepriklausoma Lietuva kūrėsi demokratiniais pagrindais. Pagrindinis jos valstybės įstatymas — konstitucija — rodė mūsų tautos, pasirinkusios parlamentinės demokratijos pagrindus, politinį bei valstybinį subrendimą, kokio po Antrojo pasaulinio karo naujai susikūrusių valstybių didelė dauguma nėra pasiekusios. Tas mūsų tautos praeityje parodytas sugebėjimas pasirinkti teisingą demokratinį kelią yra laidas, kad ir ateityje, susidarius galimumams laisvai gyventi, ji ras teisingą kelią į valstybinį gyvenimą. Tautos priespauda negali būti amžina. Mūsų pačių tarpe žingsniai bei žingsneliai į šalį nuo demokratijos idealo gali būti tik laikini nukrypimai.

Nežiūrint šių laikų daugelyje kraštų demokratijos nesupratimo, apskritai gyvenimas eina demokratijos pažangos keliu. Nepaisant šiais laikais daugelio diktatūrų įsigalėjimo, negalima sutikti, kad jos nėra laikinos, nes jos yra pagrįstos arba klaidingomis idėjomis, arba iš viso idėjinių pagrindų paneigimu. Socialinė pažanga veda į bendrą žmonių apsisprendimo, lygybės ir socialinio teisingumo kelią, kartu ir į tobulesnę demokratiją.

Politika pati savyje yra abejingas, indiferentus dalykas. Gera ją padaro geri, krikščioniška etika besivaduoją, politikai. Ją supurvina tie, kurie eina jos dirbti su purvinom rankom ir purvinom sąžinėm, kurie, eidami į politinę veiklą, savo katalikiškus principus palieka rūbinėj, jei jų kada yra turėję, arba tie, kurie pačią politiką nori išvaduoti iš krikščioniškų dėsnių.

Prel. M. Krupavičius

ATSAKINGUMAS UŽ LIETUVYBĖS IŠLAIKYMĄ

P. MALDEIKIS

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ir Amerikos Lietuvių Taryba susikūrė, esant gyvybiniam reikalui gelbėti okupuotą Lietuvą. Kaip Lietuvoje į VLIKą, taip ir Amerikoje į ALTą susitelkė visų politinių krypčių pagrindiniai veikėjai, to meto Lietuvos ir amerikiečių lietuvių visuomenėje priklausiusieji prie iškiliausių jos narių. Į VLIKą susitelkusių tarpe buvo kovotojų dar iš carų priespaudos laikų; į jį įėjo buvę valstybininkai ir veiklūs visuomenininkai nepriklausomoje Lietuvoje, tautiniai rezistentai bolševikų ir vokiečių okupacijų laikais ir dalis buvusių diplomatų. Taip pat ir ALToje susitelkė lietuvių išeivijoje vadovaujantieji keturių pagrindinių srovių veikėjai bei vadai.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Vokietijoje atsikūręs VLIKas turėjo labai didelį pasitikėjimą tame krašte susitelkusių tremtinių tarpe. Jis užmezgė ryšius su okupacinėmis sąjungininkų karinėmis įstaigomis, gynė jose tremtinių reikalus ir, nesant kitų institucijų, sprendė visus tremtinių degančius reikalus, kol, padėčiai kiek nusistovėjus, jis sukūrė tam metui reikalingiausias institucijas: Lietuvos Raudonąjį Kryžių, Lietuvių Tremtinių bendruomenę, Vykdomąją Tarybą.

Nenumatant galimumų greitai sugrįžti į savo tėvynę, iškilo reikalas susirūpinti tremtinių lietuvybės išlaikymu. Tam reikalui VLIKas sukūrė Lietuvių Bendruomenę, duodamas jai Lietuvių chartą vadovautis klaidžiuose išeivijos keliuose.

Nors, sudarant VLIKą, nebuvo iš jo išskirta nei viena nepriklausomoje Lietuvoje pasireiškusi politinė grupė ir nei vienas rezistencijoje veikliai pasireiškęs kovos sąjūdis, tačiau jo sudėtis vis dar ne visus patenkino. Kai kam nepatiko jo politinė sudėtis. Tai netrukus pasirodė privačiuose pasikalbėjimuose, viešose kalbose ir tada jau atsiradusioje spaudoje. Neseniai iš Lietuvos išvykusių tremtinių tarpe netrūko žmonių, kuriems nebuvo priimtinas platus, demokratinis visų srovių atstovavimas tokiame svarbiame organe. Prasikišdavo vienur kitur politikos, partijų ir politinį darbą dirbančių veikėjų kritika, puolimas bei juodinimas. Vienur kitur buvo ginama tendencija arba, teisingiau, advokataujama ateities susitvarkymą

grįsti ne politiniu visuomenės atstovavimu, o "nepartiniu", t. y. vienos srovės vadovavimu.

Po keleto nelabai darnaus darbo metų kai kurios srovės vienokiu ar kitokiu pretekstu ir su vienokiu ar kitokiu protestu pasitraukė iš VLIKo. Susidariusi opozicija buvo tokio pobūdžio, kad nebuvo galima nematyti jos intencijų jį sugriauti ir jo vietoje pastatyti ką kitą.

Netekusios įtakos VLIKe, iš jo pasitraukusios srovės savo veiklai pasirinko Lietuvių Bendruomenę ir per ją plėtė savo įtakas.

Bet VLIKas, siekdamas Lietuvos išlaisvinimo ir turėdamas savo sudėtyje stipriai pasireiškusių ir visuomenės pasitikėjimą turinčių veikėjų, nors ir smarkiai iš šalies puolamas bei kompromituojamas, išlaikė savo prestižą ir išliko visuomenės remiamas. Lietuvių Bendruomenėje sau įtakos siekiančio srovės nesijautė, kad joje jos būtų įsigijusios tokį pat svorį, kokį turi VLIKas ir jo veikėjai, dirbdami politinį darbą. Bet iš tikrųjų Bendruomenei kliudė bei neleido pelnyti visuomenės įvertinimo ne vien jai skirta kultūrinio darbo sritis. Jos populiarumui daugiausia pakenkė tai, kad 1. joje vyravusios srovės nepasiuntė į Bendruomenės organus savo žymiausių bei populiariausių vadų, ir 2. kad į jos vadovaujančius organus neįtraukė kitų srovių iškilesnių veikėjų, kurių jau pats buvimas Bendruomenėje keltų jos prestižą. Jausdami to populiarumo trūkumą, LB vadai ir spaudoje kartais nusiskųsdavo, kad politinė veikla VLIKe iš viso daugiau patraukia visuomenės dėmesį ir jos veikėjus labiau išpopuliarina, negu darbas Bendruomenėje, kurioje kultūrinės krypties veikla nesudaro sąlygų veikėjams efektingai pasireikšti.

Tai skriaudai atitaisyti Bendruomenės veikėjai pradėjo reikalauti perleisti jiems ir politinį Lietuvos laisvinimo darbą, kas reiškė, kad laisvinimo veiksniai užleistų jiems savo vietą. Tokioje nuotaikoje nebuvo galima neįžiūrėti pastangų susitvarkyti su politinėmis partijomis, išjungiant jas iš politinės Lietuvos laisvinimo veiklos. Nebuvo priekaištų, kad VLIKas ar ALTa neatlieka Lietuvos laisvinimo darbo, dėl ko jo turėtų imtis LB. Ir dabar negirdėti tokių kalbų. Lygiai nei anksčiau, nebuvo ir dabar nėra argumentuojama, kad LB turi geresnių ir laisvinimo darbui geriau pasiruošusių politikų, negu jų yra laisvinimo veiksniuose. Nei reikalo būtinumu, nei asmenų kvalifikacijomis niekada nebuvo rimtai motyvuota. LB tų veiklos funkcijų sau reikalauja kitokiu pagrindu.

Dar šaukiant pirmąjį PLB seimą 1958 m. New Yorke, buvo atvirai kalbama apie Bendruomenės laisvinimo darbo perėmimą. Bet seimo atstovų sudėtis buvo tokiems planams nepalanki, nors, priimant PLB statutą, buvo stipriai ginamas principas, kad LB turi dirbti ir politinį darbą. Nuo to meto išeivijoje beveik visą laiką vyksta "kova" arba, teisingiau sakant, trynimasis tarp politinei veiklai sukurtų institucijų ir politinio darbo sau reikalaujančių LB vadų. Daug tuo klausimu prikalbėta ir prirašyta, suorganizuota svarstybų ir priimta rezoliucijų, tačiau kovojančių tarp savęs institucijų pozicijos nebuvo išjudintos. Užuot pozityviai kovojus su lietuvybei kenkiančiomis apraiškomis ir dirbus kitus svarbius darbus, daug metų buvo stiprinamos pozicijos prieš ALTą, nieko iš to nelaimint. Atrodo, kad kažkas pamiršo LB pagrindinį uždavinį kovoti ne su ALTa, o su išeivijos nutautimu.

Skirtingi uždaviniai

Nuo pat politinės išeivijos įsikūrimo įvairiuose kraštuose jai buvo skiriami du pagrindiniai uždaviniai su skirtinga veikla: išlikti lietuviška bei išsaugoti lietuviškąsias vertybes ir kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo. Taip išeivių veikloje skiriame du aspektus: kultūrinį ir politinį. Toms skirtingoms veikloms ieškome ir skirtingų veikėjų — žmonių su skirtingomis dispozicijomis. Laisvinimo darbui reikalinga daugiau gabių bei veiklių politikų, o kultūrinės lietuvybės išlaikymo veiklai geriausiai tinka kultūrininkai ir pedagogai. Nors kartais pasitaiko, kad žymūs politikai kartu būna ir veiklūs kultūrininkai, tačiau normaliame gyvenime užsienio reikalų ir švietimo ministerijos nelabai ką teturi bendra. Neatrodo nuoseklu ir išeivijoje tas dvi veiklos sritis sujungti į vieną instituciją. Tas buvo aiškiai VLIKo suprasta dar 1949 metais, sukuriant lietuvybei išlaikyti atskirą instituciją — Lietuvių Bendruomenę.

Lietuvybės išlaikymo uždavinius vykdydami, taip pat skiriame dvi sritis su skirtinga veikla: lietuviškąjį švietimą ir lietuviškosios kultūrinės kūrybos puoselėjimą. Nors labai nelengva pasverti ar įvertinti lietuviškosios kultūros svarbą lietuvybės išlaikymo veikloje, tačiau niekas negali neigti lietuviškosios kūrybos vaidmens šioje srityje. Įvairūs kultūriniai įvykiai, kaip dainų ir šokių šventės, literatūros vakarai ir kiti panašūs parengimai didina susidomėjimą mūsų tautinėmis vertybėmis ir padeda įtraukti jaunus žmones į mūsų kultūrinę veiklą. Susidurdami su tautinėmis kūrybinėmis vertybėmis,

mes jas pergyvename ir kartu pajuntame bei išgyvename ir savo tautos vertybę. Taigi tautos kūrybinių vertybių puoselėjimas prisideda ir prie išeivių lietuviškumo stiprinimo. Supažindinimas jaunimo su tautinėmis vertybėmis ir sudarymas sąlygų jam jas pasisavinti bei pergyventi priartina bei pririša jį prie tautos kamieno ir tuo būdu neretai vaidina svarbų vaidmenį individo tautiniame apsisprendime: kūrinių vertybių pergyvenimas jį labiau suartina su savo tauta.

Bet jaunimui su tauta suaugti, bent nuo jos nenutolti, nepakanka jos kultūrinės kūrybos pažinimo. Išlikti lietuviu pagrindinis dalykas yra lietuvių kalbos mokėjimas ir jos vartojimas. Todėl lietuvybės išlaikyme už lietuviškosios kultūrinės kūrybos puoselėjimą yra daug svarbesnis lietuvių kalbos išmokymas ir jos meilės jaunime įskiepijimas. Ir sutikdami su didele lietuviškosios kūrybos reikšme, palaikant jaunimo lietuviškumą bei jį lietuviškai auklėjant, niekas neturėtume pamiršti, kad jo lietuviškumą daugiausia sudarys jo lietuvių kalbos mokėjimas bei vartojimas. Svetima kalba kalbėdamas, jis neišvengiamai nutols nuo lietuvybės, nuo jos atšals ir jos nebevertins. Anot J. Jablonskio, "maža garbė svetimomis kalbomis kalbėti, bet didi gėda savosios gerai nemokėti". Kas jau nebejaučia tos gėdos dėl savo kalbos nemokėjimo, tas jau tolsta nuo lietuvybės ir greitai bus jai visiškai svetimas. Todėl vienu klausimu visi turėtume sutarti, kad lietuvių kalbos mokėjimas yra lietuvybės pagrindas ir kad jos jaunimo išmokymas yra sąlyga lietuvybei išlaikyti. Vaikų lietuvių kalbos išmokymas yra mūsų gyvybinis riekalas. Jis nulems išeivijos ateitį. Lietuvybės išlaikymo siekiant, pagrindinis uždavinys yra neleisti jaunimui pamiršti savo kalbos, jį jos išmokyti, įskiepyti prie jos prisirišimą, įpratinti ją vartoti namuose, mokykloje ir visur bendraujant su lietuviais. Tai yra minimalus reikalavimas, siekiant išlaikyti lietuvišką išeiviją bent vienos kartos laikotarpiui. Kitaip ji Lietuvai bus dingusi ir jau nekovos dėl jos išlaisvinimo. Apie kalbos svarbą prel. M. Krupavičius kitados taip rašė: "Gimtoji kalba yra mūsų tėvynė. Kas gina savo kalbą, vaidina tokį pat vaidmenį, kokį vaidina karys, gindamas savo tėvynę nuo priešų. Kas numarina savo kalbą savyje ir savo šeimoje, numarina ir tėvynę. Būna išimčių, bet jos labai retos. Mūsų praeitis rodo, kad pamiršę savo kalbą tampa savo tėvynės priešais" ("Lietuviškoji išeivija", 51).

Ir sutikdami, kad lietuvybės išlaikymo pagrindas yra jau-

nimo lietuvių kalbos mokėjimas ir jos pamilimas, mes jau negalėtume tvirtinti, kad išeivija tą vaikų kalbos išmokymo uždavinį yra tinkamai ligi šiol įvykdžiusi. Priešingai, greičiau turėtume sutikti, kad ji to uždavinio nėra atlikusi. Dauguma lietuvių vaikų lietuviškai bent pakankamai jau nemoka. Vis daugiau auga lietuvių vaikų lietuviškai neišmokstančių ir nemokančių nei kalbėti, nei skaityti, nei rašyti. LB pasuko į politinę veiklą, siekdamas iš ALTos bei VLIKo išsikovoti joje sau tinkamą vietą, bet jaunimo nulietuvėjimas nerodo, kad ji būtų atkreipusi pakankamą dėmesį į lietuvių vaikų menką lietuvių kalbos mokėjimą ir iš to kylančius pavojus tautai. Ilgą laiką lietuviškasis švietimas buvo beveik paliktas rūpintis patiems mokytojams. Lituanistinės išeivijos mokyklos nėra vien LB nuopelnas, nes ne ji jas sukūrė, ir ji jų neišlaiko. Mokytojai sukūrė lituanistines mokyklas ir suorganizavo tėvų komitetus joms išlaikyti. Tiesa, galima LB teisinti, kad ji Amerikoje susiorganizavo pavėluotai ir pradėjo savo veiklą tada, kada lituanistinės mokyklos visur jau veikė. Bet ir jai susiorganizavus, jos svarbiausiu rūpesčiu nebuvo mokyklos ir jų tolimesnis organizavimas. Lituanistinės mokyklos veikė ir dabar tebeveikia daugiau šalia Bendruomenės, negu Bendruomenėje; iš Bendruomenės jos nedaug tegauna paramos. Jos veikia ir laikosi daugiau mokytojų ir tėvų pasiaukojimu, negu Bendruomenės rūpesčiu. Išskyrus vėlesnių laikų vadovėlių ir programų paruošimą ir kai kurių mokymo priemonių parūpinimą, LB parama mokykloms yra nežymi. Mokyklų laikymasis bei jų išlikimas priklauso nuo jose mokančių mokytojų ir jose besimokančių vaikų pasiaukojimo, o ne nuo LB pagalbos.

Tiesa, Lietuvių Bendruomenė, be lietuviškojo auklėjimo ir lietuviškųjų mokyklų, turi ir kitų rūpesčių ir kitų veiklos sričių. Bet, atsižvelgiant į lietuviškojo mokymo svarbą lietuvybei išlaikyti, sunku sutikti, kad ji jau negalėjo daugiau padaryti prieš vaikų nulietuvėjimą. Iš spaudos daug daugiau žinome apie Bendruomenės dedamas labai dideles pastangas įsigalėti politinėje veikloje ir būti politine institucija, negu apie jos susirūpinimą mokyklinio amžiaus vaikų nulietuvėjimu. Jokia kitokia jos veikla neišpirks jos per mažo veiklumo prieš lietuviukų nutautimą.

Kaip daugumai žinoma, lietuviškasis mokyklinis švietimas nėra stipriai prigijęs. Dalis mokyklinio amžiaus vaikų lituanistinių mokyklų nelanko. Ir tų lankančių dalis kasmet mažėja.

Lietuviškoji veikla su pačia Bendruomene jaunimo tarpe nėra populiari. Lietuvių kalbos mokymasis daugumos mokinių nemėgstamas. Išskyrus pamokų atsakinėjimą, mokiniai visur kalbasi angliškai. Būtų labai prasminga stiprinti lietuviškojo auklėjimo poveikį prieš aplinkos įtakas.

Lietuvių Bendruomenė turėtų turėti didesnę dalį ir naujų mokytojų paruošime. Išskyrus Pedagoginį institutą Čikagoje, tik kai kuriose stambesnėse vietovėse lituanistinės mokyklos suorganizavo trumpalaikius pedagoginius kursus ir paruošė po keletą mokytojų pasitraukiantiems pakeisti.

Lietuviškuoju auklėjimu rūpintis ALB krašto valdyboje išskiriamas vienas jos narys Švietimo tarybos pirmininko pareigoms. Jais yra buvusių su dideliu pedagoginiu patyrimu ir pasiaukojusių mokytojų, kurie su jų pasitelktais įvairių specialybių mokytojais sudarė Švietimo tarybė. Bet jų veiklos galimumai, lyginant su visa Bendruomene, nėra pakankami. Iš septynių Krašto valdybos narių tik vienas rūpinosi lietuviškuoju švietimu.

Paskutinės kadencijos Švietimo tarybos pirmininku pakviestas asmuo neturėjęs nieko bendra nei su nepriklausomos Lietuvos mokykla, nei su išeivijos lituanistine mokykla — nesuaugęs su lietuviškuoju auklėjimu. Nepažindamas kaip reikiant lituanistinės mokyklos ir nevertindamas jos mokytojų patyrimo, jis ėmėsi reformuoti lietuviškąjį švietimą. Aktyviausi mokyklų vedėjai ir mokytojai, čia įžiūrėję jų per amžiaus ketvirtį išvystytos auklėjimo sistemos griovimą, prieš tai protestavo: atsisakė priimti jo reformą ir dirba sena tvarka, atsiribodami nuo Švietimo tarybos pirmininko. Taip prasidėjo skilimas lietuviškame auklėjime — pačioje jautriausioje ir pagrindinėje lietuvybės išlaikymo pozicijoje.

Lietuviškame auklėjime skilimas rodo, kad svarbiausias lietuvybės išlaikymo darbas neina tinkama vaga: jis pradėjo krikti. Nesklandumai prasidėjo iš vadovavimo. Pagrindinė lietuvybės išlaikymo institucija nesuranda kelio jam ištiesinti ir padidinti lietuviškai besimokančių mokinių skaičiaus. Tai yra jos svarbiausioji funkcija, už kurios atlikimą ar neatlikimą jai priklauso atsakomybė. Bendruomenės niekas nėra padaręs atsakinga už politinį Lietuvos laisvinimo darbą, nes ji ne tam darbui buvo sukurta. Bet ji yra šimtu nuošimčių atsakinga už lietuviškąjį auklėjimą. Tai yra svarbiausioji jos paskirtis. Niekas jos nekaltins dėl to, kad ji neišvystė politi-

nės veiklos. Bet ji visada bus kaltinama ir laikoma atsakinga, jei išeivijos jaunimas nutaus. Pagal savo paskirtį Bendruomenė turi sulaikyti jaunimą nuo nutautimo.

Kadangi ji buvo sukurta išlaikyti lietuvybei lietuviškoje išeivijoje, ji atsakinga ne vien už lietuviškų mokyklų išlaikymą ir jaunimo lietuviškai kalbėti išmokymą ir už jo išauklėjimą lietuviškoje dvasioje. Ją reikia laikyti atsakinga ir už tai, kad ji nepaveikė tėvų daugiau rūpintis savo vaikų lietuviškumu ir kad ji nesurado būdų daugiau tėvams padėti.

Turint galvoje, kad Bendruomenės pirmas ir pagrindinis uždavinys yra lietuvybės išlaikymas, nes tam ji VLIKo buvo sukurta, tenka tik apgailestauti, kad jos organų daug energijos ir lėšos buvo ilgus laikus eikvota ir dabar toliau eikvojama ne tam pagrindiniam jos uždaviniui vykdyti, o jai neprivalomai politinei kovai savųjų tarpe. Jei ji būtų tą energiją, kurią ji sunaudojo varžyboms dėl politinės veiklos, sunaudojusi lietuvybės išlaikymui, ji šiuo metu būtų arčiau savo tiesioginės paskirties. "PLB organizacija turi stovėti lietuvybės saugojimo, išlaikymo, stiprinimo ir gaivinimo priešakyje" (M. Krupavičius, LIT valdytojas, "Pasaulio Lietuvių Bendruomenės keliu").

Kartų kartos per amžius nešė tautos gyvatos žiburėlį. Jis degė piliakalnių gelmėse, knygnešių, savanorių partizanų kape, senelio pasakoje, sesutės dainoje, Rūpintojėlio susimąstyme, lietuviškos kalbos skambėjime. Dieve, laimink tas rankas, kurios jį saugo ir globoja, kad pikti vėjai neužpūstų.

Kun. dr. Juozas Gutauskas

MIRUSIUOSIUS PRISIMENANT

PROF. DR. JONAS PUZINAS

Balandžio 14 dieną Čikagoje širdies smūgio ištiktas mirė dr. Jonas Puzinas. Velionis buvo gimęs 1905 m. spalių 1 d. Svaronių vienk. Deltuvos valsč. Ukmergės apskr. 1925 m. baigęs Ukmergės gimnaziją, iki 1930 m. studijavo Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete lyginamąją kalbotyrą, lietuvių kalbą ir literatūrą ir pedagogiką. 1930 - 34 Heidelbergo universitete studijavo proistorę, lyginamąjį kalbų mokslą ir klasikinę archeologiją. Apgynęs disertaciją iš Lietuvos proistorės, 1934 m. gavo filosofijos daktaro laipsnį. 1934 - 39 buvo Vytauto D. Universiteto Humanitarinių mokslų fak. etnikos katedros vyr. asistentu, o nuo 1939 — docentu. 1940 m. išrinktas to fakulteto archeologijos katedros vedėju. 1941 - 44 fakulteto dekanas. 1941 - 42 pavadavo Vilniaus universiteto rektorių.

1945 - 49 profesoriavo Pabaltijo universitete, Pinneberge. 1947 - 48 ėjo prorektoriaus ir lietuvių sektoriaus rektoriaus pareigas.

1928 - 30 Kauno miesto muziejaus konservatorius ir sekretorius, 1934 - 40 konservatorius ir muziejaus direktorius. 1936 - 41 Vytauto D. Kultūros muziejaus priešistorinio skyriaus vedėjas. 1939 - 44 Vilniaus un-to archeologijos muziejaus dir. Profesoriaudamas ir atlikdamas archeologinių kasinėjimų darbus, paruošė keturis jaunus archeologus.

Dalyvavo įvairiuose moksliniuose archeologiniuose kasinėjimuose. 1936 - 41 vadovavo Vytauto D. Kultūros muziejaus vykdomiems kasinėjimo darbams daugelyje Lietuvos vietų ir surinko daug naujų radinių Lietuvos proistorės klausimams išaiškinti. Savo surinktus duomenis aprašė daugelyje straipsnių, išspausdintų įvairiuose žurnaluose.

Archeologinių studijų tikslais lankėsi keliose kitose valstybėse, palaikė ryšius su užsienio archeologais, lankėsi mokslinėse konferencijose ir skaitė pranešimų apie archeologinius tyrinėjimus ir jų radinius Lietuvoje. Kaip Lietuvoje, taip ir išeivijoje buvo aktyvus mokslinių, kultūrinių ir visuomeninių organizacijų vadovybėse. Iki mirties buvo Pedagoginio Lituanistikos Instituto rektorius.

Gyvendamas Philadelphijoje, buvo vienas Lietuvių enciklopedijos redaktorių ir parašė jai daug mokslinių rašinių.

J. V.

DR. GRIGAS VALANČIUS

Praėjusio gegužės 11 dieną Los Angeles su šiuo pasauliu atsiskyrė dr. Grigas Valančius, aktyvus visuomenininkas kultūrinėje ir ekonominėje srityje.

Dr. G. Valančius buvo gimęs 1906 m. rugsėjo 8 d. Užmedžių kaime, Alsėdžių valsčiuje. Gimnazijos mokslus baigė Telšiuose, o aukštuosius mokslus nuo 1925 metų ėjo Briuselio universitete, Haagos O'institut des hautes etudes international ir Vienos universitete, kur 1931 m. gavo valstybinių mokslų daktaro laipsnį. Studijuodamas Vienoje, buvo ir Lietuvos konsulato sekretorius. 1932-34 buvo finansų ministerijos referentas, 1934-35 Klaipėdos gubernatūros ekonominis patarėjas. Organizavo Lietuvos jūrų žvejybos laivyną, įsteigė "Statybos" ir "Žuvies" bendroves.

Nuo gimnazijos laikų dalyvavo ateitininkų ir pavasarininkų veikloje, buvo sporto klubo LGSF pirmininkas. 1944 pasitraukė iš Lietuvos. Vienybės sąjūdžio veikėjas ir jo atstovas antrininkas VLIKe. 1941 nacių suimtas ir kalintas koncentracijos stovykloje. 1949 atvyko į JAV. 1952-54 buvo LB Čikagos apygardos pirmininkas. 1960-62 buvo dvejus metus Vasario 16-sios gimnazijos mokytojas, dėstydamas joje lietuvių ir anglų kalbas. Po to, apsigyvenęs Los Angeles, priklausė Lietuvių žurnalistų sąjungai ir buvo jos centro valdyboje.

Nuo 1925 bendradarbiavo spaudoje ir rašė "Ateičiai", "Pavasariui", "Rytui", "Lietuvai", "Naujaiai Romuvai". "Tautos Ūkiui", "Vairui", Lietuvos Aidui", "Židiniui", "Draugui" ir kitiems laikraščiams kultūriniais, ekonominiais ir ekonominės politikos klausimais. Išspausdino "Lietuva ir Karaliaučiaus kraštas" ir didelį veikalą apie vyskupą Motiejų Valančių "Žemaičių didysis", kurio pirmasis tomas išėjo šiais metais, o antras tomas dar spausdinamas. Pasižymėjo sąmojingumu, savo teigimų bei pastabų taiklumu. Knygai apie vyskupą Valančių, apie kurį jau yra daug kitų rašyta, jis surinko ir naujos medžiagos, siūlydamas jį pavadinti Didžiuoju Žemaičiu, nes vargu ar kada turėjome didesnį žemaitį už Motiejų Valančių.

K. B.

DR. MYKOLAS DEVENIS

Dr. Mykolas Devenis buvo senosios kartos lietuvis, gimęs 1891 m. gegužės 1 d. Klausučių kaime, Biržų apsk. Mirė Santa Monikoje, sulaukęs 87 metų amžiaus.

1914 m., baigęs gimnaziją Estijoje, išvyko į JAV ir 1919 baigė Yale universitete medicinos mokslus. Waterbury vertėsi gydytojo praktika ir dalyvavo lietuvių išeivių kultūriniame gyvenime. Padėjo M. Petrauskui išleisti jo muzikos kūrinius. 1928 m. grįžo į Lietuvą, kur taip pat vertėsi gydytojo praktika ir ūkininkavo. 1940 bolševikai dr. Devenį areštavo. Išbuvęs arti metų Ukmergės ir Vilniaus Lukiškio kalėjimuose ir iškankintas ilgų naktinių tardymų ir reikalavimų prisipažinti prie jo nepapildytų nusikaltimų, 1941 buvo už akių nuteistas kalėti 8 metus ir išvežtas į tolimą Šiaurę prie Pečioros upės į Vorkutos koncentracijos stovyklą su jos didžiulėmis anglių kasyklomis, kurios ten buvo didžiausios visoje Sovietų Sąjungoje ir kuriose bolševikai badu, šalčiu ir labai sunkiu kasyklų darbu naikino ten nutremtuosius įvairių jų pavergtų tautų nieko nenusikaltusius žmones. Pasinaudodamas savo mediciniškomis žiniomis ir savo paties patyrimu, dr. Devenis daugeliui kalinių padėjo, patardamas, kaip jie gali tomis sąlygomis ilgiau gintis nuo bado mirties.

Vorkutoje dr. Devenis išbuvo arti metų, kol jo žmonos Alenos Devenienės pastangomis Washingtone buvo kaip Amerikos pilietis išgelbėtas ir grįžo į Waterbury ir vėl vertėsi gydytojo praktika. Vėliau Deveniai persikėlė gyventi į Los Angeles priemiestį Santa Monica.

Nuo 1923 buvo JAV Lietuvių protestantų sąjungos pirmininkas ir Evangelikų reformatų bažnyčios kuratorius. Nuo 1924 Valstiečių liaudininkų sąjungos centro komiteto narys. Bendradarbiavo daugiausia mediciniškoje spaudoje. Davė plačius parodymus Kesteno komisijai ir Jungtinių tautų komisijai apie Vorkutos stovyklą.

Išaugino dukterį Dalią Bobelienę ir sūnus dr. Algirdą ir Kęstutį Devenius.

K. B.

SUKAKTYS

ŠIEMET SUKANKA

625 metai nuo Mindaugo apvainikavimo Lietuvos karalium,
145 metai nuo liaudies dainiaus kunigo Antano Strazdo mirties,
115 metai nuo vieno 1863 metų sukilimo vadų kunigo Antano Mackevičiaus mirties,
95 metai nuo pirmojo Didžiojoje Lietuvoje laikraščio "Aušra" išleidimo,
90 metų vienam ateitininkų kūrėjų ir krikščionių demokratų veikėjų dr. Eliziejui Draugeliui, gimusiam 1888.IV.11.
80 metų visuomenininkui Jonui Matulioniui, gim. 1898.II.2.
80 metų pedagogui Vaclovui Kasakaičiui, gim. 1898.IV.8.
80 metų karo istorikui pulk. ltn. Kaziui Ališauskui, gim. 1898. III.29.
70 metų lituanistui Vladui Kulbokui, gim. 1908.IV.6.
70 metų poetei Gražinai Tulauskaitei-Babrauskienei, gim. 1908.V.20.
70 metų krikščionių demokratų veikėjui Henrikui Idzeliui, gim. 1908.VII.15.
65 metai rašytojui Vytautui Tamulaičiui, gim. 1913.I.17.
60 metai nuo garsiojo knygnešio Jurgio Bielinio mirties (1918.I.18).
45 metai nuo rašytojo kunigo Tumo Vaižganto mirties (1933. IV.22)
35 metai nuo pedagogo ir žurnalisto Kazio Baubos mirties (1943.V.14)
35 metai nuo vyskupo Justino Staugaičio mirties (1943.VII.8)
30 metų nuo finansininko Juozo Paknio mirties (1948.I.1)
15 metų nuo didelio visuomenininko dr. Juozo Leimono mirties (1963.V.4)
10 metų nuo dr. Viktoro Jasaičio mirites,
10 metų nuo garsiojo operos solisto Kipro Petrausko mirties (1968.I.17)
1 metai nuo krikščionių demokratų veikėjo Prano Vainausko mirties (1977.VI.20)
1 metai nuo Tėvynės Sargo redaktoriaus ir veikėjo dr. Domo Jasaičio mirties (1977.VI.5)

ĮVYKIAI IR PROBLEMOS

Premijos už Lietuvos reikalų garsinimą

Kunigas dr. Juozas Prunskis paskyrė 1000 dolerių premijoms už Lietuvos reikalų garsinimą kitataučių spaudoje, pavesdamas ALTai sudaryti jury komisiją joms paskirti. ALTos paskirta komisija, susidedanti iš dr. Kazio Bobelio (posėdyje jo pavestas pavadavo kun. Adolfas Stašys), inž. Eugenijaus Bartkaus, Ofelijos Baršketytės, dr. Leono Kriaučeliūno ir Liongino Labanausko, paskyrė I premiją 500 dol. prel. Vincui Mincevičiui, II premiją Viliui Bražėnui ir III premiją Pranui Alšėnui.

Nominavo lietuvius Nobelio premijai

JAV ir saugumo ir kooperavimo komisija nominavo 43 narius, priklausančius žmogaus teisių stebėjimo grupėms, Nobelio taikos premijai. Jų tarpe nominuoti ir Lietuvių Helsinkio grupės nariai: Eitanas Finkelšteinas, kun. Karolis Garuckas, suimtasis Viktoras Petkus, į JAV atvykęs Tomas Venclova ir rašytoja Ona Lukauskaitė-Poškienė.

Moralinė veiklos dimensija

Lietuvos ateitį daugiausia siekiame paveikti savo politine ir kultūrine veikla. Kun. prof. St. Yla "Drauge" tai pavadino dviem mūsų kovos dimensijom. Jis iškelia dar trečią tautinės kovos dimensiją — moralę. Nors moralinę jėgą sunkiau pasverti, tačiau nuo jos priklauso kitos dvi — kultūrinė ir politinė — dimensijos. Moralinis tautos atsparumas, moralinės jėgos potencialas ir yra tai, ką pavergėjas labiausiai siekia sugniuždyti. Nors amerikinis aparatas ir nevartoja moralinio ginklo, tačiau mes neturėtume jo palikti nuošaliai. Politinio ir karinio lošimo laimėtojai visada yra pakeliui į pralaimėjimą, jei jie pameta iš akių moralinį apsiginklavimą.

Žmogaus bei tautų teisių komitetas Čikagoje

Kovo 7 d. JAV Žydų komiteto būstinėje, Čikagoje, pasitarime dalyvaujant lietuvių, latvių, gudų, ukrainiečių, lenkų ir kitų tautų atstovams, buvo sudarytas Žmogaus ir tautų teisių komitetas, pavadintas Helsinki Monitoring Committee of Chicago. Komitetas vyriausybės sluoksniuose, spaudoje ir kitose informacijos priemonėse kels žmogaus ir tautų teisių reikalus, rinks faktus apie žmogaus teisių laužymą ir tą medžiagą perduos

būsimai Helsinkio susitarimus pasirašiusių valstybių konferencijai 1980 m., ruoš konferencijas, tuo reikalu plėsdamas ryšius su akademiniais sluoksniais. Iš lietuvių pasitarime dalyvavo kun. dr. J. Prunskis ir E. Šumanas.

VLIKo ryšiai su diplomatijos šefu

VLIKo pirmininkas dr. J. K. Valiūnas kovo 14 ir 15 dienomis Romoje tarėsi su diplomatijos šefu Ministeriu St. Lozoraičiu, dalyvaujant Lietuvos atstovui prie šv. Sosto.

Diplomatijos šefas padėkojo VLIKo pirmininkui už susirūpinimą Diplomatinės tarnybos sutvirtinimu ir pažymėjo, kad daromi atitinkami zondavimai nustatyti, kur galima skirti naujus diplomatus. Pasikeitus mintimis dėl esamos tarptautinės padėties, prieita išvada, kad valstybingumo tęstinumui užsienyje turi būti skiriamas didelis dėmesys, tačiau tęstinumo pilnaties atkūrimas šiuo metu nėra aktualus.

Pasitarimo dalyviai išreiškė viltį, kad politinis darbas, reikalaująs iš visų užsienio lietuvių didelių ir vieningų pastangų, vyks ir toliau, išlaikant bendradarbiavimą ne tiktai tarp įvairių veiksnių, bet ir politinių bei visuomeninių organizacijų viduje.

Dėl ALTo ir Lietuvių Bendruomenės santykių

Amerikos Lietuvių Taryba balandžio 5 d. savo posėdyje svarstė patriotinių lietuvių jėgų telkimą į vieningą laisvinimo darbą. Išsamiai išnagrinėjus ALTos ir Lietuvių Bendruomenės santykius, nuspręsta pavesti Visuomeninių ryšių komisijai aiškintis su LB vadovybe, ieškant esamų tarporganizacinių problemų išsprendimo. Komisijai pirmininkauja dr. L. Kriaučeliūnas.

Žalinga reakcija

Po Helsinkio konferencijos lietuviai išeiviai nusivylė Vakarų Europos, JAV ir Kanados nusileidimu Sovietų S-gos reikalavimams ir pradėjo mažiau betikėti jų pagalba Lietuvos išsilaisvinimo kovoje. Kai kuriuose jų sluoksniuose kilo reakcija — siūlymas nebetikėti Vakarų politikų kalbomis, neberišti savo ateities siekimų su jų rodomu bei žadamu palankumu ir laisvinimo kovoje atsiriboti nuo galimų bei numatomų mūsų rėmėjų bei globėjų. Ta mintis ir dabar neretai tebeplėtojama kai kuriuose straipsniuose ir kitokiuose pasisakymuose. Tik ji dar neišplėtota iki galo: nepasisakoma, kuo toliau bus remiamasi, kieno palankumo ir paramos bus ieškoma, su kuo bus

stiprinami draugiški santykiai ir derinami bendrieji interesai mūsų tautos kovose ir neaiškios ateities keliuose.

Nauja bendradarbiavimo stadija

Daug apie bendradarbiavimą kalbant ir rašant, konkrečiau išryškėja jo būdai ir formos. Viena jų — tai vaikų siuntimas į pionierių stovyklas ir jaunimo lankymas "Tėviškės" draugijos Kapsuko universitete organizuojamų indoktrinacijos kursų, kurių programos dalį sudaro ir lietuvių kalbos klausimai, dėl ko jie buvo pavadinti lietuvių kalbos kursais. Kita jų — tai Lietuvon nuvykusių duodami pasikalbėjimai su "Tėviškės" leidžiamo propagandinio "Gimtojo krašto" redaktoriais. Dabar jau pereinama į tolimesnę bendradarbiavimo stadiją, duodant savo kūrinius spausdinti propagandiniame "Gimtajame krašte".

Ne visiems tai suprantama, ypač prisimenant, kad "Tėviškė" yra tik "Rodinos" padalinys.

Lietuva sovietams sudaro nemaža rūpesčių

Laikraštis "Novoje ruskoje slovo" gruodžio 18 d. rašė: "Kaip žinoma, Lietuva sudaro nemaža rūpesčio sovietiniams valdovams: prasiveržiąs nacionalizmas, augąs jaunimo religinis auklėjimas, neabejotina trauka prie Vakarų ir kapitalizmo. Pagal turistų pranešimus ir pagal laiškus "iš ten", Lietuvoje vyko darbininkų streikai ir bruzdėjimai".

Gudai savinasi Lietuvą

Wm. H. Wise and Co. leidykla išleido kolektyvinį veikalą "The New Jersey Ethnic Experience", kuriame straipsnyje apie gudus rašoma, kad Didžioji Lietuvos kunigaikštija buvo gudų valstybė su keleta Baltijos genčių, kaip žemaičiai ir pn.

ALTos inforamcija pasiuntė leidyklai ir straipsnio autoriui V. Kipel raštą, kad kalbamame straipsnyje prasilenkiama su tiesa. Didžioji Lietuvos kunigaikštija buvo lietuvių valstybė su administraciniu centru pačioje Lietuvoje. Kai kurių slavų, ieškančių apsaugos nuo totorių, įsijungimas į D. Lietuvos kunigaikštija nepakeitė valstybės pobūdžio.

Taip lietuviams atsilygino

Jau senokai laisvajame pasaulyje išlikę Lietuvos žydai, pamiršę, kiek lietuviai yra prisidėję prie jų gelbėjimo vokiečių okupacijos metu, spaudoje bei knygose kaltina juos pri-

sidėjimu prie jų naikinimo, tą kaltinimą nukreipdami prieš lietuvių tautą. Didelį lietuvių pasipiktinimą sukėlė tendencingas per NBC stotį balandžio 16 - 19 dienomis rodytas filmas "Holocaust", kuriame, vaizduojant Hitlerio valdžios žydų naikinimą, neteisingai apkaltinti ir lietuviai. Kaip kai kuriuose žydų straipsniuose, taip ir kalbamame filme tas kaltinimas išpūstas iki lietuvių SS legiono, kurio lietuviai niekada neturėjo.

Toks lietuvių tautos šmeižimas daugeliui atgaiviną prisiminimus, kiek daug žydai pirmosios bolševikinės Lietuvos okupacijos metu įsijungė į okupanto tarnybą, dalyvaudami lietuvių suėmimuose, jų tardymuose, pagelbėdami ruošti bei vykdyti lietuvių deportacijas į Sibirą, tuo pakenkdami seniems geriems lietuvių ir žydų santykiams Lietuvoje.

Reformacijos kryptimi

Šių metų "Ateities" 4 ir 5 numeriuose išspausdinta ateitininkų IX-me kongrese, krikščioniškojo atsinaujinimo svarstybose, kun. Jurgio Šarausko pasakyta savo tonu ir reikalavimais revoliucinė kalba, liečianti Bažnyčios valdymo monarchinę formą, vyskupų skyrimo nedemokratiškumą, klebonų instituciją, kunigų celibato reikalavimą, nelygią moterų padėtį, neleidimą išsiskyrėliams tuoktis, nuobodžią liturgiją ir daug kitų priekaištų.

Lietuvių tarpe pasakyta kalba nesukels jokios Bažnyčios reformos. Bet ji darys įtaką augančių bei brėstančių ateitininkų ideologiniam formavimuisi.

Rusas mato Vakarų dvasinį tuštumą

Aleksandras Solženicinas, kalbėdamas Harvardo universitete, pasigedo stiprios Vakarų dvasios, drąsos, ryžtingumo, o vietoje jos jis mato jų dvasinį išsisėmimą. Vakarų linkimas gyventi vien tik patogumais ir neturėjimas pasiryžimo dėl ateities kovoti nežada jiems laimingesnės ateities. Vakarų ateitis jam atrodo tamsi. Amerikos socialinė sistema jam atrodo silpna ir nepastovi. Jos trumparegių politikų kapituliacija Vietname atneš jai didesnių nelaimių.

KRITIŠKAI VERTINANT

"AUŠRA" 1975 - 1977.II.16

Tai penki pirmieji okupuotoje Lietuvoje leidžiamo pogrindinio laikraščio numeriai. Lietuvoje jie buvo parašyti tik rašomąja mašinėle; išeiviją pasiekę, jie buvo Akademinio skautų sąjūdžio išleisti atskira knyga.

Okupuotos Lietuvos "Aušra" yra užsibrėžusi eiti senosios "Aušros" keliu. Jei Liet. Katalikų Bažnyčios kronika daugiausia liečia religinio gyvenimo Lietuvoje vargus, daugiau atitikdama senajam "Tėvynės Sargui" ir jei dabar Lietuvoje leidžiamas pogrindinis "Varpas" daugiau atitinka Kudirkos "Varpo" liniją, tai "Aušra" svarsto apskritai okupuotos lietuvių tautos kenčiamą priespaudą.

Pagrindinė kalbamų 5-kių "Aušros" numerių tema yra rūpestis dėl visų okupanto dedamų pastangų lietuviams surusinti. Pirmame numeryje atspausdintas išsamiai okupanto priespaudą Lietuvoje atvaizduojąs režisoriaus Jono Jurašo liudijimas 1975 m. spalių mėn. Kopenhagoje tarptautiniame apklausinėjime apie žmogaus teisių pažeidimus Sovietų Sąjungoje. Vyskupo M. Valančiaus mirties 100 metų sukakties proga ilgokame straipsnyje pravedama lygiagretė tarp Rusijos carų ir šiais laikais komunistinės valdžios lietuvių persekiojimo. Bolševikinė valdžia yra išvysčiusi didesnį lietuvių tautinį ir religinį persekiojimą bei nutautinimą ir nureligininimą, nes ji turi visas modernias technologines priemones ir, be to, ji plačiai pasinaudoja pačių lietuvių pagalba kovoje prieš tikėjimą, griaunant žmonių moralę ir ruošiant tautai pražūtį. Išspausdintas Al. Solženicyno straipsnis, kuriame nurodoma, kad visas komunistinės santvarkos gyvenimas yra pagrįstas melu. Jis kviečia visus, kurie tik nori būti garbingais žmonėmis, o ne vien tik pasiteisinti prievarta, atsisakyti bet kurių veiksmų vykdymo, kur reikalaujama meluoti.

Antrame numeryje daugiausia svarstomos naujos rusinimo priemonės mokykloje. Yra paruoštas projektas lietuviukus pradėti rusų kalbos mokyti jau vaikų darželyje. Įdėtas žuvusio poeto Mindaugo Tamonio nekrologas ir teigiama, kad beveik tikra, kad jis buvo slaptosios policijos nužudytas. Prisimenant Muravjovo žiaurybes Lietuvoje, nurodoma, kad sovietinė valdžia daug kartų daugiau už Muravjovą iššudė bei Sibire nu-

kankino lietuvių. Paliečiamas ir rusams parsidavusio V. Minioto kenkimas lietuviams. Jis taip ištikimas komunistų siekiams, kad jį piktina lietuvių susirašinėjimas bei pasikeitimas siuntiniais su užsienyje gyvenančiais tautiečiais. "Nepaisant Helsinkio konferencijos nutarimų, dedamos pastangos, kad Lietuvos gyventojai kuo mažiau bendradarbiautų su užsienyje gyvenančiais tautiečiais".

Atremdama bolševikų melą, kad Lietuva savo noru įsijungė į Sov. Sąjungą, "Aušra" trečiame numeryje išspausdina plačią Lietuvos okupavimo dokumentaciją. Tai, suprantama, taikoma bolševikinėje santvarkoje išaugusiems jauniems lietuviams, kur iš daugelio dokumentų matyti, kaip ta okupacija buvo įvykdyta. Nusiskundžiama, kaip rusai, siekdami lietuvių tautą fiziškai ir dvasiškai susilpninti, skandina ją alkoholyje. Atpasakojama, kaip teatras paverstas propagandos institucija, statant jame menkus, tik propagandai tarnaujančius veikalus, o neleidžia vaidinti meniškai vertingų veikalų. Priekaištaujama V. Noreikai, kad jis, laikydamasis partijos linijos ir darydamas joje karjerą, pasirinko ne menininko dainininko profesiją, o biurokrato operos ir baleto teatro direktoriaus vietą, kurioje dirbdamas jis vykdys okupanto propagandinius bei lietuvių nutautinimo siekimus.

Ketvirtame numeryje, atremiant komunistų skleidžiamus melus apie buvusį nepriklausomoje Lietuvoje kultūrinį ir ekonominį atsilikimą, atpasakojama, kaip atsikūrė nepriklausomos Lietuvos valstybė ir kokie buvo joje pasiekti kultūriniai, socialiniai ir ekonominiai laimėjimai. Čia atitinkamomis statistikomis įrodoma, kaip komunistai meluoja, kad Lietuvoje buvo labai maža mokyklų ir mokinių ir kaip joje buvo atsilikęs žemės ūkis. Net ir tokie Lietuvoje pusę amžiaus pragyvenę komunistai, kaip J. Žiugžda, savo parašytoje Lietuvos istorijoje keleriopai sumažina Lietuvoje buvusių mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičių. "Aušroje" įrodoma, kaip komunistai meluoja. Panašiai statistiniais duomenimis įrodoma, kad komunistinė sistema per 30 metų dar daug kur neprisivijo Lietuvoje per trumpą nepriklausomo gyvenimo laikotarpį pasiekto lygio. O bendras gyvenimas, netekus nepriklausomybės dar pasunkėjo. "Carinis režimas buvo žiaurus, bet dabartinis nešvelnesnis. Žmogus, jo asmenybė susilaukė tokio pavergimo, kokio nežinota carinės priespaudos laikais".

Komunistinė politika tautybių atžvilgiu apibūdinama Chruščiovo žodžiais: "komunistai nekonservuos ir neįamžins naciona-

linių skirtumų ... Reikia su visu bolševikiniu nesutaikomumu rauti su šaknimis net mažiausius nacionalinių atgyvenų pasireiškimus". Ta tautų naikinimo politika ir po Chruščiovo niekada nebuvo atšaukta, o ištikimai vykdoma. Praktiškai komunistinė valdžia vykdo rusinimo politiką visose gyvenimo srityse, siekdama, kad visoje Sovietų Sąjungoje liktų tik viena rusų tauta ir viena rusų kalba. Rusinamas teatras, mokyklos, spauda, įstaigos ir visas gyvenimas. V. Noreika, V. Daunoras ir eilė kitų solistų savo rengiamuose koncertuose daugiau dainuoja rusų, o ne lietuvių kalba.

"Aušroje" spausdinami iš Sibiro laiškai iškalėjusių po 25 metus koncentracijos stovyklose ir vis dar negalinčių sugrįžti į Lietuvą. Aprašomos dažnos pas veiklesnius lietuvius kratos, per kurias paimamos lietuviškos knygos, laiškai ir įvairūs krečiamo asmens daiktai. Sunki lietuvių padėtis yra tose Vilniaus krašto plačiose apylinkėse, kurios buvo įjungtos į Gudijos respubliką, kur nutautinimo prievarta yra tikrai žiauri. Komunistinė valdžia, siekdama lietuvius surusinti, proteguoja lenkus net tose Vilniaus krašto apylinkėse, kur lenkų yra ir nedidelė mažuma. Sulenkėję lietuviai tvarko švietimą ir uždarinėje lietuviškas mokyklas, jas paversdami lenkiškomis ir tuo būdu nutautindami daugumą ten gyvenančių lietuvių vaikų.

"Aušra" yra skirta okupuotos Lietuvos lietuviams. Joje iškeliamos pavergėjo Lietuvai ir lietuviams daromos skriaudos ir atremiama melaginga propaganda, kuria siekiama suklaidinti nepriklausomos Lietuvos nemačiusius jaunus žmones. Ją perspausdinus Amerikoje atskira knyga, išeiviams ji yra svarbus šaltinis sužinoti apie tikrąją padėtį pavergtoje Lietuvoje, apie okupanto pasikesinimus prieš lietuvių tautą ir apie pavergtųjų lietuvių nuotaikas bei pasiryžimus.

"Aušra" 1975.X - 1977.II.16. Lietuva. Išleido Akademinės skautijos leidykla Čikagoje 1977 m. Redagavo ir vardų rodyklę parengė Jonas Dainauskas. Spausdino V. Vijeikio spaustuvė.

M. G.

LIETUVIŲ TAUTA — EUROPOS ADOMAS

Dr. Juozas Eretas yra išleidęs keletą Lietuvos ir lietuvių likimą svarstančių studijų. Praėjusiais metais Baselyje buvo išleista "Vom Adam der Europaer", skirta vokiškai kalbantiems šveicarams supažindinti su Lietuva ir lietuviais. Savo duomenimis ji įdomi ir lietuviams.

Lietuvių gyvenamą kraštą Eretas aptaria kaip vietą, kur labai pavojinga gyventi. Kitados apgyvenę Rytų Europos dalį nuo Vyslos iki Kalugos ir Pripietės aukštupio, dabar jų likę tik 3,2 milijonai, apgyvenę nedidelę teritoriją tarp juos vis labiau spaudžiančių slavų ir germanų kolosų.

Lietuviai kalba viena seniausių Europos kalbų. Kalbiniai duomenys rodo ją esant giminingą su sanskritu, senovės graikų ir lotynų kalbomis. Jos senoviškumą ir savotiškumą liudija jos tebeturima dviskaita, jos kaitomų formų gausumas ir įvairumas, laisvas kirčio šokinėjimas, priegaidės muzikalumas, jos žodžių ištarimo artimumas gamtos garsams ("miškas ošia, gaudžia", "bangos šniokščia"), jos "moteriškumas", pasireiškiąs daugybe mažybinių ir maloninių formų, daugelio žodžių emocingumu, švelnumu ir pačios kalbos melodingumu. Tą kalbą vartoja kūrybinga tauta, turinti surinktų arti 150.000 dainų, kuriomis kitados domėjosi bei gėrėjosi Herderis, Lessingas ir Goethe, 13.000 melodijų, dešimtys tūkstančių mįslių ir giliai prasmingų priežodžių bei patarlių.

Nors ta kalba tekalba tik kiek daugiau kaip trys milijonai, ji yra labai svarbi kalbų mokslui. Kas apie kalbų išsivystymą sužinoma iš jau negyvų senų kalbų paminklų, tą kalbininkai čia turi lietuvių kalboje, kuri yra gyva, kalbama ir prieinama laisvai tirti. Ši kalba yra sena, kaip sanskritas ir skambi kaip graikų kalba. Baltai yra viena seniausių europiečių padermių. Tai Europos Adomas.

Į kalbamą studiją įjungta ir dr. Ereto atskirai išleista brošiūra "Die vergessenen Balten", kurioje atpasakojama baltų tautų praeitis ir jų pavergimas. Šiuo metu, kada išsilaisvino visos buvusios kolonijos ir kada kuriami bei vykdomi planai tautoms ir valstybėms bendrauti, yra visiškai pamirštas baltų pavergimo smurtas ir vengiama kalbėti apie juos naikinančią sovietinę okupaciją.

Joseph Ehret, Von Adam der Europaer, Basel 1977, 3 Auflage.

P. M.

IR ŠVIESA IR TIESA

Teisininkas Petras Stravinskas, parašęs daug straipsnių įvairiais išeivijos visuomenę liečiančiais klausimais, išleido savo raštų pirmąją knygą "Ir Šviesa ir Tiesa". Su socialiniu įžvalgumu ir teisininko formulavimų logišku griežtumu jis persvarsto daug svarbių, daugiausia teisinių problemų.

Savo knygą P. Stravinskas pradeda tautos bei valstybės klausimų svarstymu, plačiau sustodamas prie lietuvybės ir valstybingumo klausimų sampratos: kas yra lietuvybė? Kokį ji vaidino vaidmenį Lietuvoje ir kokį vaidina išeivijoje? Kokie jai gresia pavojai pavergtoje Lietuvoje ir išeivijoje? Panašūs klausimai iškyla ir valstybingumo atžvilgiu, nurodant kai kurių išeivių klaidingą tų klausimų sprendimą. Ypač jautriu jis laiko jaunimo valstybingumo supratimą, kuris čia yra gyvybinis reikalas.

Toliau autorius prisimena, kokį mūsų tautai sudaro pavojų bolševikinis teroras pavergtoje Lietuvoje ir bolševikinė agitacija bei propaganda užsieniuose, kaip jaunimo viliojimą į indoktrinacijos kursus ir visą jų melo bei apgaulės mašineriją, kurios jau duagelis vakaruose gyvenančių lietuvių nebepajėgia suprasti ir prieš kurią jaunimas nepajėgia atsilaikyti.

Didelį pavojų autorius mato mūsų pačių pasimetime laisvės kovoje. Kaip pavyzdį autorius nurodo vieno rezistentu pasivadinusio asmens, savo kalboje jaunimui siūliusio įsimeilinti pavergėjui ir tuo būdu išgauti iš jo daugiau teisių. Su tokiu mūsų tautai pavojingu pataikavimu priešui autorius jungia ir išeivijos jaunimo dalyvavimą pionierių stovyklose ir Vilniuje ruošiamuose bolševikinės indoktrinacijos kursuose.

Rašydamas apie komunizmo išplitimą, P. Stravinskas jau labai pavėluotai kaltina tas valstybes, kurios dėl savo trumparegystės ir neapdairumo padėjo Sovietų Sąjungai įsigalėti. Tačiau jis atmeta neteisingą Bažnyčios kaltinimą, nes ji yra daug kartų komunizmą pasmerkusi. Šiandieną tie kaltinimai jau neturi praktinės reikšmės, nes tai yra tik praeities klausimai.

Mūsų šių dienų padėtį daugiau paliečia, rašydamas apie Lietuvos laisvinimo veiksnius ir nesusipratimus laisvinimo darbe. Lietuvių Laisvinimo Komitetas čia nelaikomas laisvinimo veiksniu, nes jis yra tik amerikiečių organizacijos pada-

linys. Dėl diplomatijos šefo funkcijų neaiškumų Stravinskas pareiškia, kad min. St. Urbšys negalėjo jam suteikti valstybės galvos teisių, nes jis pats jų neturėjo. Jis galėjo jam perleisti tik savo — užsienio reikalų ministro — teisę.

Dėl LB politinės veiklos Stravinskas savo svarstymą baigia išvada, kad "bendruomenės savavališkas pasiėmimas atstovauti JAV lietuvius šio krašto centrinėse įstaigose nesiderina su geraisiais įpročiais, su tautiniu solidarumu ir su taktu. Jis ir tautos interesui yra žalingas ypač dėl to, kad tokia savavale ardoma laisvinimo darbo drausmė ir tvarka". Laisvinimo funkcijų savinimasis menkina VLIKo reikšmę — jį nuvlikina. VLIKas gi yra teisinė lietuvių tautos atstovybė, analoginė Lietuvos Tarybai, kuri, pasiskelbusi vienintele Lietuvos atstovybe, savo 1918.II.16 nutarimu atstatė Lietuvos valstybę. Tokios teisinės galios yra ir VLIKas — "labai garbingas mūsų politinis ir kartu teisinis organas, kompetetingas reikšti ir vykdyti tautos politinę mintį, arba valią, galįs teisės būdais ir priemonėmis kovoti dėl Lietuvos išlaisvinimo tarptautinėje plotmėje, ir niekas kitas negali jo pavaduoti. Tai yra didelės teisinės galios organas, didžiai garbingas visos mūsų valstybinės tautos, visų Lietuvos žmonių, ne tik lietuvių, bet ir nelietuvių, kaip valstybinės bendruomenės (Staatsgemeinschaft (atstovybė".

JAV LB skilimą P. Stravinskas aiškina, kaip į atsiradimą jos veiklos metodams organizuotos opozicijos, kuri LB vadų yra ignoruojama, įžeidinėjama ir pasmerkta. Protestuodama prieš despotinį LB vadovavimą, ji pradėjo veikti kaip Reorganizuota Lietuvių Bendruomenė. Laikydamas tokį skilimą žalingu, autorius įtaigoja abiems šalims — JAV LB vadovaujantiems ir organizuotajai opozicijai — būti lankstiems taikos ir vienybės atstatymo pasitarimuose, parodyti daugiau geros valios ir viešojo, ypač gi tautos intereso, supratimo. Bet prie to nebuvo prieita. Opozicijos niekinimas nesumenkėjo, o sustiprėjo.

Paskutinė knygos dalis, pavadinta "teisė ir teisininkai", skirta pagrindiniams teisės klausimams apskritai ir teisės plėtotei nepriklausomoje Lietuvoje nagrinėti. Cituojama iš daugelio iškilių pasaulio teisininkų veikalų ir nurodomi pagrindiniai teisės mokslo šaltiniai įvairioms valstybės bei gyvenimo sritims.

Greta čia suminėtų dalykų P. Stravinskas paliečia nemaža ir kitų svarbių išeivijos bei tautos problemų, kurių mes savo

supilkėjusiame gyvenime lyg ir nebepastebime. Atbukusiose išeivijos nuotaikose P. Stravinskas ateina kaip šauklys, šaukiantis mus prie šviesos ir tiesos — prie svarbiųjų mūsų tautos reikalų, nuo kurių mes vis daugiau lyg ir suklystame.

M. G.

TĖVYNĖS SARGO RĖMĖJAI

Už 1978 m. Nr. 1 (39) prisiuntė: P. Spėtyla 110 dol., kun. S. Morkūnas 28 dol., H. Idzelis ir Pr. Povilaitis po 25 dol., kun. J. Pragulbickas 18 dol.; po 10 dol.: P. Abromaitis, dr. J. Balčiūnas, J. Bičienė, J. Danis, kun. A. Gleveckas ir už Nr. 2 (38), kun. P. Jakulevičius, prel. F. M. Juras, P.A., Alg. Kasulaitis, Ag. Milčienė, K. Pabedinskas, kun. T. Palis, A. Pautienis, St. Raštikis, dr. K. Šidlauskas ir B. Žukauskas; po 8 dol.: A. ir V. Kačinskas, kun. V. Karalevičius, prof. dr. M. V. Mankeliūnas, D. Vaičius ir A. Valavičius; J. Lapinskas 7 dol.; po 5 dol.: J. Andrius, J. Audėnas, K. Bačauskas, dr. S. A. Bačkis, vysk. V. Brizgys, F. Čemienė, J. Damas, J. Daugėla, J. B. Dičpinigaitis, kun. L. Dieninis, A. Dovydaitis, St. Garliauskas, A. Gaška, Br. Gudonis, J. Jasys, V. Kazlauskas, kun. L. Kemešis, dr. L. Kriaučeliūnas, dr. J. Kriaučiūnas, prel. J. A. Kučingis, dr. A. Laucis, K. Mickevičius, dr. Br. Mikonis, P. Minkūnas, St. Motuzas, M. Nagys, Br. Pabedinskienė, El. Paliulionienė, Br. Paliulis, kun. A. Petraitis, K. Povilaitis, V. Prižgintas, dr. K. Rimkus, kun. J. Ruokis, J. Sakas, L. Šimutis, kun. dr. V. Skilandžiūnas, Ig. Skirgaudas, Vl. Šoliūnas, K. Sragauskas, A. Styra, J. Švedas, A. Tauginas, kun. J. Tautkus, A. Vaičiulaitis, Em. Vainauskienė,J. Žaliaduonis, kun. dr. T. Žiūraitis ir Algė R. Zundė; po 4 dol.: B. A. Kasakaitis, M.D., J. Motiejūnas, J. P. Pažemėnas, A. Saulis ir P. Sidaras.

Nuoširdžiai dėkingi

TĖVYNĖS SARGO LEIDĖJAI

TURINYS

St. Lušys — Lietuvos laisvės kova ir vyriausioji vadovybė 1
Kun. dr. J. Vaišnora — Arkiv. Jurgis Matulaitis sociologas 12
A.J.K. — VLIKo — PLB sąveika 38
J. Varnas — Dėl demokratijos esmės 43
P. Maldeikis — Atsakingumas už lietuvybės išlaikymą 50

MIRUSIUOSIUS PRISIMENANT:
J.V. — dr. Jonas Puzinas 57
K.B. — dr. Grigas Valančius 58
K.B. — dr. Mykolas Devenis 59

SUKAKTYS 60

ĮVYKIAI IR PROBLEMOS 61

KRITIŠKAI VERTINANT:
M. G. — "Aušra" 1975-1977.II.16 65
P. M. — Lietuvių tauta — Europos Adomas 68

M.G. — Ir Šviesa ir Tiesa 69
Tėvynės Sargo rėmėjai 71

TĖVYNĖS SARGO
SKAITYTOJŲ DĖMESIUI

Tėvynės Sargo viršelių III-čiame puslapyje yra paskelbtas knygų sąrašas. Šios knygas gaunamos TĖVYNĖS SARGO administracijoje.

"TĖVYNĖS SARGO" ADMINISTRACIJOJE
galite gauti šias knygas:

LITHUANIAN CHRISTIAN DEMOCRACY — **Algirdas J. Kasulaitis.** Išleido Leono XIII Fondas 1976 m. 244 psl. Kaina $4.00

MYKOLAS KRUPAVIČIUS — **Petras Maldeikis.** Išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga 1975 m. 493 psl. Kaina $15.00

ARKIVYSKUPAS MEČISLOVAS REINYS. Autorius gyvena okup. Lietuvoje — neskelbiamas. Išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų S-ga 1977 m. 245 psl. Kaina: minkštais viršeliais $6.00, kietais — $7.00.

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA — **M. Krupavičius.** Išleido "Tėvynės Sargo" Biblioteka 1948 m. 164 psl. $2.00.

KRIKŠČIONIŠKIEJI VALSTYBINIO GYVENIMO DĖSNIAI — **Kard. Aug. Hond.** Vertė **G. Taučius.** Išleido "Tėvynės Sargo" Biblioteka 1948 m. 45 psl. Kaina $1.00.

DIEVUI IR TAUTAI. Leidinys M. Krupavičiaus paminklo pastatymo proga. Išleido Prel. M. Krupavičiaus Paminklui Statyti Komitetas; išleidimo išlaidas apmokėjo Petrutė ir Jurgis Starkai, M.D., 1976 m. 60 psl. Kaina — auka ne mažiau $1.00 pasiuntimo išlaidoms padengti.

PIRMOJO PASAULINIO KARO TREMTYJE — **Bernardas Žukauskas.** Lietuvių Krikščioniškosios Demokratijos Studijų Klubų leidinys. 136 psl. Kaina $1.50.

VLIKO GRUPIŲ KOMISIJOS PRANEŠIMAS. Išleido Clevelando Lietuvių Demokratinių Grupių Prezidiumas 1958 m. 80 psl. Kaina $1.25.

KOMUNIZMO GRĖSMĖ EMIGRACIJOS KRYŽKELĖJE — **Algirdas Kasulaitis.** Paskaita skaityta Čikagos lietuvių visuomenei 1969 m. kovo 1 d. 24 psl. Kaina $0.50.

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA IR LKDS KOVOJE UŽ ŽMOGŲ IR LAISVĘ. Išleido Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos Centro Komitetas 1966 m. 31 psl. Kaina $0.50.

MODERNIOSIOS PAŽANGOS PROBLEMOS — **P. Maldeikis.** Atspaustas iš L.K.M. Akademijos Metraščio II tomo 1966, 144 psl. Kaina 1.50 dol.

Užsakymus siųskite šiuo adresu:

TĖVYNĖS SARGAS
c/o Antanas Balčytis
6819 S. Washtenaw, Chicago, IL. 60629 USA

Alp(LKA) 1745
1978, Nr.2

Kaina $3.00

90743400